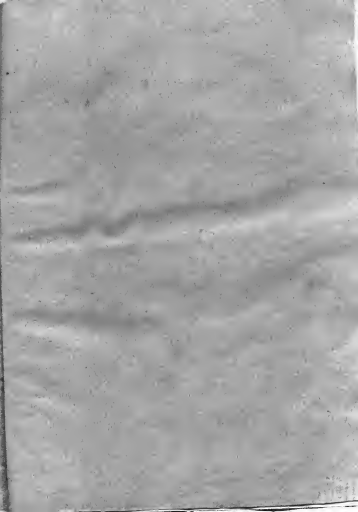

R. 18.

4/23

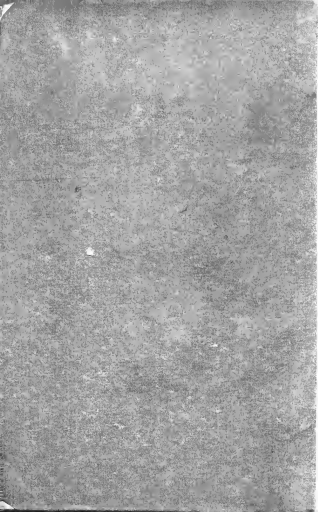

19026158

del Collegio de la Comp^{ta} de los de la Concepcion de ...

15.

LVCAE PAETI

IVRISCONSVL.

DE MENSVRIS, ET

PONDERIBVS ROMANIS,

ET GRAECIS,

CVM HIS QVAE HODIE ROMAE SVNT COLLATIS

LIBRI QVINQVE.

EVSDEM VARIARVM LECTIIONVM LIBER VNVS

AD SANCTISSIMVM OPTIMVMQVE PRINCIPEM

PIVM QVINCTVM PONT. MAX.

MAXIMILIANI. II

EX. PRIVILEGIO

IMP. CAES. AVG.

VENETIIS MDLXXIII.

THE HISTORY OF

THE HISTORY OF

THE HISTORY OF

OPTIMO SANCTISSQ.
PRINCIPI PIO QVINCTO
PONTIFICI MAXIMO

LVCAS PAETVS FELICITATEM.

VM DIVINA mens tua, & numen, Pater beatissime, ad prolapfos Christianae Reipublicae mores pristinae pietati restituendos, Christianosq. Principes aduersus immanissimum Turcarum tyrannum, in Rempublicam Venetam, facientem, tecum coniungendos, nec solum consilijs, uerum etiam pecunia strenuissimisq. Duce & militibus, adiuuandos incumberet: non audebam haec, quae ad antiquorum ponderum, mensurarumque cognitionem, humanaeque uitae utilitatem scripseram, & tuae Benititudini dicaueram, legenda porrigere, timens ne non apto tempore diuinam tuam mentem, tot tantisque cogitationibus occupatam, interpellarem, animique tui offensionem subirem. Postquam autem cognoui, eam non solum his actionibus summa uigilantia insistere, sed nihil, quod ad bene beateque uiuendum attinet, intellum relinquere: nempe Ecclesias etiam antiquitate collapsas, non solum parietibus, tectis, aris, sacris uasis

* ij uesli-

uestimentis, ornamentis que muniri ornari que fecisse: uerum etiam eas, debitis horarum Canoniarum temporibus a suis clericis & sacerdotibus finito numero frequentari: male alienata ipsarum ecclesiarum bona uindicare: Seminarium quoque optimae spei adolescentium, sututorum Arae omnipotentis Dei ministrorum, quod tam diu totque uotis exoptatum fuerat, in dies augeri: Sanctimonialium, Deoque gratissimarum Virginum claustra, seuerissime custodiri: Religiosorum monachorum fratrumque domos & ordines, qui pene omnem a pijs Patribus traditam regulam & disciplinam abiecerant, pristinae religioni restitui, sanctaeque & canonice regi: sed & clericorum habitum (quod frustra saepius tentatum fuerat) ab ijs, qui sacris initiati non sunt, non solum dignosci & separari, uerum etiam ad debitam modestamque formam reduci: utque Iustitia suos rectorum expeditosque tramites habeat, non solum Iudicum, caussarumque patronorum, uerum etiam eorum, qui caussas promouent, fidem, mores, & peritiam recenseri. Quin etiam nec tuae sanctae senectuti, & ualitudini parcens, in tanta rerum gerendarum mole, pauperum oppressorum querellas, singulis mensibus (uacuis ad id auribus paratis) publice cunctis astantibus iudicibus, ad tuam Sanctitatem referri: Non minus & Tribunalium omnium actuariorumque notariorum, prolapsas consuetudines & auaritiam a seuerissimis ad id electis censoribus tolli, debitisque finibus coerceri:

Carceres

Carceres quoque in ampliorem commodioremque formam ad pauperum rerum solatium fieri, ipsorumque carceratorum curam humane tractari, & quemadmodum innocentes absolui, sic impios sceleratosque debitis supplicijs, nulla in auro spe relicta, seuerissime puniri. Sed & quod maxime ad legitimam prolem sanctamque fidem pertinet, Matrimonia, Baptismatum, fontes, Animarumque curam, pie sancteque custodiri. Quin etiam Iudaeos, summa omnium optimorum laetitia, & fidelium alacritate, a Christianorum paene commercio separari, habitu distingui, habitatione seungi, & claustro coerceri. Meretrices quoque in tanta peccandi licentia bonos mores pessimis exemplis corruptas, relegari & concludi imperasse & effecisse. Sed etiam decori & ornamento tuae urbis Romae prospiciendo, Aquam Virginem, nuper post octingentesimum annum restitutam, (de qua re tuae Beatitudini notus fui) in fontes salientesque per totam urbem designatos construi mandasse. Nihilque earum rerum, quae etiam minimae sunt, propter maximas sollicitudines a te omitti. Ea fiducia fretus, non praetermittendum putavi, ut haec, quae de mensurarum ponderumque restitutione, deque earum cum his, quibus Romae utimur, collatione diu a me elaborata fuerunt, Tuae Beatitudini legenda porrigerem, ut, quod tam diu inter doctissimos eruditissimosque viros controuersum extitit, felicissimis Tuae Beatitudinis temporibus, subq. tuo sanctissimo

1.
fimo nomine clucescat. Nulli enim magis tutelam huius de mensuris & ponderibus tractatus, quam Tuæ Beatitudini, conuenire iudicavi. Si quidem tu Princeps optime omnia, quæ tuo numini Deus optimus maximus subiecit, ut optimum Principem decet, iustissima trutina regis, infallibilique mensura dispensas. Tu igitur Sanctitas deuoti sui supplicis munusculum benigne suscipere non dedignetur, ut suæ serenæ frontis fiducia audeam maiora quoque excogitare, subque tuo sanctissimo nomine, tuisissimoque clypeo in lucem ederem. Cui omnem a Deo Optimo Maximo felicitatem supplex precari non desinam.

QVAE HOC VOLVME CONTINENTVR.

LIBRO PRIMO.

DE mensuris Romanis, & Graecis, quibus interualla metiebantur.

LIBRO SECVNDO.

De mensuris, quibus hodie Romae agrimensores, & architecti interualla, & aedificia metiuntur.

LIBRO TERTIO.

De mensuris liquidorum, & aridorum Romanis, & Graecis, de quarum pondere.

LIBRO QVARTO.

De mensuris liquidorum, & aridorum, quibus nunc Romae utimur, cum antiquis etiam pondere collatis.

LIBRO QVINCTO.

De ponderibus Romanis, & Graecis, etiam cum nostri temporis ponderibus collatis.

LIBRO SEXTO.

Declarata & a Plinio defensa Virgilij carmina,

Humida solstitia, atque hiemes orate serenas

Agricolae, hiberno lactissima puluere farra

De qualitate anni 1569.

De qualitate anni 1570. deq. crucis, & conuoluulis.

De numero dierum, qui ab intercalatione Dictatoris citra prolapsum uidentur, & demendi essent.

De restitutione ductus Aquae Virginis.

Adiecta sunt in calce Quincti libri, pedis, ponderum, & nonnullorum uasorum, & marmorum schemata.

Item & in fine Quincti Rhemnij Fannij Palaemonis carmina, mirum in modum ad intelligentiam mensurarum & ponderum conferentia.

NOMIN /

NOMINA EORVM QVOS SEQVENTIVM
 quinq. librorum auctores, adiutores, & testes habui.

Andreas Alciatus	Martialis .i.
Aulus Gellius	Martianus Capella
Budaetus	Marmoræ sculpta
Caius Iurisc.	Mâsse lapideæ ponderales
Cato	Modestinus Iurisc.
Catellianus Cotta.	Oriballus Medicus
Celsus Iurisc.	Ouidius Naso
Cicero	Palladius
Cleopatra	Paulus Iurisc.
Columella	Pedes ærei legitimi
Constantinus Imp.	Pes alæ æreus
Congius æreus Illustrissimi	Platina
& Reuerendissimi Cardi-	Plautus
nalis Farnesij.	Plinius
Dantes Alagherius	Plutarchus
Didacus Couarruias	Pomponius Iurisc.
Dioscorides	Priscianus Caesariensis
Dodrans & Quadrans ærei.	Proculus Iurisc.
Galenus	Propertius
Graecus ignotus, qui de pō-	Rhemnius Fannius
deribus scripsit	Scribonius Largus
Gulielmus Philander	Seuerinus Boetius
Hermolaus Barbarus	Sextans æreus
Hero	Sextus Festus Pompeius
Herodotus	Suctonius
Homerus	Suidas
Horatius Flaccus	Terentius
Iabolenus Iurisc.	Terentij Interpres
Iulius Frontinus	Valentini Imp.
Iulius Pollux	Varro
Iustinianus Imp.	Virgilius
Leonardus a Portis	Vitruuius
Liuius	Vlpianus Iurisc.
Libra ærea Illust. Ful. Vrîni	Volusius Metianus
Lucanus	Xenophon.

INDEX EORVM QVAE QVINQVE LIBRIS DE PONDERIBVS ET

MEASVRIS

continentur.

A

	Cerebulum octava pars sextarj.	pag. 43
	Accetabulum caput seliquetatum.	44
	Accetabuli uino pleni pondus.	44
	Accetabulum usitatum ab aetate.	44
	Accetabulum mensura liquidorum & aridorum.	45
	Accetabulum per duplex c. q. d. sit.	45
	Actus minutus.	6
	Actus quadratus.	6
	Aula quas dicitur Plauti.	72
	Amphora primum locum in mensuris liquidorum.	21
	Amphora unde dicta.	22
	Amphora pro uase & non mensura quandoque.	22
	Amphorae oleariae.	23
	Amphorae uas.	23
	Amphorarium uinum.	23
	Amphoraria uasa, scilicet fuisse.	24
	Amphorarium forma.	24
	Amphorarium capacitas.	24
	Amphorae diuisio.	24
	Amphora Graeca.	53
	Arcolum.	84
	Astil plectranj aratorj & quadrigarij.	51
	Astis in agris & in hereditatibus. 3.	68
	Astis idem q. libra.	68
	Astis pro uno.	68
	Astis pondium.	68
	Astice mensura aridoru & liquidoru	

quid differant a georgicis & Hippolaticis.

B

	B Arilis uini mensura quae & quantum pendeat & illius diuisio.	32. 60
	Barilis si cubetur calis mensura sit.	66
	Bes unciarum pedalius.	2
	Bes unciarum ponderalium.	72.
	Bilibris.	72
	Bilibris aequalis.	72
	Bocalis mensura uini & olei hunc Roman. uide, Peditus.	
	Bote uas uinarium hodie Romae, ex quibus constat mensuris 60. & quantum pendeat.	62

C

	C Abalus siue caballata musti.	59
	Cadus.	53
	Canna mensura qua hodie Romae chyscei, & illius diuisio.	56
	Canna unde appellata.	57
	Centumpondium uox composita, sicut dupondium, tripondium.	69
	Centumpondium incertum Caronis quid.	69
	Centuria ex quot iugeris constat.	7
	Ceramulum Graeca mensura.	53
	Ceratum Graecum pondus.	84
	Cheue mensura Graeca.	55
	Chocus mensura Graeca.	54
	Choenix aridorum mensura Graeca.	56
	Choenix mensura diurni cibi apud Graecos.	56

* * Chuz

dicta ibidem.

F

Folietæ vini hodie Romæ quâtrâm
pendent ulno plena, quantum a
festatio Romano, quantum a Græco
differat. 59
Folietæ olei quantum pendent. 64

G

Gorgiæ mēsuræ quantum ab At-
ticis differant. 56. 57

H

Hemina siue Cotyla liquidorum
aridorumq. mensura continet
Cyathos sex, pendet aqua vel ulno
plena unc. x. 42
Hippicon Græca mensura. 14
Hippoarcticæ mēsuræ quibâ ab Atticis
differant. 57

I

Iugerum unde dictum. 6
Iugerum ex quot quadratis pedibus
constet. 7
Iugerum non recte quadravit Palla-
dius. 7
Iugeri & petiæ nostri temporis differi-
men. 8
Iugerum pro Rublo fumentes, quan-
tum erent. 19

L

Libræ æreæ q̄ penes Illust. Fulvii
Ursinum est descriptio. 11
Libra quæ assis dicta Roma. pondus
68. & supra, Assis.

Libralis. 71
Libræ p̄deteralis distinctio, & ipsius assis
nomina. 71
Libræ dīnerarū unciarum apud Græ-
cos. 87. 88
Libra medicæ Græcæ. 87
Libra quæ hodie Ro. utimur grauior an-
tiqua scrip. quatuordecim. 82
Libri pendes. 77
Ligulæ forma. 49
Lychas apud Græcos interuallum di-
gitorum x. 14

M

Medionus aridorū mensura. 56
Mediās, siue medijs petitus,
mensura nunc Romæ. 58. quantum
pendent ulno plenus. 60
Mediūs olei nunc Romæ cuius ponde-
ris. 64
Mensuræ & pondera in locis publicis
custodiebantur. 21. 68
Mensuræ liquidorum tantum quæ. 25
Mēsuræ aridorū tantum quæ, & quæ
liquidorum & aridorum. 25
Mensuræ sicut & pondera anticæ. 12
Metretes mensura. 53
Milliarium constat ex mille passibus,
stadijis octo. 5
Milliaris xx. pro diurno itinere in ius
uocatis tribui. 5
Milliaris cur Lapides appellantur. 6
Milliariorum lapidibus signatorum ad
huc existere uestigia. 6
Milliarium Romanū ad Græcos tran-
suerit. 14
Milliarium ex quot cūnis & palmis no-
stri temporis constet. 20
Mina Antica vetus. 83
Mina Attica Solonis. 83
Mina medica. 87
Mna, uide Mina.

* * * Milkum

I N D E X

Quadrantal's capacitas.	24	Scrupulum unciae pars xxxij.	81
Quadrilibris aula Plauri. vide, Aula.		Scrupulū ex granis 24 & quo modo.	82
Quadrilibris, trilibris &c.	72	Scrupularis differentia.	82
Quadrans pedis.	2	Scortium aridorum mensura Ro.	66
Quadrans librae.	72	Scortium ex quot sextarijs constat.	66
Quartarius quarta pars sextarij.	42	Seliber & quinae selibrae.	71, 73
Quartarius Graec.	55	Semis.	75
Quarta aridorum nunc mensura Ro- mae.	65	Semuncia.	75
Quartacium aridorum mensura nunc Ro.	66	Semodius. vide, Modius.	
Quincunx pedis.	2	Sescuncia ponderalis.	75
Quincunx librae.	72	Sescuncia pedis.	2
Quincuncialis calix.	47	Sesquilibra.	72
Quinarius, sive victoriaris.	79	Sesquipes.	4
		Sextans pedis 2. librae.	72
		Sextertium tertius semis.	72
		Sextula unciae pars sexta, constans ex scripulis quatuor.	76
		Sextarij antiqui forma.	11
		Sextarij & pedis probatio per quadri- calem.	11
		Sextarij dinisio.	30
		Vini & liquidorum mensura.	31
		Olei mensura nō tamen uenalis, Mel- lis, Salis, Aquae, & aridorum.	32
		Sextarij aqua aut uino pleni pondus, nūciant esse uiginti, pbat experientia & auctoritate, ceteris cōsuetatis.	32
		Sextarij mellis pondus.	32
		Sextarius Graecis, mensura minor.	54
		Sextantarium pondus.	74
		Sicilius quarta unciae pars, & unde dictus.	75
		Spanna quid sit.	16
		Spitama quid.	12, 16
		Stadium Graeca mensura ad Romanos transiit.	5, 14
		Stadium constat ex pedibus Ro.	62, 5.
		ex pedibus nero Graecis. 600.	5.
		Stadium ex quot cannis, et palmis no- stri temporis constat.	20
		Striulus agrorum nunc mensura.	17
		Sympuli usus a mensa in sacrificijs re- manat.	45

R

R ates quomodo dolij aut onpis sustinebantur.	61		
Reia uenatoria cuius altitudinis apud Graecos.	18		
Romani & Graeci paruo discrimine ali- menta seruis praebebant.	56		
Rone curuū quid differat a tympanis plauistorum.	51		
Rubrum hodie terrae mensura qd.	18		
Rubrum terrae quomodo mensuratur.	20		
Rubrum terrae diuisio.	20		
Rubrum terrae ex quot iugis antiquis constet.	66		
Rubrum terrae, Rubrum tritici purgati in prima semenci recipit.	20		
Rubrum mensura aridorū Romae.	64		
Rubrum si coberat, culus sit mensu- rae.	66		
Rubricella aridorū mensura Romae.	68		

S

S alma uini, et salma musti Romae quid sit, & cuius mensurae.	58		
Salus ex quot iugibus constat.	8		

I N D E X

T

Talentum apud Virualū, p Graeco pondere.	71.87
Talentum paruum Aegyptium.	83
Talentum magnum Aegyptium. ibi.	
Talentum Euboicum.	86
Talentum Aegyptium.	87
Tympana plautrorum qualitas.	31
Tricongius Torquatus.	30
Trimodium.	18
Trimodia sitotia.	18
Tryblion Graeca mensura.	33

V

Victoratus semis denarij.	79
Vinum mensura semper venditum.	39
Vinum defsecatum, non nigrum, non crassum, pendet ut aqua pura.	32
Vncia pōderalis qua hodie Romae uti mar à tiqua maior & quanti.	11.80
Vncia in quas partes dividatur.	3.75
Vnciae pedis ad mēsurandum & ponderalis eadem divisio.	76

Vncia pedis.	
Vnciae pedis divisio a geometris.	3
Vncia mēsuralis sive pedis nulla apud Graecos.	15
Vncia pōderalis eadem Ro. & Graecis postq̄ uncia ad illos transit.	79
Vna unde dicta.	13
Vna Amphorae semis.	15
Vna aqua aut vino plena cuius ponderis.	27
Vnae nomen non solum pro mēsurā, sed pro vase.	25
Vnae sacrae erant inscriptae.	16
Vnae ex qua materia erant.	16
Vnae culas erant foerae.	26
Vnis conservabantur mortuorum cineres.	27
Vnae uinariae, oleariae, aquariae.	16
Vnae in quibus suffragia mittebantur.	27
Vnae quid.	16
Vnae olei incertae capacitatis.	64
Vtribus vnae trāsferri solita, vide, Culeus.	

F I N I S.

Errores	Sic corrige
Pag. Ver.	
3 15 uel uncia	uncia
17 Plinius	Pl. ubi supra
4 33 lineares	lineares
6 16 uallatae	uallata
23 eruit	eruit
8 10 milliare dicunt	millia redigunt
11 6 CAES	CAS.
11 38 de ora	de lora
13 1 Conditia	Conditio
14 1 36 c. 6.	36. c. 7.
15 1 uim	uini
18 19 decemmodios	decemmodiac
19 11 Semodio	a Semodio
39 7.-9 Mensuram	Mensura
20 utilitatem	utilitatem
43 1 Saetarij	Sextarij
44 35 is	is
48 9 ex	et
20 sed & minus	sed & non minus

Errores	Sic corrige
Pag. Ver.	
57 8 quaille	quam ille
10 ex	et
61 11 sustinere	sustineri
73 9 Semis	Semias
75 19 sexta	sexto
80 38 drachmae	drachmarum
81 3 scripuli	scripulis
85 18 esse	esset
99 10 arborum frugum	arborum et frugum
100 8 usus	ausus
101 18 solstitiam	solstitia
115 13 forma	formae
116 37 pills	pilis
119 1 ductos	ductus
121 1 directum	dirutum
124 9 Ceropium	Cocropium

1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880

1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880

1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880

LVCAE PAETI

IURISCONS.

LIBER PRIMVS.

*De Romanorum Graecorumq. mensuris,
quibus interualla metiebantur.*

PAM satis constat ex illis, quae a discretis-
simis utriusq. aetatis uiris tradita sunt,
Pedem in Romanis mensuris, quibus
longitudines, latitudines, altitudinesq.
metiuntur, primum locum inter qual-
cumque minores maioresq. mensuras te-
nere. In eo namq. minores omnes termi-
natur, & ab eo maiores omnes incipiunt.
Prisca enim prudentia, a digiti latitudi-
ne initium sumens, ex quattuor ex eis
Palmum constituit: quia tot a palma digiti proficiuntur: & ex
palmis quattuor, id est digitis sexdecim, Pedem creauit, ex duo-
bus perfectis numeris, nempe sex & decem, unum constituens
perfectissimum. Decem enim omnibus perfectus habetur, ut &
Aristoteli problematum sec. xv. quaest. iij. placuit, & Vitruuius
lib. iij. c. j. & Martianus Capella de Nuptiis philologiae lib. vij. te-
stantur. Sex autem a Mathematicis (ut idem Vitruuius, & Martia-
nus Capella demonstrant) perfectus quoq. appellatur. de quo
quidem Pede Columella lib. 5. c. 1. sic scripsit. Modus omnis
arcae, pedali mensura comprehenditur, qui digitorum est sex-
decim, quem rursus pedem, ut fere res omnes reliquas in uncias
duodecim, assem ex eo constituentes, idem antiqui diuiserunt,
ita ut ternis quibusq. uncis quaternos digitos complecterentur,
ut ex Frontino colligi licet, in eo, quod de Aquae ductibus scri-
ptum reliquit, sic dicente: Est autem digitus, ut conuenit, sexta-
decima pars Pedis uncia duodecima. Idemq. in eo de Limitibus

A tradidit.

tradidit. Et exinde has unciales Pedis diuisiones iisdem nominibus, quibus assis partes, nuncupauerunt, Vnciam, Sescunciam, Sextantem, Quadrantem, Trientem, Quincuncem, Semissem, Septuncem, Bessem, Dodrantem, Dextantem, & Deuncem. De Sescuncia, quae uncia est & semis, & de Sextante, qui Pedis sexta pars est, duas continens uncias, (ut ueterum auctoritates aliquas asseramus) meminit Plinius lib. Nat. Hist. 36. c. 25. de pauimentis loquens his uerbis: Fastigium uero seruati in Pedes denos, Sescuncem. & lib. 13. c. 15. de cedrinis mensis: Qua in re non omitendum uidetur, Tiberio principi mesam quattuor pedes sextante & scilico excedentem, crassitudine sescunciali. Ex cuius uerbis, & illud colligi licet, uncias istas pedales in minores etiam partes ab antiquis diuisas fuisse: quod ex infradicendis latius apparebit. Sic & quadrantem trium digitorum crassitudinem idem Plinius appellauit his uerbis. Magnitudo amplissima adhuc fuit unius commissae ex arboribus dimidiatis duobus, a Rege Mauritaniae P. olemaco, quattuor pedum & semipedis per medium ambitum, crassitudine quadrantali. A quo semipede, crassitudinem semipedalem dixit idem lib. 36. c. 25. sic & bessales laterculos appellauit Vitruuius, qui unciarum octo latitudinis essent, lib. 7. c. 4. sic dicens: Deinde tegulae bipedales ex una parte supra marginem canalis imponantur, ex altera parte bessalibus laterculis pilae struantur. sic & dodrantem pro nouem pedalibus unciis, dixit Columella lib. 4. c. 1. his uerbis: Quippe seminibus uineae eis nimum me profundos censuisse fieri scrobes adiecto dodrante, super altitudinem bipedaneam. Et rursus circa eiusdem c. finem: Sed non est dupondij & dodrantis altitudo, quae istud efficere possit. Quo loco Dupondij pro duobus pedibus, quasi pedes asses ponderales essent, accepit. Similiter Dodrantem Plinius lib. 7. c. 2. sic scribens: Supra hos extrema in parte montium, spithamei Pygmaei narratur ternas spithamas longitudine, id est ternos dodrantes, non excedentes. Quod & Vitruuius dixerat lib. 3. c. 3. ubi de gradibus templorum tractans inquit: Crassitudines autem eorum graduum ita finiendas censeo, ut neq. crassiores dextante, neque tenuiores dodrante, sint collocatae. Quo loco Dextantem pro decem unciarum spatio posuit. Quem quidem in asses, & uncias, & unciae partes diuidendi morem, in hereditatibus quoque Iurifconsulti obseruauerunt, ut Vlpianus testatur lege, Si seruum meum

mēmum ad finem, de Heredibus instituendis : cuius haec sunt ; Hereditas plerumq. diuiditur in duodecim uncias, quae assis appellatione continentur. Habent autem & haec partes propria nomina ab uncia usq. ad assem, sexcunx, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx, as. Sic & terrae iugerum partitus est Columella, qui & unciam ipsam in sicilicum, sextulam, scripulum, & semiscripulum diuisit li. 5. c. 1. nec ultra semiscripulum, id est Graecum obolum processit, et si Seuerius Boetius, quantum ad geometriae disciplinam attinet, Pedalem unciam non solum in semiobolos sex & nonaginta, & siliquas 144. sed ipsam quoq. Siliquam, quae est scripuli pars sexta siue oboli tertia, in duo puncta, & punctum ipsum in duo minuta, & minutum in duo momenta, diuiserit. quae postremae partes potius ingenio percipi, quam oculis cerni, aut demonstrari possunt, nisi adeo magnae quantitatis uel uncia constitueretur, ut has diuisiones reciperet. De quo etiam Sicilico (ut ad cum redeam) meminit Plinius. sic & totius Africae assem fecisse idem uidetur lib. 18. c. 6. sic scribens. Sex homines semissem Africae possidebant, eum interfecit eos Nero princeps. Non minus etiam has unciales partes numero appellauerunt, ut constat ex eodem lib. 33. c. 8. qui de lapide Heraclio, siue Lydio sic dixit: Sunt autem modici, quaternas uncias longitudinis, binasq. latitudinis non excedentes. Quin & quinariam, quae aquae est mensura, & unciam, & digitum mensuralem, & ipsum denique digiti scripulum, Frontianus in lib. de Aquaeductibus in assem & uncias diuisit. Vnciae, inquit, modulus habet diametri digitum unum, & trientem digiti. capit plus quam quinariae octaua, hoc est seiscuncia quinariae, & scripulis tribus, & besse scripuli. Digitus quadratus in rotundum reductus habet diametri digitum unum, & digiti seiscunciam Sextulam. capit quinariae dextantem. Digitus rotundus habet diametri digitum, capit quinariae septuncem, semunciam, sextulam. Haecenus ille. De quibus quidem unciae diuisionibus & nominibus, & quo modo se ad unciam habeant, infra libro quinto satis dixi. A pede pedale spatium appellauit Columella, quod unius pedis mensurae esset, lib. 5. c. 9. his uerbis. Deinde ut arbusculae spatium pedale in circuitu relinquatur, atque ita cum suo cespite planta cruatur. Sic & Bipedancum, & Tripedancum appellauerunt, quod duorum, aut trium pedum mensura esset. Columella

codem lib. c. 5. Si ante annum fiat, quam uinea conferatur, serobs in longitudinem altitudinemque defossus, tripedaneus abunde est, latitudine tamen bipedanea. De quo & lib. 4. c. 1. & Plinius lib. 34. c. 6. his uerbis. Non omittendum, quod annales annotauerunt tripedaneas his statuas in foro statutas, haec uidelicet mensura honorata tunc erat. A pede quoque (ut iam ad ea, quae supra pedem sunt, transeam) fit palmipes, pro ea mensura, quae fit palmorum quinq. i. pedis & palmi, de quo Vitruuius lib. 5. c. 6. Gradus spectaculorum, ubi subsellia componantur, ne minus alti sint palmo pede, ne plus pede & digitis sex. Et lib. 10. c. 20. de testudine ad confectionem fossarum paranda. Insuper hanc compositionem erigatur postes compactiles, praeter cardines pedum nouem, crassitudine quoquo uersus palmi pedales, interualla habentes inter se sesquipedis. Varro de re rust. lib. 2. c. 4. In harris ostium esse oportet, & limen inferius, altum palmipedalene porci ex hara, cum mater prodit, transilire possint. Item a pede fit sesquipedes; de quo Vitruuius, ubi *pxine*, & Horatius in arte poetica:

Proiicit ampullas, & sesquipedalia uerba.

Columella lib. 5. c. 9. de olea: Deinde talcae sesquipedales serra praecedantur.

Cubitus quoq. a pede formatur, qui est sesquipes, id est palmorum sex, ut proxime dixi. idem enim cubitus est, & sesquipes. de quo Vitruuius lib. 3. c. 1. Cubitumq. animaduertentur ex sex palmis constare, digitisq. uiginti quattuor. ex eo etiam uidetur ciuitates Graecorum fecisse, uti, quemadmodum Cubitus est sex palmorum, ita in drachma quoq. eo numero uterentur. ille enim aereos signatos, uti asses ex aequo sex, quos obolos appellant, quadrantesq. obolorum, quos alij dichalca, alij trichalca dicunt, pro digitis 24 in drachma constituerunt.

Rursus a Pede proueniunt Passus, Stadium, Milliarium, Actus minimus, Clima, Actus quadratus, Iugerum, Centuria, Saltus, de quibus singulatim dicendum. Interim tamen animaduertendum putauit, quod tria priora nomina, Passus, Stadium, Milliarium, lineares longitudines demonstrant, quibus plerunq. geographi & scriptores ad locorum distantiam demonstrandam utuntur, cetera uero nomina longitudines & latitudines complectuntur: ut & latius ex infra dicendis apparebit.

Passus, quem a passis siue diductis brachiis iuniores dictum putant, constat

constat ex pedibus quinque. in longitudine dicente Columella lib. 5. c. 1. Passus habet pedes quinque.

Stadium Graecorum mensura fuit, cuius tamen usus & nomen ad Romanos transiuit, constans passibus centum uiginti quinque. Columella ubi supra, Stadium deinde habet passus 125. id est pedes sexcentos uiginti quinque. Plinius lib. 2. c. 23. Stadium centum uiginti quinque, nostros efficit passus, hoc est pedes sexcentos uiginti quinque. Ex cuius sententia illud animaduertent iuniores, longitudinis diuersae fuisse pedem Graecum a Latino: nam ex Herodoti & Suidae sententia, stadium Graecum, quod constat ex Graecis pedibus sexcentis, pedes efficit Romanos, ut Plinius declarat, sexcentos uiginti quinque. qua ratione pes Graecus Romano pede longior est semuncia eiusdem Romani pedis. sexcentae enim semunciae constituunt uiginti quinque, illos pedes, qui sexcentorum numerum excedunt. quod uerum censeo, etsi Plutarchus in uita C. Gracchi, infra de milliario referendus, discrimen istud non animaduertens, putauerit stadia octo non integrum conficere milliare, numerans ipse stadium pedum Graecorum sexcentorum, qui octies multiplicati summam pedum quattuor millium octingentorum constituunt: quo fit ut ad integrum quinque millium, ducenti deficiant: qui ducenti ex illa semuncia, quae pes Graecus Romanum excedit, constituuntur, ut prae dixi. multa enim similia inueniuntur, quae animos doctissimorum etiam uirorum distraxerunt, ut & infra notauimus. Milliarium, siue milliare, constat, ut & ipsa uox sonat, ex passibus mille, stadiis uero octo, pedibus autem quinque millibus, ut & Columella loco proxime relato declarat. pro quo milliare & mille passus leguntur. Varrus de ling. lat. lib. 5. Nam quod sensus nullus, quod adest mille passus, sentire possit. Oculorum sensus uisusque, ad stellas peruenit. Horum miliariorum uiginti pro diurno itinere in ius uocatis praetor tribuit, ut inquit Caius Iurisc. lege 1. si quis cautionibus iudicio sustendi causa factis non obtemperauerit, cuius haec sunt uerba. Vicena millia passuum in singulos dies dinumerare praetor iubet, praeter eum diem, quo tantum promittitur, & cum, in quem sistere in iudicium oportet. quod & amplius declarat Ulpianus Iurisc. in itinere de uerborum & rerum signific. sic inquit: In itinere faciundo, uiginti millia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda, ut, si post hanc dinumeratio-

Liber Primus

nem minus, quam uiginti millia, super sint, integrum diem occupent, uidelicet, si unum & uiginti millia passuum sint, biduum ei attribuatur. Milliaria autem, quoniam lapideis columnis in uis signari coeperunt, Lapidem a scriptoribus appellata fuisse passim legitur. Hoc autem a C. Graccho inuentum puto: nam ante factum, non memini me legisse. de quo Plutarchus in illius uita. Ad haec, inquit, uiam omnem per milliaria dimensus (capit autem paullo minus octo stadia milliare) columnas lapideas, spatij signandi causa, locauit. Haec ille. Quo loco animaduertendum est, quod & paullo ante dixi, Plutarchum in eo, quod dixit, octo stadia paullo minus esse milliare, discrimen Romani Graecique pedis non animaduertisse. Quod autem milliaria Lapidem appellatur, darius est, quam quod probatione indigeat: tribus tamen Plinij locis contentus pro lib. 15. c. 18. de sicu Carthaginiensi a Catone in Senatu allata, Non castra Punica ad tertium lapidem uallatae. Et lib. 3. c. 3. de aqua Virgine ab Agrippa ducta: Virginem adduxit ab octauo lapidis diuerticulo. Et lib. 3. c. 15. de ductu aquae Claudiae: Quippe a lapide quadragesimo ad tam excelsum, ut in omnes urbis montes leuarentur, infuxere Curtius, atque Caeruleus fontes. Quibus & illud Martialis accedat libro epig. x. de Torquato & Otacilio:

Ad lapidem Torquatus habet praetoria quartum:

Ad quartum breue rus eruit Otacilius.

Quorum quidem lapidum, seu columnarum, nou nulla uestigia adhuc in uia Appia, Roma Neapolim proficentibus occurrunt, sunt enim columnae lapideae: quarum & una est in porta ciuitatis Fundorum, in ingressu, si recte memini, a sinistra, in quibus milliariorum numerus, quo columnae ipsae ab urbe distant, signatus inspicitur.

Actus minimus habet in latitudine pedes quattuor, in longitudine pedes centum uiginti. Columella lib. 5. c. 1. Actus minimus, ut ait Varro, latitudinis pedes quattuor, longitudinis habet pedes centum uiginti:

Clima, eodem teste Columella ubi supra, quoquo uersus est pedum sexaginta.

Actus quadratus undique finitur pedibus centum uiginti, teste Columella loco proxime relato, & Varrone de re rust. lib. 1. c. 10.

Iugrum ab eo dictum est, quod duos in se iunctos actus quadratos continet.

contineat ex Columellae & Varronis sententia locis proxime re-
latis. Varronis haec sunt. Modos, quibus metirentur rura, alius
alios constituit, nam in Hispania ulteriore metiuntur iugis, in
Campania uersibus, apud nos in agro Romano & Latino iugtris
iugum uocant, quod iuncti boues uno die exarare possint. Ver-
sum dicant centum pedes quoquo uersum quadratum: Iugerum,
quod quadratos duos actus habeat: de quo apud Plinium lib. 18.
c. 3. sic legitur: Iugerum uocabatur, quod uno iugo bouum iu die
exarari posset; Actus, in quo boues agerentur, cum aratur uno
impetu iusto, hic erat centum uiginti pedum, duplicatusq. in lon-
gitudinem iugerum faciebat. Haec ille. Sed id, quod iugerum in
Plinio legitur, iugum restitui debet, alio qui lapsus fuisset Plinius
cum iugero Romano tribuisset, quod iugo Hispanico Varro tri-
buit. in quem errorem multi ex iunioribus, corruptam lectione
secuti, ceciderunt. Ex hac traditione iugeri mensurae apparet iu-
gerum esse pedum quadratorum duo de triginta millium octin-
gentorum, ex Columella lib. 5. c. 1. Ergo, ut dixi, duo actus iuge-
rum efficiunt, longitudinae pedum ducentorum quadraginta, la-
titudinae pedum centum uiginti: quae utraeq. summae inter se
multiplicatae quadratorum faciunt pedum uiginti octo millia &
octingentos. Haec ille. Libet hoc in loco animaduertere, Palla-
dium de re rust. lib. 2. c. 12. de iugero non recte sensisse, ait enim,
quadratam tabulam iugeralem constare quoquo uersu pedibus
centum octuaginta. quae summae si inter se multiplicentur, sum-
mam pedum quadratorum duorum & triginta millium, & qua-
dringentorum constituunt, cum ex Columella & omnium sen-
tentia uiginti octo millium & octingentorum tantum sit. lapsus
est, ut arbitror, quia cum uideret iugerum in longitudine esse pe-
dum 240. & in latitudine 120. quae duae summae coniunctae co-
stituunt summam trecentorum sexaginta, putauit ille, non admo-
dum optimis geometra, hunc numerum trecentorum sexaginta
diuidendo iugerum aequi laterum constituuisse, non reminiscens
Vitruuium lib. 9. c. 1. ex Platonis sententia tradidisse arcem qua-
dratam certae quoquo uersus mensurae si quis duplicare uelit, nu-
meris assequi non posse. cui tamen si prope accedere uoluisset,
latera ex pedibus centum sexaginta nouem & dodrante & eo mi-
nus, constituere debuisset.

Centuria centum iugerum olim mensurata fuit, quae postmodum du-

Liber Primus

placata, & ducentorum facta, pristinum nomen retinuit. ita Varro de re rust. lib. 1. c. 10. cuius haec sunt: A centum Centuria dicta. Centuria est quadrata in omnes quattuor partes pedum $\infty \infty$ c. haec porro quattuor centuriae coniunctae, ut sint in utramq. partem binae, appellatur in agris diuisis uiridum publice, saltus. Haec ille, quem Columella lib. 5. c. 1. sequens, sic dixit: Centuriam nunc dicimus, ut idem Varro ait, ducentorum iugerum modum, olim autem ab centum iugeribus uocabatur centuria, sed mox duplicata, nomen retinuit, sicuti tribus dictae primum, a partibus populi tripartito diuisae, quae tamen nunc multiplicatae, pristinum nomen possident. Haecenus ille. Sed animaduertendum puto, Varronis numerum, duum millium centum, librorum incuria, quorum culpa multa similia per notas scripta desiderantur, corruptum esse. constat enim, quattuor centurias simplices, seu duas duplicatas, quin quagies centies millies & septingentos sexaginta millia quadratos pedes habere, id est secundum hodiernum numerandi modum (ut ego quoq. uerbo millionis utar, quo iuniores logistae utuntur) pedum quinque milliones ac septingentos sexaginta millia continere. ex eo autem Varronis numero non nisi quattuor milliones ac quadringenti decem milliaria dicuntur. locus igitur restituendus est, ut numerum duum millium & quadringentorum contineat: & quadrabit.

Saltus postremus est, constans ex iugeribus quadringentis, ut ex praedictis colligitur. & haec citra controuersiam uera sunt.

Pedis autem (ut ad pedem redeam) quae uera fuerit mensura, diu inter doctissimos nostrae aetatis uiros disputatum fuisse scio. nam ut ineptias quorundam, qui nescio quas nugae de ordeis seminibus, quae etiam ab antiquis reprobata fuerunt, repraesentare nixi sunt, omittam: item illa, quae Budaeus, uir aliocui doctus, & egregius, de suo Lutetiano pede tradidit, ab omnibus reprobato, cum nihil cum Romano commune habere dignoscatur: Leonardus Portius Vicetinus, uir sane doctus, primus omnium nostrae aetatis, qui de hac rescripserit, mensuram Colotiani pedis pro uera tradidit: cum nec tunc alia apparet. is autem Colotianus ex mar morea base sepulchri Gn. Collatij sculptoris, ut arbitror, sumptus est: quae quidem basis olim in hortis Angeli Colotij (unde Colotiani pedis nomen) ad Pincij montis radices, uiri sane doctissimi, erat, nunc autem in aedibus nobilis Marij Delphini, a Gentile, eius

eius fratres, uero doctissimo & rerum antiquarum perito, comparata superioribus annis, multis item aliis Epitaphiis & inscriptionibus congestis, conseruatur: quem iuniores quoq. secuti sunt: cuius sepulcri schema in calce operis subnectere uisum est, ut appareat sculptoris consilium fuisse, nō exactam pedis mensuram demonstrare, sicut nec circiorum, nec libellae, aut mallei, sed tantum ostendere, cuius professionis hominis cineres inibi conseruarentur. sicq. Colotianus hic potius ansam perquirendi legitimum pedem praebuit, quam quod ipse legitimus sit. Cum hac Colotiani pedis mensura Gulielmus Philander, qui ab hinc annis circiter triginta Romae floruit, in annotationibus in Vitruuium lib. 3. c. 3. pedem alterum marmoreum congruere testatur, in alia marmorea base sepulcri T. Statilij Vol. Apr. menforis aedificiorum Romae suo tempore ex Ianiculo resolta, & in Vaticani Pontificios hortos transportata, cum quo sane conuenit modico discrimine hic Scatilianus, habens satis clare digitos & uncias distinctos, quibus ille Colotianus caret omnino. Mihi autem multis ab hinc annis pes unus aereus allatus fuit, terra rubigineq. uerefossus illi eo fuerat, obtusus, & inuolutus, in rudicribus antiquarum ruinarum ex urbe antiquitus euectis, ac prope & extra portam Nomentanam proiectis, inuentus. quo in loco maxima tunc Chrisolithorum copia & aliorum pretiosorum lapillorum cum plumbi frustulis & carbonibus, acreis clauibus, seris & armillis aliisq. similibus eo tempore reperiebantur, adeo ut locus ille uni uersus, qui uincatus erat, cribro a perquirentibus fuerit euerfus, & excretus: Est autem pes iste palmis, uncias, digitisq. diuisus complicabilis, qui cum explicatus est testerula ex eodem aere anfulata, clauo in una ipsius parte affixa, clauis duobus altera parte infixis, inferitur. atque ita clauditur, ut, nisi ea testerula remoueatur, complicari non possit. in cuius superficie ab altera ipsius parte litterae quaedam punctis notatae inspiciuntur, quas tamen propter antiquitatem materiaeque tenuitatem legere aut interpretari nequiuimus: nam quadratus est, cuius crassitudinis, cuius gallinaece penna ex ala esse consueuit, si illius rotunditati quadrata forma suppleretur. qui pes aereus dictis duobus marmoreis comparatus septima unciae parte, siue unciae scripulis tribus, & duabus scripulis sextulis, & sextulae semisse breuior est. Cū autē diu haecitalem, frustra q. porphyreticam illam columnam perquisiuissem,

de qua Marlianus in suo de antiquitatibus urbis, & Philander, saepe, nec non & iuniores meminerunt, quam ego, dum iuuenis essem, in aede sanctorum duodecim Apostolorum ad aedes Illustr. de Columna inspexeram, & in illius calce Π Ο Δ'. Θ. saepius legeram, alius mihi pes aereus, seu ex orichalco, allatus est, itidem ut primus, complicabilis: qui dum complicatus est clauo ab uno capite affixo, foramini ab altero capite existenti infixio, ita clauditur, ut se facile explicari non possit, & cum explicatus est simili testicula, ut alius proxime relatus, sustinetur, ut complicari non possit, palmis, unciis, digitis, & sextula distinctus. quo factum est, ut incertior essem multo, quam prius. inueni enim eum nona ipsius Colotiani & Statiliani unciae parte illis longiorem esse, & illo priore aereo unciae illius parte tertia, siue duella, cuius pariter longitudinis illum ex porphyreticae columnae mensura sumptum, Philander, qui eam columnam se metitum fuisse testatur, loco supra relato existisse constanter asserit. Quamobrem ulterius perquirēdo inueni duos alios aereos pedes, ita ut praedicti, complicabiles, cum suis ansulatis tesserulis & clavis, eiusdemq. fere crassitudinis, cuius ille meus primo loco descriptus, pariter palmis, unciis, & digitis distinctos, penes illustrem Fulvium Ursinum, Canonium Lateranensem, uirum bonarum litterarum, eruditissimum, & rerum antiquarum peritissimum, & affluētissimum, cum illo priori meo etiam longitudine ad amissum conuenientes, aliumq. omnino praedictis similem, penes praefatum nobilem Marium Delphinum, qui tamen tribus praedictis longior est, quantum est unciae scripulum, & scripuli triens; eosq. exinde, meum scilicet & Illustr. Fuluij triplici testimonio, atque omnium litteratorum, qui Romae sunt, assensu comprobatos, pro uera & legitima antiqui pedis mensura, proq. ueris & antiquis pedibus mensuralibus habui, & palam facere non dubitavi. Sed non eo minus inuestigare libuit, si ratione aut coniectura assequi possem, unde horum aereorum pedum meorum discrimen oriretur. habebam enim pro comperto, illum meum maiorem, Graecum pedem non esse, cum Graecus pes, ut supra tradidi, semuncia Romano pede maior sit, mens autem ille uix tertiae unciae parte siue duella istos alios superaret. quamobrem cum haberem penes me antiquam selibram lapideam admodum incorruptam cum hac in superiori plantae nota, S. & dodrantem unum aereum, ac quadrantem pa-
riter

riter aereum unum, massamq. lapideam alteram pariter integrā & incorruptam pondō librarum decē, alteramq. libr. 4. inuicem concordantes, & respondentes, etiam cum alia aerea libra penes praefatum Illustrem Fuluium existente, in cuius suprema planitie argenteis litteris haec erat nota, I. & in circumferētia hae aliae EX. AVC. D. CAES. necnon & cum alio eiusdem semisse aereo, idest unciae sex, inuicem pariter convenientes & concordantes, sextarium formari curauī, qualem me in manibus Angeli Colotij, dum iuuenis essem, uidisse memineram. erat enim forma rotunda, planā base, altior quam latior, ab imo ad summū aequalis, cum inscriptione Honorij Imperatoris: huncq. ita a me formatum sextarium, ita modulatus sum, & uiginti unciarum ex praedictis ponderibus formati, purae aquae ex cisterna, quae pluuia est, capax esset. Dein ex eo comuni pede, quem legitimum me credere dixi, quadrantalē cupressinis tabulis, quae omnium minime humore aut siccitate mouentur, formari feci, sicque sextarium praedictum cum hoc quadrantali, purgato cribratoq. milio, quo Romae mensurae examinari consueverunt, examinauī, diligentiq. cognitione adhibita inueni, quadrantalē praedictum ozo & quadraginta sextariis expleri, & plenum euacuari, regula radula semper adhibita, ita ut nihil nec de sextario nec de quadrantali superesset, aut deficeret. cumq. apud me esset alius sextās aereus ponderis maioris aliis praedictis, in quo in superiori planitie ita notatum inspicitur 8.B. idest unciae duae, inter cuius sextantis unciam, & illam reatorum aliorum ponderum grana unum & uiginti, ex nostri temporis uncia sumpta, intercedunt, quibus haec illis maior est. (de his autem granis intelligo, quorum quattuor & uiginti scrupulum constituunt) rursus alium sextarium priori similem fieri feci, quiniginti unciarū eiusdem aquae ex cisterna capax esset: pariterq. aliud quadrantalē ex illo maiori aereo pede formatum habui, diligentiq. examine ut prius feceram adhibito, non minus sextarium hunc ex maioribus unciis, cum hoc quadrantali ex maiori pede formato, conuenire reperi, quam sextarius ex unciis prioribus cum priore formato quadrantali conuenisset. unde coniecturam feci, hunc maiorē pedem & unciam posterioris & fere ultimi temporis fuisse: quia hodie quoq. Romae uncia maior praedictis reperitur: ut credere liceat, paulatim pondera ad hanc, quae nunc est, ponderis magnitudinem exercuisse,

ficut

Libet Primus

sicut ex contrario monetarum bonitas & pondus decreuit, & in dies magis decrescit. Sed hæc ex cōiectura dicta sint. Ceterum, ut prædixi, asserere tot testimoniis & experimentis non dubito, Romanum antiquum & legitimum pedem illum esse, qui ex tribus æreis prædictis colligitur, marmoreis reiectis: quia, ut etiam prædixi, non eum finem sculptoris fuisse credendum est, ut exactam pedis mensuram demonstraret, sed ut ostenderet instrumenta professionis hominis illius, cuius ossa aut cineres eo in sepulcro clauderentur: cum contra finem eorum artificum, qui pedes æreos tanta subtilitate formauerunt, credendum sit eum fuisse, ut illorum mensuræ essent legitima, & ad metiendum iuste spatia deseruirent: quorum & omnium mensuras & schemata in operis calce subnectere uisum est. Verum lector caudide, ut ea, quæ in se que n̄tibz dicturus sum, planius intelligas, scire te equidem uolo, antiqua pondera (quæ Romanis & Graecis communia fuisse ex iis quæ lib. quinto dicentur, facile intelliges) non eadem fuisse cum iis, quibus hodie Romæ utimur. nam libra, quæ Romæ, ut olim, sic hodie una eademq. est omnibus argentariis, monetariis, medicis, ueterinariis, pharmacopolis, lanis, piscariis, & de m̄ negotiatoribus omnibus, & tam ciuibz, quam agricolis cōmunis, maior est antiqua libra, scripulis quattuordecim: quæ scripula uelim intelligas de iis, quæ a libra instantis æporis proficiscuntur, & de quibus quattuor & uiginti unciam constituunt, & quæ rursum scripula singula (ex receptiori medicorum sententia, ut lib. quinto dicam) in partes quattuor & uiginti, grana appellata, diuidantur. quo fit, ut unciæ Romanæ temporis instantis undecim, drachmæ tres & scripulum unum, antiquam libram, de qua supra meminimus, peræquent: uncia uero nostri temporis, maior sit uncia antiqua, scripulo uno & grana quattuor, quæ ratio ad calculum ineundum, dum antiquas liquidorum aridorumque mensuras, cū nostri temporis mensuris pondere examinabimus, necessario tenenda est. Non minus & aliud te scire uolo, quod palmis, quo hodie Romæ Architecti utuntur, de quo cum reliquis ab eo proficiscentibus mensuris sequenti libro dicam, sic legitimi antiqui pedis dodrante, id est uncia nouem, (quem dodrantem Plinius, ut supra retuli, spithamam, uocabulo a Graecis mutuato, appellat) conferatur, & examinatur, palmus ipse dodrante, seu spithama, quantum sunt duæ nonæ partes unciæ pedis

pedis praedicti, id est unciae sextula, scripulo uno, & triente scripuli, longior esse reperitur. quod si palmus idem cum altero supra relato pede commetiatur, qui maior est, & qui cum prophético illo concordat, (si uera Philander dixit) & quem posteriorum & postremorum temporum fuisse existimaui, & cum illius do drante seu spithama conferatur, duorum ferme scripulorum differentia intercedente, quibus palmus hic dodrâte isto minor est, conuenire constabit, ut subiectum in calce operis schema demonstret: ex qua etiam demonstratione sulcitur coniectura, quam paullo ante feci, dum me credere dixi, maiorem hunc pedem sequentium postremorum temporum inclinationis Romani imperij fuisse. nam putauit, & puto, labentibus annis, & felicitate Romani pop. decrefcente, mensuras & pondera aucta fuisse, & ab hoc maiore pede, & illius spithama ad spannam, de qua sequenti libro, itum esse. quae tamen ita dicta sunt, ut opiner potius, quam affirmem.

*De Graecis interuallorum mensuris
epitome.*

MENSURARUM, quibus Graeci interualla metiri cõfuecerunt, ex iis, quae a recentioribus tradita sunt, & iuxta eorum translationem, epitomen tradere uisum est, ut in hoc quoque huius rei studiosis consultum sit: quas cum ego ex propriis illarũ auctoris non sum psumperim, ita tamen ut ab aliis tradita sunt, non quidem ut illorum in laborem in meam laudem transferre cupiam, sed ut operi nihil desit, ad publicam studiosorum utilitatem referre uisum est. sunt autẽ haec. Daçtylus, Dochme, siue Daçtylodochme, siue Palaeste, siue Doron, (nã haec omnia synonima sunt) Lychas, Othodoron, Spithame, Pes, Pygme, Pygon, Cubitus, Orgya, Plethton, Stadium, Dianulus, Hippicon, Milliarc, Dolichos. Quarum mensurarum quantitates & discrimina sunt haec.

Daçtylus, lati digiti est mensura e Graecis omnium minima.
Dochme,
Daçtylodochme,
Palcfae,

Doton,

- Doron, quae idem sunt, constant ex digitis quattuor, & sunt idem, quod Latini Palmus.
- Lychas, est interuallum digitorum decem, idest quantum quis ab extremitate indicis ad pollicis extremitatem, expansis quanto magis fieri potest iis digitis, complectitur.
- Orthodorum, est interuallum digitorum undecim, & est quantum quis inter primam palmae partem, ubi brachio iungitur palma, & super primam medij digiti complectitur: quasi rectum palmum dixeris.
- Spithame, constat ex digitis duodecim, palmis uero tribus, & est quantum quis expansa manu, ab extremitate digiti minimi ad summam pollicis, complecti potest.
- Pes, est palmorum quattuor, digitorum sexdecim. & hic reminisci oportet, hunc, semuncia, Romano pede maiorem esse, ut supra late deduxi, dum de stadio, & milliario tractaui.
- Pygme, est mensura digitorum circiter duodeuiginti, pro paruo cubito capi solita: & est quantum a brachij curuatura ad extremam manum complicatis, contractisque digitis quis complectitur.
- Pygon, est mensura digitorum uiginti, ipsa quoque pro paruo cubito sumpta, & est quantum quis a brachij curuatura, ad extremam manum complicatis, uon tamen contractis digitis, complecti potest.
- Cubitus, est mensura constans ex palmis sex, digitis xxiiij. & est quantum a brachij, curuatura ad extremitatem digiti medij quis complectitur.
- Orgyia, siue passus, mensura est constans ex cubitis quattuor, pedibus uero sex.
- Plethron constat ex pedibus in longitudine centum.
- Stadium, qui & Stadius, constat ex pedibus in longitudine sexcentis, siue orgyis centum.
- Diaulus, spatium est constans ex stadiis duobus.
- Hippicon, spatium est constans in longitudine ex stadiis quattuor.
- Milliare constat ex stadiis octo in longitudine: & haec Graeca mensura non est, sed a Romanis mutuata ex quinque millibus Romanis pedibus constans: ut supra de stadio & milliario dixi.
- Dolichos, mensura est, constans ex stadiis duodecim. & haec de Graecis: ad quarum mensurarum comprobationem duas ex multis, quae a iunioribus adducuntur, auctoritatibus referre nisum est. Altera est Herodoti in libro, quem inscripsit, Euterpe, cuius haec sunt. Centum autem iulli passus sunt stadium unum, quod sex sit plethrorum:

plethronum : ut paſſum ſex pedibus metiamur, & quattuor cubi-
tis, pedes autem ſint quattuor palmorum, cubitus autem ſex pal-
morum . Altera eſt Heronis , qui ſic ſcriptum reliquit . Stadium
in longitudine habet pedes ſexcentos , Diaulus mille ducentos,
Milliare ſtadia octo , Dolichus ſtadia duodecim . Reliqua ex Iu-
lio Polluce , Heſychio , & alijs comprobantur . Has autem men-
ſuras ſiquis in uſum deducere uelit, facile aſſequi poterit, ſi ex
Romano pede, ſupra a nobis tradito, Graecum formabit, qui
Romano longior ſit ſemuncia , eumq. ſic formatum, in digitos
ſexdecim diuiferit, (nam Graecis uncias menſurales, de quibus
loquimur, fuiſſe, non memini me legiſſe) & cum eo ſic diuiſo ſpa-
tia ſupra relata metiatur . Atque hic harum Graecarum menſu-
rarum finis .

L V C A E P A E T I
I V R I S C O N S .
LIBER SECVNDVS.

*De interuallorum menſuris, quibus
hodie Romae utimur.*

ANTIOVIS longitudinum latitudinumq. men-
ſuris iam cognitis, operae pretium me ſactu-
rum exiſtimaui, ſi eas nunc, & ſuo loco liqui-
dorum aridorumq. menſuras, & pōdera, cum
ijs, quibus Romae utimur, conferrem: ut in-
de architecti, & agricolae, medici quoq. &
qui humanioribus litteris delectantur, noti-
tiam & diſcrimen facile aſſequi ualeant. igitur
cas hic longitudinum latitudinumq. menſuras, quibus hodie
Romae utimur, enarrabo . De ijs autem loquor, quibus archite-
cti, & agrimenſores utuntur. nam Romae magna differētia eſt in-
ter iſtas, & illas, quibus mercatores pannorum, & ſerici, ac illas,
quibus merciarij, (ita appellati) & illas, quibus textores telurum
(quae

(quae omnes & inter se differunt) utuntur. sunt autem architectorum, & agrimensorum, de quibus loquimur, haec. Palmus, Canna, siue Passus senatus, Staiolus, Petia, Rublum: de quibus singulatim tractandum. Palmus igitur inter has, de quibus loquimur, architectorum, & agrimensorum mensuras, sicut & in antiquis pes, primum locum inter maiores minoresque mensuras obtinet. Qui Palmus non idem est, qui antiquis, sed triplo maior, id est tres ex illis capiens, & eo amplius, constans ex uncijis antiqui pedis nomen, & unciae sextula, scripulo uno, & triente scripuli, ut priore libro demonstravi. eadem tamen ratione, & a palmo appellatum fuisse putaverim. nam fere est, quantum homo recte formatus, aperta manu ab extremitate digiti minimi ad extremitatem pollicis, complecti potest. & hic palmus a Dante Aligerio, & in Tuscia Flaminiaque Spanna appellatur, quem ita quoque in Hispania, & Germania appellari testantur Didacus Couarruias Variarum Resolutionum lib. 2. c. 20. & nonnulli ex iunioribus; quem a Graeca spithama, quae pedis dodrans est, corrupto uocabulo dictum puto; de qua spithama Plinius supra etiam relatus lib. 7. c. 2. ita inquit: Infra hos extrema in parte montium spithamei Pygmaei narrantur ternas spithamas longitudine, hoc est ternos dodrantes non excedentes. de qua & Iulius Pollux, a iunioribus relatus, sic dixit: Si uero digitis extensis a pollice usque ad minimum metiaris, ea mensura spithame uocatur. Cuius spannae nomen & usus a Graecis, Imperio iam in Constantinopolim translato) cum ipsi exarchatu Raennate potirentur, in Etruriam, Flaminiam, Hispaniam, & Germaniam forsitan irrepit. & corrupte pro spithame spanna dictum est. & facile usu ea mensura recepta fuit, cum unicitque quasi in manu haec mensura ciset, quae forsitan facilitas pedis usum in Latio, & Etruria aboleuit. Et si non negem Spannam, ab expansa quoque manu, corrupto pariter uocabulo, dici potuisse. Hic autem noster palmus hodie ab Architectis non solum in tres tertias & quattuor quartas partes diuiditur, sed etiam in digitos duodecim, quos etiam aliqui uncias palmi appellant, rursusque digitos singulos in partes quinque, quas minuta appellat, & minuta in duo semiminuta ac tertia quarta & quinta minuti parte, diuidunt, ut facilius minimam etiam interualli partem quamlibet, exprimere possint. Canna, quae in nostris municipalibus iuribus, Passus teratus appellatur, constat ex palmis decem, instar decempedae, qua

qua aliqui ex antiquis uſi ſunt, ut meminit Cicero pro Milone, & Philip. 14. Frontinus de limitibus, Suetonius in Aug. cap. 24. & Palladius lib. 2. c. 12. ex decem palmis ideo, ut arbitror, conſtituta; quia in numerus receptiori ſententia perfectus dicitur, ut & ſupra priore libro deduxi. Nomen autem Cannam a palis arundineis, quibus Romae uineae pedantur, (qui Canne uulgo appellantur) ſumpſiſſe credo, hi enim arundine palis, eius longitudinis eſſe coſueuerunt, ut, cum terra ſemipalmari ſpatio ſint deſixi, ſummities eius extremitate digiti medi, extenſo quo ad fieri poſſit brachio, contingatur: quae menſura cum palmis decem concurrit: uel etiam forſan ex eo, quia, relictis perticis, hanc menſuram in arundinibus, quas promptiores habebant, deſignabant. Quidquid ſit haec menſura, ut dixi, in noſtris municipalibus iuribus Paſſus ſenatus, eo quia ſenatus conſulto & certa lege ea menſura ſtatuta ſit, appellatur. qua etiam uoce in menſurandis lignis, quae ad comburendum emuntur, hodie quoque utimur: ligna enim paſſu menſurantur & uenduntur, hoc modo. ſtrues lignorum, quae palmarum trium & ſemis longitudinis ſunt, conſtruuntur, ita compoſitae, ut neq. iactu calcantur, neq. tranſuerſariis aut fraude rareſcant; quae autem ſtrues erit longitudinis palmarum decem, totidemq. altitudinis, ſiue longitudinis palmarum uiginti, altitudinis palmarum quinque, Paſſus appellatur. Haec autem menſura decem palmis diuiſa, & diſtincta olim in ſtipitibus portarum ueterum palatiorum Senatoris, & Conſeruatorum, quae in Capitolio ſunt, inſculpta erat. Hodie uero, illis in meliorem augmentoremq. formam factis, in marmorea tabula, quam in Conſeruatorum palatio poni curauimus, cum ceteris interuallorum menſuris, quibus Romae utimur, coſeruatur. Staiolus eſt menſura, qua agri menſurantur, conſtans ex palmis quinque & dodrante ipſius palmi, hoc eſt tribus quartis partibus palmi. Huius originem & nomen ab opilionum palis proueniſſe conijcio; nam ipſi palos, quibus retia ad continendas oues ſuspendunt, staiolos, eo quod ſtantes retia ſuſtineant, hodie quoque appellantur, ſuntq. eius longitudinis, ut, cum terra ſemipalmari ſpatio deſixi fuerint, extrema ſuperiore parte, hominis imum pectus pertingant; quae cum ea, quam dixi, menſura palmarum quinque & dodrantis concurrit. eſt quibus forſan palis, opiliones ipſi, his ſuperioribus calamitatum temporibus, agros, quorum herbas uiliſſimo pretio emebant, for-

san metiri solebant, & ex inde in usum certamq. mensuram translati, nomen conseruant. Sed haec ex coniectura dicta sint, melius autem sentienti facile acquiescam. Retia tamen uenatoria, altitudinis palmorum quinq. nostri temporis, aut paullo amplius, etiam apud antiquos fuisse colligi licet e Xenophonte de Venatione, qui praecipit uenationum retia quinq. spithamas altas esse: quae cum de Graecis intellexerit efficit palmos nostri temporis quinq. & digitos duos, & semissem digiti, habita ratione discriminis Romani & Graeci pedis, de qua priore libro abunde dixi. quae quidem retium altitudo hodie uenatoribus, & opilionibus communis est. opiliones etiam antiquitus retibus oues in montanis, & longinquis pascuis continuisse, constat ex Varrone de re rust. lib. 2. c. 2. Hic autem staiolus nihil cum antiquis mensuris commune habet, nec simile. Petia est terrae quantitas certa. in petias enim, uincta, arundineta, & pomaria distribuere solemus, ut in iugera consueuerunt antiqui, licet petia non ad omnes agros ut iugerum pertineat, si d. tantum ad praedicta. Haec autem petia constat ex staiolis quoquo uersu quadraginta, qui inter se multiplicari, constituant staiolos quadratos mille sexcentos, seu, si eam petiam ad cannarum mensuram reducere uauis, constat ex cannis in longitudine tribus & uiginti, totidemq. in latitudine, quae summae inter se multiplicatae constituunt quadratas cannas quingentas uiginti nouem, & haec petia cum antiquo iugero non multo discrimine concurrat. iugerum enim, ut dixi, est in longitudine pedum ducentorum quadraginta, in latitudine centum uiginti. pedes autem centum uiginti (ea ratione retenta, ut palmos hic, de quo loquimur, legitimi pedis sit dodrās, & unciae sextula, scripulum, & scripuli triens) constituunt palmos hosce centum quinquaginta sex in latitudine, & in longitudine duplum, id est palmos trecentos duo decim; quae summae, inter se multiplicatae, constituunt palmos quadraginta octo millia sexcētos septuaginta duos; qui si diuidantur per numerum centum, (ex quo palmorum numero constat canna una quadrata) cannas habebis quadratas quadringentas octuaginta sex, & palmos septuaginta duos. cum autem petia, ut supra dixi, constet ex cannis quingentis uiginti nouem, perspicue intelligitur, petiam maiorem esse iugero cannis quadratis quadraginta duabus, & pal. 28. & tantum a iugero differre. quae ex supputatione eorum detegitur error, qui iugerum

pro rublo capiunt: de quo ſtatim dicam. Rublum, ſiue Rubium; agri certa eſt meſura; conſtans (quantum ad agrorum meſuram attinet) ex petiis ſeptem. nam aridorum quoque meſura Rublum eſt, de qua quarto libro dicendum. Huius autem Rubli nomen unde prouenit, non ſolum fateor me ignorare, ſed nec aſſequi coniectura poſſe, concurrente etiam maxime ipſius nominis uarietate. In marmore enim quo dā, quod in palatio Conſeruatorum eſt, ubi quaedam ſubiectione Tuſcanellorum memoria traditur, quae anno a Chriſti ſeruatoris noſtri natali milleſimo trecentefimo extitit, Rublum per litteram l. poſt b. hoc carmine ſcriptum legitur.

Frumenti Rubla bis millia ferre coegit.

& eiſdem litteris ſcriptum legitur inter noſtra municipalia iura, quae ante annum natalis Domini 1352. uigebant, in quibus Rublitella frumenti, & calcis, quae eſt Rubli dimidia pars, crebro legitur. & ita in antiquis uenditionum praediorum inſtrumentis, ſupra annos centum quinquaginta ſtipulatis, ſcriptum ſaepe legitur. In Platina uero in uita Gregorij duodecimi, qui creatus eſt Pontifex anno 1406. Rubium; l. litteram i. mutata etiā in ueteri exemplari ſcriptum legitur, his uerbis. His autem perturbationibus adeo Romae annonae caritas inualuit, ut meſura tritici, quam Rubium uocant, decem & octo florenſis uenderetur. In marmoribus uero Capitolinis ſub porticu palatij Conſeruatorum, ubi earum Rublitellarum meſurae publicae conſeruantur, Rugitella B. littera in G. mutata ſcriptum eſt. Quidquid autem ſit, Rublum illud (nam hoc uerum nomen puto, quia pluribus teſtimonijs comprobatur) in agri quantitate conſideratum conſtat ex ſtaiolis decem in latitudine, in longitudine ſtaiolis mille centum uiginti: quae ſummae inter ſe multiplicatae ſummam quadratorum ſtaioforum undecim millium ducetorum conſtituunt: ſiue, ſi eam meſuram ad cannas redigere uolueris, conſtabit Rublum ex cannis quadratis tribus millibus ſeptingentis tribus. & ſic ex petiis, de quibus proxime dixi, ſeptem, ſiue numeres ſepties ſtaiolos mille ſexcentos, ſiue ſepties cannas quingentas uiginti nouem multiplicaueris. quae ex ſupputatione iunctis his, quae paullo ante de iugero dixi, liquido apparet quam turpiter quidam ex noſtris decepti ſint, qui cupientes Rublum in latinam uocem tranſferre, pro Rublo iugerum ſcriptis tradiderunt: cum iugerum ne

septimam quidem Rubli partem contingat. capit enim Rublum iugera septem, & iugeri septuncem, scripula duo, & semissem scripuli. Petiae autem & Rubla metiri consueverunt ab agrinenforibus catenula longitudinis staiolorum decem, habente staiolos suis annulis pendentibus distinctos. haec enim neque rore contrahitur, neque sole relaxatur, ut in funiculis euenit, quem Rublum in subiciuis in quartis quatuor & quartam, in scortia pariter quatuor, & sic in scortia sexdecim diuidunt quamuis Rublum in mensura aridorum ex scortijs pluribus constet, ut quarto libro tradetur. Libet quoque hoc in loco animaduertere, quod mensura tritici Rubli unius cribrati & purgari, de qua dicto libro quarto, in prima sementi, mensuram terrae mediocri bonitatis, unius Rubli catenae (nam sic a catena, qua terram metiuntur, terrae Rublum appellat) serendo implere solet. Dixi autem, in prima sementi, quia in secunda & tertia, eo quia propter temperates, & pluiuias ac frigora non nihil seminis emoritur, plus seminis, & in pingui terra minus, teste etiam Columella lib. 2. c. 9. requiritur. a cuius sententia nemo ex ijs qui de agricultura scripserunt, discedit: & re ipsa uerum esse compertum est.

Milliarium, quod ex quinque nullibus pedum priore libro constare dixi, ea supputatione, qua palmum pedis dodrantem, & unciae pedalis sextulam, scripulum, & scripuli trientem esse demonstrauimus, erit hodie cannarum sexcentarum quadraginta nouem, palmorum nouem, digitorum trium.

Stadium uero, quod est ut dixi milliarij pars octaua, eadem supputatione retenta, erit cannarum unius & octuaginta, palmi unius, & digiti. Et hic harum mensurarum finis.

Mensurarum nostri temporis notae.

<u>P.</u>	Palmus
<u>Ca.</u>	Canna
<u>St.</u>	Staiolus
<u>Pct.</u>	Petia
<u>R.</u>	Rublum
<u>Sc.</u>	Scortium

L V C A E P A E T I I V R I S C O N S.

LIBER TERTIVS.

*De mensuris liquidorum, & aridorum, tum Romanis,
tum Graecis, deq. earum ponderibus.*

Nunc de liquidorum aridorumq. mensuris dicendum est, & primo liquidorum, eis scilicet, quae apud Romanos fuere, in quibus Amphoram inter quascumque minores maioresq. mensuras primū locum obtinere certissimum est. tamen non nulli ex iunioribus primas sextario in re medica, quia eo frequētius medici uterentur, attribuisse videntur.

Ab Amphora etiā minores omnes derivant, & ex ea cullcus fit, qui ea mensura maior est. Quam inquam Amphoram antiqui, ut Fannius refert, ex quadrato pede formauerunt, & exinde Quadrantal eam ab initio appellauerunt, eundemq. Ioui in Capitolio, ne violare liceret, consecraverunt. Mos enim fuit antiquorum, ut & hodie quoq. Romae est, mensuras in loco publico, ex marmore vel aere confectas, conservari, & custodiri, ut iude, quoties res exigeret, & de legitima mensura dubitaretur, veritas peti possit. de qua re Fannius ita.

- Pes longo spatio latoq. notetur in anglo,
- Angulus ut par sit quem claudit linea triplex:
- Quattuor ex quadris medium cingatur inane:
- Amphora fit cubus: quam ne violare liceret,
- Sacrae Ioui Tarpeio in monte Quirites.

Cuius etiā moris testis est congius, Vespasiani & Titi temporibus in Capitolio positus, de quo infra. Sed & Imperator Valentinianus Aug. lege uniuersali cauit, ut per singulas Rotiani Imperij ciuitates pondera, & mensurae publicae essent expositae. cuius constitutionis uerba titulo de susceptoribus & aerearijs in decimo Codicis libro sunt haec. Modios aeneos vel lapideos cū sextarij,

atq. ponderibus per mansiones, singulasq. ciuitates iussimus collocari, ut unus quisq. tributarius, sub oculis cōstitutis rerum omnium modiis, sciat quid debeat susceptoribus dare: ita ut, si quis susceptorum conditorum modiorum sextariorumq. uel ponderum normam putauerit excedendam, poenam se sciat competentem esse subitum. Iustinianus quoq. Imperator ea postrema constitutione, quam de collatoribus tradidit, quae in authenticorum libro est, collatione nona, mensuras & pondera in sacratissima cuiusq. ciuitatis ecclesia custodiri mandauit. De hoc igitur quadrantalī (ut ad illud redeamus) meminit Plautus in Curcul. actū 1. scē. 2. Phe. sitit haec anus. Pa. quantillum sitit? Phe. modica est: capit quadrantal. Item Cato de re rust. c. 119. Vbi hauseris de mari, in dolium indito, nolito implere, quadrantalibus quinque minus sit quam plenum. & c. 12. Ahenum, quod capiat quadrantalialia triginta. Plinius lib. 14. c. 14. Licinius Crassus & L. Iulius Caesar censores, anno ab urbe condita sexcentesimo sepeuagesimo quinto edixerunt, ne quis uinum Graecum Aminaeumq., octonis aeris singula quadrantalia uenderet. Varro de re rust. lib. 1. c. 57. In mille modium quadrantal amurcae. A forma autem, qua deinde, gratia commodioris usus, huius mensurae uasa formata fuerunt, cum utrimque ansata essent, Amphora appellari coepit: quae quidem ansata forma clare ex Catone colligitur c. 119. cuius haec sunt: Post dies quadraginta diffundito in amphoras, & addito in singulas amphoras, saepe sextarium unum. amphoras nolito implere uinum, 2nsarum infumarum fini. qua quidem Amphorae uoce plerumq. scriptores ad uasa non certae, & determinatae mensurae, ut quadrantal est, sed ad ipsum uasis corpus demonstrandum usi sunt, ut Cato c. 13. qui de amphora nasiterna, id est ad aquam continendam inter uinae instrumenta meminit, quam Varro de re rust. lib. 1. c. 22. ex aere fuisse interpretatur, de qua Sex. Pompeius ita scripsit: Nasiterna genus uasis aquarij ansati & patentis, quale est quo equi perfundi solent. Quin etiam & in loco proxime relato, Cato de sparteis amphoris meminit. Quo pariter sensu, id est pro uase, non tamen determinatae mensurae, eam accepit Columella lib. 12. c. 28. his uerbis: Hoc factō post septimum diem rursus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur. & rursus eodem lib. c. 40. de ora loquens: Quod deinde fluxerit, aut doliis aut ampho-

amphoris condita, & cum deforbuerit, obturato, commodius autem seruat in amphoris. & c. 47. de oliuis condendis: Amphoras usque ad fauces replent oliuis. Quin & olearias fuisse amphoras, ex Catone colligitur c. 12. & 14. ibi, Amphoras olearias duas, quas tamen olearias separatas, & alias a uini amphoris fuisse infra demonstro. A forma quoque amphorae Amphorale appellauit Plinius uas crystallinum lib. 37. c. 2. his uerbis. Idem Xenocrates auctor est, uas amphorale uisum, & aliqui ex India, crystallum sextariorum quattuor. Indeque Proculus Iuriconsul. l. fin. in fine, de tritico legato, uinum amphorariū appellauit, quod in amphoris conditum esset, his uerbis: Quod si ita esset legatum uinū Amphorarium, Aminaeum, Graecum, & dulcia omnia, nihil inter dulcia, nisi quod potionis fuisset legatū, putat Labeo, ex collatione uini amphorarij. Apud quos Iuriconsul. promiscue pro uase & mensura, uocem hanc usurpatam fuisse legitur. Pompol. 2. eodem tit. de tritico legato: Si centum amphorae tibi, quas uelles, legatae sint ex testamento agendo consequi poteris, ut degustare tibi liceat. Vlpia. l. 3. eodem titulo: Si cui uinum sit legatum centum amphorarum, cum nullum uinum reliquisset, uinum heredē empturum & praestaturum. Et paulo inferius: Sed quia credibile est, mentem testatoris eam esse, ut uoluerit accessionem uini esse amphoras: & sic inquit loquimur habere nos amphoras mille, ad mensuram uini referentes. Proculus l. cum uinum, illo eo. titulo. Cum uinum heres dare damnatus est, quod in amphoris seu cadis diffusum est dari debet, etiam si uasorum mentio facta non est. Et l. Vinum, eodem titulo: Illud uerum esse puto, cui uinum legatum cum uasis erit, ei amphoras cados, in quibus uina diffusa seruamus, legatos esse. Vinum enim in Amphoras & cados hac mente diffundimus, ut in his sit donec usus causa promatur, & l. cum his amphoris & cadis id uendimus. de quo quidē diffundendi promendiq. usu alibi dixi. Idem Vlpianus l. ex eo, eod. tit. Ex eo uino, quod ex illo fundo nascetur, heres meus amphoras decem quotannis dato. Idem quoque Vlpianus l. Vinaria uasa, de uerborum & rerum significatione aperte demonstrat amphoras uinaria uasa certo tempore esse, certo alio non esse, his uerbis: Eandem causam amphorarum esse, ut, cum uinum habeant, tunc uasis uinariis, cum inanes sint, tunc extra numerū uinariorum sint: quia aliud in his condi posse. Plinius quoque p.

uase amphoram accepisse videtur lib: 3 *6.e. 6.* de sudinibus loquens his verbis: Cornelius Nepos tradit fuisse magno miraculo, cum P. Lentulus Spinther, amphoras, ex eo Chiorum magnitudine cadorum, ostendisset. Haec aurem amphoraria uasa fictilia fuisse, tum ex eo, quia picabantur, tum etiam ex his, quae Plinius dicit lib. 35. c. 12. colligi licet, qui de fictilibus tradens sic dicit. Hodicq; in templo uisuntur amphorae duae, propter tenuitatem consecratae discipuli magistriq; certamine, uter tenuiossem lumina duceret, quod ex his, quae quotidie Romae e terra eruuntur, aperitissime constat. sic etiam, quod longi colli essent, ex Catone colligitur, cap. 95. Salem candidum sic facito: amphoram defraeto collo puram impleto aquae purae, & in sole ponito. Ima autem parte amphoras fuisse acutas, non solum in multis antiquis sculpturis inspicitur, sed etiam oculata fide ex his, quae infra terram reconditae & obrutae reperiuntur, passim Romae conspiciuntur. sed & amphoris non solum ad nina, oliuas, & cetera, de quibus supra, condienda antiquos usos fuisse constat, sed etiam ad uas passas seruandas, tradit Columella lib. 12. c. 26. sic dicens. Cum deinde modice aruerunt, in uasa noua. sine pice, operculata & gypsata, sicco loco reponito. Quidam uasam passam foliis ficulneis inuolunt, & assiccant alij foliis uitigineis, non nulli plataninis, semel uictas uas contegunt, & ita in amphoras recondunt.

Quadrantal illud, siue haec amphora, (ut ad institutum redeamus) pro mensura sumpta capit sextarios octo & quadraginta, ut Festus testatur, cuius haec. Quadrantal uocabant antiqui, quae ex Graeco amphoram dicunt: quod uas pedis quadrati, octo & quadraginta capit sextarios. Haec ille, quod & multis aliis argumentis, de quibus infra, probatur. Ipsa autem amphora in scriptis minores mensuras in se continet, & in has quoque diuiditur, primo in urnas duas, secundo in modios tres, tertio in semodios sex; quarto in congios octo, quinto in sextarios octo & quadraginta; sexto in heminas sex & nonaginta, septimo in quartarios centum nonaginta duos, octauo in acetabula trecenta octoginta quattuor, nono in cyathos quingentos septuaginta sex, decimo & postremo in coehlearia siue ligulas bis mille trecentas quattuor. & hic finis Romanis liquidorum aridorumq; mensuris, quae a pede sumuntur, & infra pedem sunt. supra autem quadratum pedem, siue amphoram, Culleus est, qui constat ex amphoris uiginti, neco maior.

maior mensura reperitur. de quibus, omnibus singularim & distincte tractandum cenſeo, & pondus aquae & uin quiuſq. mensurae tradendum, ut non ſolum qualia antea fuerint, cognoscere possimus, sed etiam, eas cum postri temporis mensuris & ponderibus conferendo, discrimen percipere ualeamus. Interea tamen lector candide te haec scire uolo, culleum, amphoram, urnam, & congium, liquidorum tantum mensuras fuisse; modium & semodium aridorum tantum; sextarium, heminam, quartarium, acetabulum, cyathum, ligulam siue cochlear promiscuo tam liquidorum quam aridorum in usu fuisse; quod & ex infra dicendis latius apparebit.

Urnam, quae est amphorae dimidium, ab eodictam pupae Varro de lin. lat. lib. 4. quod in aqua haurienda urinet. immergendo, & emergendo. has autem non solum ex siglino opere, sed etiam ex aere & ex sparto confectas fuisse, satis aperte legitur, quod pro mensura & amphorae dimidia probat Fannius, de amphora sic scribens. Huius dimidium fert urna. Columella lib. 12. c. 20. Ego tamen, si humida fuerit uindemia, tridentem, si sicca, quadrantem medicamentis, in binas amphoras miscere solitus sum, ita ut quattuor urnarum effect musti modus, urna autem quattuor & uiginti sextariorum. Haec Columella. ex cuius uerbis constat aperte, amphoram duas urnas, & sextarios octo & quadraginta in se continere. Pro mensura etiam accepit urnam Paulus Iurisconsult. Labernae, de fundo instructo sic scribens, Item urnae aerae congiaria & sextaria; quod & multis aliis argumentis a recentioribus probatum, adeo ut sine controuersia pro ueritate haberi possit. Nec quemquam moueant aduersus hanc scribentium omnium sententiam Catonis uerba c. 155. ubi in lege uini in doliis uendendi ita scripsit. Vinum in doliis hoc modo uenire oportet. Vini in culleos singulos, quadragenae & singulae urnae stabunt; quod neque aceat, neque muceat. Ex cuius uerbis colligi uidetur, culleum, qui ex amphoris constat uiginti, ut infra suo loco probabitur, urnis una & quadraginta repleri; quoniam id in sua lege e ratione adscripsit Cato, ut emptori consultum esset propter detrimendum, quod in metiendo uino per singulas urnas emptor pateret. ideoque urnam adijciendam putauit, quod & Budaeus alij, recentiores censuerunt. laborabant enim non parum antiqui, in mensurando uini culleo uno, unico actu, ut constat ex eiusdem Catonis

Catonis testimonio cap. 161. dum docet quomodo uini culleum unica mensura metiri possis. qua de re alibi. quod autem pro uase & non mensura urnam quoq. antiqui usurpauerint, probat idem Cato c. 12. & 15. ubi in instrumento rustico urnam quinquagenariam requirit. quo in loco aliter quam pro uase accipi non potest, quibuscumq. mensuris & ponderibus examinetur. sic & eam accepit Plautus in Rud. actu 2. scē. 5. dum dicit:

Metuo hercle, ne illa mulier mihi insidias locet,

Vt comprehendar cum sacra urna Vneria.

Nempe optimo iure in uindis enicet

Magistratus, si quis me hanc habere uiderit.

Nam haec litteratast: ab se cantat, cuius sit.

Vnde & illud notandum, quod sacrae urnae nomina, cuius faui essent, inscripta habebant. Sparteas quoque urnas, ut dixi, fuisse testatur idem Cato cap. 13. ubi. Vrnas sparteas sex. & quod ex aere c. 142. ubi tractans de locis, ubi optima quaeq. utensilia uenderentur, ita inquit. Hamae, urnae oleariae, urcei aquarij, urnae uinariæ, alia uasa ab cneia Capuae. quod & Paulus Iurifconf. loco proxime relato testatur. Ex quo Catonis loco olearias & uinariæ urnas, non easdem fuisse intelliges. de qua re infra. Rursus & pro uase urnam accepisse uidetur Proculus Iurifconf. I. qui uinum, de tritico legato, dum inquit: Qui uinum Surrentinum in urnalibus habebat, diffusum, is tibi legauerat uinum in amphoris, omne illud quoq. quod in urnalibus fuisset, legatum esse Labeo, & Trebatius responderunt. A qua quidem urna Vrnarium appellari, locum in culina & balineis, ubi urnae aquatiles retinebantur, dixit Varro de ling. Lat. lib. 4. his uerbis. Praeterea erat tertium genus mensæ & quadratae uasorum, uocaturq. Vrnarium, quod urnas cum aqua positas, ibi potissimum habebant in culina: ab eo etiam nunc ante balineum locus, ubi poni solebant urnae, Vrnarium uocatur. Haec ille. Ex quibus intelligi licet, urnas, de quibus Varro ima parte acutas non fuisse, ut erant amphorae & sceriae, cum supra mensam quadratam seruarentur. Vrnae quoque appellabantur uasa, in quibus mortuorum cineres recondebantur: quarum multae Romae inspiciuntur, tum ex figulino opere, tum etiam in marmoribus sculptae, cum suis inscriptionibus, de quibus meminit Cicero Tusc. 1.

A sp'cite o clues senis Ennij imaginis urnam.

Et Ovidius ad Liniam :

Scilicet exigua cineres condentur in urna .

Et in elegia de morte Tibulli :

Carminibus confide bonis : iacet ecce Tibullus :

Vix manet e toto , parua quod urna capit .

Urnæ quoque appellantur usæ , in quibus Indicum suffragia colliguntur . Virgil. Aen. 6 .

Nec uero hac sine forte datæ , sine iudice sedes .

Quæsitur Minos urnam mouet . ille silentum

Conciliumq. uocat , uitasq. e crimine discit .

Hæc urna , retenta supputatione , quam infra de sextario tradam , uino defaccato , non crasso , non cocto , non nigro , aut aceto , uel aqua pura plena , pondo librarum quadraginta fuit . secundum quam rationem , amphoram pōdo octoginta librarum fuisse constat : ut infra latius probabitur . & sunt hæc duæ liquidorum mensuræ tantum , ut prædixi .

Modius , qui aridorum tantum est mensura , & in quo secunda est ab amphora diuisio , amphoræ pars tertia est . tres enim modij amphoram unam constituunt , ut Fannius testatur de amphora loquens , ut iam dixi .

Huius dimidium fert urna , ut & ipsa modij

Amphora , terque capit modium , sextarius istum ,

Sex decies haurit , quot soluitur in digitos pes .

A qua sententia nullus ex his , quod mihi uidere licuit , discedit . Quod esset aridorum mensura , passim legitur : sed , ne sine auctoritate pertraherem , probatur ex Varrone de re rust. lib. 1 . cap. 44 . ubi ita . Seruntur sabæ modij in iugero quattuor , tritici quinque , ordei sex , farris decem , sed non nullis locis paullo amplius aut minus . & lib. 3 . c. 6 . Ordei pauonibus singulis mensibus singulis modij singuli . Martialis x . epigr. in Crispum :

Quando sabæ nobis modium farrisq. dedisti ?

Cum tua Niliacus rura colonus aret .

Horum quidem modiorum quattuor tritici , erat semorum demensum , ut dicit Terentij interpretes in Phorm. act. 1 . sce. 1 . & Cato cap. 66 . his uerbis . Familiae cibaria qui opus faciant per hiemem , tritici modios quattuor , per aestatem modios quattuor semis . quibus quidem singulis seruis , ultra tritici mensuras præfatas , olei mēstruum sextarium , & salis annum modium Cato attribuit ,

tribuit, dicto c. 66. A quo modio Modiales aulæ & calices dicti sunt, quod sexdecim sextariorum, idest modij capaces essent. Plautus in Cape. actû 4. sce. ult.

Aulæ calicēsq. omnes confregit, nisi quæ modiales erant. Inde & Sesequimodius, pro modio & semis, a Varro de re rust. dictus, lib. 1. c. 7. qui de uinearum recta & ordinata dispositione tractans, & quantum illa a confusa & inordinata in fructu differat, sic scripsit: Hoc licet coniectura uidere in aliquot rebus, ut nuces integras, quas uno modio comprehendere possis, quod putamina suo loco quæque habeat natura composita, cum eadem, si frigeris, uix sesequimodio concipere possis. Etc. 42. de medica loquens. In iugerû unum, si est natura temperata terra, scribunt opus esse medicæ sesequimodium. Hinc a modio Trimodium: de quo Plinius lib. 33. cap. 1. de usu anulorum loquens. Promiscuū autem usus alterum secundo Punico bello, neq. enim aliter potuissent trimodia illa anulorum, Carthaginem ab Hannibale mitti. Meminit quoque Columella lib. 1. c. 19. Funiculi quoq. sicellis, & lora trimodis. Etc. 30. tradens quo modo uolum fiat: Tum scilicet, corbule decem modios, Trimodiæ satoria, quibus distincta bacca suscipitur. Hactenus ille. Trimodia uero satoria, sacculus est metae in uersa similes, quæ in latiori parte collo suspensum & funiculis seu loris alligatum, ima & acuta parte ad sinistram manum reuoluta, qui hodie quoq. seminant plenum, semine ad semen iaciendum portant. Modios autem mensurales & semodios, de quibus statim, non ex opere figulino, ut amphoræ, sed ex ligno fuisse crediderim, & præferratos, ut hodie quoq. mensuræ, quibus arida metimur, Romæ pro maiori parte conspiciuntur, ex Catone cap. 13. qui inter uineæ instrumenta, modium præferratum unum, semodium unum requirit. Nam nisi lignæ fuissent, uix est ut præferrari potuissent, aut præferratione indigerent. Constat autem modius iste ex sextariis sexdecim, ut ex Fannio probatum est, & facile ex calculo colligi licet. nam cum amphorâ consistet ex sextariis octo, & quadraginta, ipseq. modius amphoræ sit pars tertia, modico negotio dignoscitur sextariorum sexdecim esse. Pendet autem, si eius capacitatis unum purum aut aqua pura appenderetur, retenta supputatione prædicta, libras sex & uiginti, & libræ bessem. nam pondus tritici, uel ordeï, aut faris, uel aliorum seminum, certa ratione pro mensura tradere, absurdissimum

diffimulatum pato: tunc non solum frugum pondera pro regionibus mutantur, & uariant, sed etiam eiusdemmet fundi semen a semine eiusdem generis potest discrepare, ita testante Columella lib. 2. c. 9. cuius haec sunt. Collis enim quamuis grauium robustius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Quem & Palladius lib. 1. c. 6. secutus est, & re ipsa dignoscitur. Mitto annorum & temporum qualitates: cum, si rubigo incidit, quinta parte & amplius ponderis detrimentum accipiat. Ex quibus constat, ex seminibus nihil certi, & perpetui ponderis aut mensurae statui posse: & ea, quae Plinius lib. 18. c. 7. de tritici pondere diuersorum locorum tradidit, non praecise, sed a communiter contingentibus intelligi oportere.

Semodius, modij est pars dimidia, amphorae sexta, in quo est, ut dixi, tertia amphorae diuisio, dictus, quia semis est modius: se enim pro semis antiqui in his frequenter usurpauerunt, teste Varro de ling. lat. lib. 4. cuius haec sunt. Semuncia, quod dimidia pars unciae: se ualet dimidium, ut in selibra, & semodio. Haec ille. De semodio quoque meminit Cato cap. ult. de salsa pernarum his uerbis. Salis Romanensis moliti in singulas se modius. Idemq. Varro de re rust. lib. 3. c. 8. In uicenas centenas turtures fere semodium aridi tritici. semodio autem semodiale placentam Cato appellauit c. 83. constat autem ex sextarijs octo, & aridorum est tantum mensura.

Congius, in quo quarta est amphorae diuisio, est ipsius amphorae pars octaua, & liquidorum tantum mensura, constans ex sextarijs sex. a quo congio sextarium nomē sumpsisse Fanuius testatur.

Adde duos chus sit uulgo, qui est congius idem,

A quo sextarij nomen fecisse priores

Crediderim, quo d eos capiat sex congius unus.

Ex cuius Fannij uerbis, sententia eorum confundi uidetur, qui primas sextario tribuere uelle uisū sunt: cum liquido appareat, si Fannij sententia, ut arbitror, uera est, sextarium ab alio formari, nempe a congio, cuius ille sexta pars est, & non ipsum, alteram supra se mensuram formasse. Quod congius esset uini mensura, probat Paulus Iuriconf. loco supra & infra de sextario a me relato, in quo congium, & urnam, & sextarium inter instrumenta tabernae cauponae connumerat. Plinius quoque hoc probat lib. 14. c. 16. de uinis fictitijs loquens. Proximū sit e milij semine maturo cum

ipfa

ipsa stipula, libram & quadrantem in congios duos multum macerare, & post septimum mensem transfuso. Et paulo post: Graeci uero & alio modo, ramis teneris cum suis folijs in albo multo decoctis tufis, libram in tribus multum congijs deferuefaciunt. Quod esset etiam congius olei mensura, eo tamen modo, ut infra declarabo, probat Lauius lib. 25. Et congius olei in uicos singulos datur. A congio Congialem fideliam, eo quod congius capax esset, appellauit Plautus in Aulul. actu 4. sc. 2.

Sed si reperero, o sancta Fides,

Multum congialem, plenam faciam tibi fideliam;

Id autem tibi faciam: uerum ego mihi bibam,

Vbi id fecero.

A quo etiam congio congiarium munus appellatum est, quod populo dabatur, de quo abunde Budaeus, ceterique iuniores. Hinc & Tricongium appellatum fuisse Torquatium Mediolanensem, Tiberio imperante, refert Plinius lib. 14. c. 22. his uerbis. Apud nos cognomen etiam Nouellius Torquatus Mediolanensis, ad proconsulatum usque praetura honoribus gestis, tribus congijs, unde & cognomen illi fuit, epotis uno impetu, spectante miraculi gratia Tiberio principe. Hos autem congios puto fuisse in communi usu ut plurimum ex aere, ut infra de sextario dicam, ubi formam in Capitolio positam temporibus Vespasiani, & Titi Imperatorum demonstrabo. Congius autem uino puro aut aqua pura plenus, librarum pondus decem fuit, ut ex supra & infra traditis constat, & inscriptio praedicti congius restatur.

Sextarius, in quo quinta est amphorae diuisio, qui est, ut dixi, congius pars sexta, amphorae uero octaua, & quadragesima, in cyathos duodecim instar assis diuisus fuit, ut Fannius restatur.

Quod si mensurae pondus componere fas est,

Sextarii cyathus pars est, quae est uncia librae.

Hic Fannius, cuius carmina nonnulli Prisciano falso tribuerunt, Q. Rhemnius Fannius Palaemo appellatus est, ut eius inscriptio in fine operis Cornelij Celsi notata demonstrat: ne quis ulterius, quis nam fuerit, & quo tempore claruerit, haesitet. de quo Plinius lib. 14. c. 4. his uerbis. Sed maxima eiusdem Stheleni opera Rhemnio Palaemoni, alias grammatica arte celebri, in hisce uiginti annis mercato rus DC. nummum, in eodem Nomentano, decimi lapidis ab urbe diuerticulo, & quae sequuntur. de quo etiam

etiam meminit Crinitus de poetis latinis lib. 4. in uita Lucani, cuius praeceptorem in grammatica fuisse asserit Rhemnium Palaemonem, qui principem locum inter omnes grammaticos tenuit. Ideoq. eius carmina inter Prisciani opera, qui de ponderibus scripsit, a benignis librarijs, & forsitan ab ipso Prisciano, ne perirent, si sola uagarentur, inserta fuisse credendum est. Non igitur ignotus est auctor, ut quidam existimauerunt, sed celebris, & qui felicissimis temporibus floruit. Ut igitur ad sextarium redeamus, is capit eminas duas, quartarios quattuor, acetabula octo, cyathos duodecim: ut infra per singula probabo. Quod autem fuerit mensura liquidorum, constat apertissime ex his, quae a Portio, Budaeo, Alciato, ceterisq. recentioribus tradita sunt, nempe uini uenalis ex Horatio primo serm. sat. 1.

Nescis, quid ualeat nummus, quem praebet usum,

Panis ematur, olus, uini sextarius.

Paulus Iurif. cons. l. Fabernae, de fundo instructo, Tabernae cauponae instrumento legato, etiam institutores contineri, Neratius existimat. sed, uidendum est, ne inter instrumentum tabernae, & instrumentum cauponae sit discrimen: ut tabernae non nisi loci instrumenta sint, ut doliaria uasa, uestiones, ancones, calices, & trullae, quae circa cenam solent trahi, item urnae aerae, & congiaria, & sextaria, & similia: cauponae autem cum negotiationis nomen sit etiam institutores. Haec ille. Quod olei fuerit mensura, non tamen uenalis, (quia, uenale oleum non nisi pondo, uel libra mensurali uendi, memini me legisse) probat Cato c. 15. qui inter instrumenta caellae oleariae requirit amphoras olearias duas, urceum aquarium unum, urnam quinquagenariam unam, sextarium olearium unum. Et c. 66. de cibarijs familiae loquens: Oleum dato unicuiq. sextarium, ut & supra de modio retuli. Quod sextarius quoque mellis, salis, & aquae fuerit mensura, probat Columella lib. 12. c. 25. de aqua falsa uel muria ad uina condienda loquens. Sic curata cum fuerit aqua, in modum destrui ad tertias decoquenda est. adijcitur autem in aquae dulcis sextarios quinquaginta, salis sextarius, & mellis optimi unus sextarius. Idem eodem lib. c. 12. de aqua multa. Veteris aquae sextarium cum libramellis miscet. non nulli autem cum anteriorem efficere uolunt gustum, sextarium aquae cum dodrante podo mellis diluunt, & ea portione repletam lagaenam, gipsatamq. patantur per caniculae

nicalae ortum in sole quadraginta diebus esse. Et paullo post: Deinde, cum refrixerit, sine dulciorem mulsam facere uolunt, duobus aquae sextarijs sextarium mellis permiscunt: si uero auferiorem, sextario aquae dodrantem mellis admiscunt: & his portionibus factis in lagenam diffundunt. Quod milij aliorumq. aridorum mensura esset sextarius, duobus tantum locis ad probandum contentus ero, cum mille legentibus se offerant. Columella lib. 11. c. ult. de napo & rapa: Ingerum agri, quattuor sextarios seminis eorum poscit. Plinius lib. 18. c. 7. de milio Indico loquens: Ex uno grano terni sextarij gignantur. Cuius autem ponderis sextarius uino puro, uel aqua pura, uel etiam aceto plenus fuerit, uarie a Portio, Budaeo, Alciato, ceterisque, iunioribus traditum est: adeoque controuersum, ut fere tot fuerint sententiae, quot scribentium existerunt capita. uerior tamen sententia est, cum fuisse unciarum ponderalium uiginti, sine puram aquam, aut purum uinum, non tamen nigrum, crassum, siue etiam purum acetum (nam inter ista discrimen nota dignum non esse constat) appendamus. Hoc enim probatur primo auctoritate Dioscoridis uiri sane doctissimi, & in scribendo solertissimi, & medicae artis periti, cuius dicta cum libello de ponderibus & mensuris, qui sub Galeni nomine circumfertur, quemq. de Graeco in Latinum nouissime transtulit doctissimus praeceptor meus Andreas Alciatus. Dioscoridis autem uerba, quantum ad rem attinent, haec sunt. Ceramium, id est amphora, habet libras octoginta, Vrna libras quadraginta, Congius libras decem, Semicongius libras quinque, Sextarius libram unam, uncias octo, Hemina seu Cotyla uncias decem: Acetabulum, quarta pars heminae, habet uncias duas semis: Cyathus sexta pars heminae, unciam unam semis, & scripulos quattuor: Chaeme, quae est cyathi pars quarta, habet drachmas tres, scripulum unum. Id autem est cum aquae tum aceti pondus, aut utq. pluuialis aquae adimpleri uasculum, certissimamque hanc esse ponderis rationem. Haec ille. Qui paullo post de melle sic. Mellis amphora habet libras 120. Vrna sexaginta, congius libras quindecim, semicongius libras septem semis, sextarius libras duas semis, hemina libram unam uncias tres, quartarius habet uncias septem semis, acetabulum uncias sex semis, & drachmas duas, cyathus habet uncias duas semis, chaeme, quia quarta pars est cyathi, drachmas quinque. Haecenus ille: cum quo, quantum

ad

ad aquae, & acetipondus, congruit alius ignotus Graecus, eodem libello adscriptus: cum quibus & Fannius, qui de ponderibus uariorum liquidorum sextarij sic scriptum reliquit.

Illud praeterea tecum cohibere memento,

Finitum pondus uarios seruare liquores.

Nam librae, ut memorant, bessem sextarius addet,

Seu puros pendas latices, seu dona Lyaci.

quod et auctoritate Sex. Pompeij comprobatur: quem mirum est a tot egregijs uiris ad hanc diem obseruatum non esse. is in uerbo, Publica pondera, in exemplari edito ex bibliotheca Antonij Augustini, Episcopi Herdenis, uiri bonarum omnium artium eruditissimi, plebiscitum retulit. quod etsi in aliquibus corruptum sit, quantum tamen ad rem attinet, pondera quadrantal, & congij uini, dilucide explicat. uerba autem sunt haec. Q. Duo Silli P. & M. tribuni pl. rogantur his uerbis. Ex ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus oetier qui solet, uti coaequatur cotatur sedulum, uti quadrantal uini octoginta pondo fiet. congius uini decem r. ts. sex. sextarij congius fiet uini. duo de quinquaginta sextarij quadrantal fiet uini. Sextarius aequus aequo cum librario fiet. Haec ille. Quibus & Orbasius medicus adstipulatur. Amphora, inquit, Italica capit sextarios octo, & quadraginta, sextarius libram unam, uncias octo. Quorum quidem ueterum traditiones ueras esse, experientia comperi: siquidem, ut primo libro latius dixi, ex eo pede, qui ex duorum consimilium aliorum pedum testimonio, & omnium, qui Romae sunt, litteratorum opinione pro legitimo habetur: quadrantal formato, eoque cum sextario a me pariter fabricato, qui uiginti ponderalium unciarum aquae purae ex cisterna capax esset, earum quidem unciarum, quas ex antiquis ponderibus, de quibus eodem primo libro dixi, sumpseram, examinato, comperi sextarium ipsum pedali cubo ad unguem respondere. quod nusquam cum sextario unciarum duodeuiginti aliorumque minorum, (ut iuniorum est opinio) capaci, assequi ualueram. Quin etiam, dum circa praedictum examen uerlarer, allatus est mihi ex pretiosissimo Illustrissimi, & Reuerendissimi Cardinalis Farnesij promptuario congius ex aere siue orichalcho, Dei optimi maximi beneficio a barbarorum, temporumque iniuria uindicatus, integer admodum, nisi quod ab altera parte, qua obrutus ter-

ram attigerat, paululum ab aerugine praerosus erat. cuius exemplar, ita ut se habet, in calce operis subiectam: in quo haec erat inscriptio.

IMP. CAESARE
 VESPAS. VI.
 T. CAES. AVG. F. IIII. COS.
 MENS VRAE
 EXACTAE. IN
 CAPITOLIO
 P. X.

Ex qua inscriptione etsi manifeste legerem & intelligerem congium pondo decem fuisse, ut Festus, Dioscorides, ceteriq. supra nominati testantur: attamen, ut me omnino redderem certior, eum congium, obstructis rimulis cera, pura aqua ex cisterna usque ad superum angustum, ut schema demonstrat, plenum feci: (nam parte in latam supra illud angustum ad conferuandum, ne mensura uiolari posset, factam fuisse existimaui) sicque plenum cum iustissima trutina, qua hodie Romae utimur, eum appendissem, inueniaquam, qua eum compleueram, libras nostri temporis nouem, uncias sex & semis efficere. quibus uncias quinque, drachmas quatuor, scripulum unum, & grana quatuordecim, quae amplius sunt in his nostris quam in antiquis libris, computando eum congium libras decem, & ultra scripulum unum, & grana quatuordecim (de quibus nullam rationem habendam esse putauit) ex antiquis libris praedictis pendere inueni. Demum autem, congius praedictus cum sextario legitimarum unciarum a me formato pariter examinatus, affirmare non dubitauit, nec dubito, & libram & pedem supra a me relatos ueros illos antiquos existere tamdiu quaesitos & controuersos, sextariumque iuxta Dioscoridis, Fannij, & aliorum reatorum sententias, inter quos esse nostris Leonardus Portius post Hermolaum Barbarum, (ne sua laude careant) unciarum uiginti ponderalium fuisse. Nec me mouent, quae a iunioribus ex Galeni sententia ad probandum sextarium Romanum unciarum uiginti non ponderalium, ut Dioscorides & alij a me relati testantur, sed mensuram apud ipsos Romanos existisse; adducuntur. ex cuius Gale-
 ni

nā dictis ipſi eos, qui sextarium ex uncijs uiginti constare tradiderunt, non de ponderalibus, sed de mensuralibus intelligendos esse contendunt quoniam, ut omittam quod hoc sine cauillatione, tot testimonijs in contrarium urgentibus amplius dici non possit, adhuc, si eorum rationes & argumenta recte perpendantur, nihil ex a me relata opinione, seu potius ueritate infringere, aut immutare possunt. quas quidem rationes in medium adducere & perpendere non piget. Et quidem in primis adducunt Galeni locum lib. 1. de compositione medicamentorum secundum genera, ubi ita inquit: Sextarij autem Romani Heram meminisse arbitror. nam Atheniensibus, neque mensura, neque nomen hoc erat. nunc uero ex quo Romani rerum potiuntur, sextarij nomen omnibus, qui Graeca lingua utuntur, existit: at ipsa mensura, Romanae aequalis nō est. alius enim alia sextarij mensura utitur. quippe sextarius apud Romanos libram unam, & dimidiam, & sextam ipsius partem capit: ut unciac uniuersae sint uiginti, quas plerumque in cornibus, quibus in orbem ductae quaedam lineae sunt, extrinsecus incisae metiuntur. sed quidam falso putauerunt sextarium Romanum octodecim continere uncias mensurales. uidetur igitur & Heras, si quando cotylem scribit, dimidiam sextarij partem indicare. nouem uero uncias cornu librari significet, an decem, obscurum est. Ex quibus Galeni locis colligunt ipsi, uncias illas uiginti in sextario, non ponderales, sed mensurales fuisse: quia erant in cornu distinctae lineis: non habito respectu ad pondus, sed ad mensuram. quod apertius probari putant, quia Galenus uerbo, Capit, usus est: quod non ad pondus, sed ad mensuram refertur. Non minus & quia ex Columella constat aperte, antiquis mensurales quoque uncias fuisse. ait enim ille lib. 12. c. 21. de multi conditura loquens: Deinde interposito biduo, cum id mustum pariter cum defruto deferebuerit, purgatur, & ita coadijicitur in binas urnas, ligula cumulata seu mensura semunciae, bene plenae salis cocti & triti. Ex quo loco aperte probatur, uncias quoque mensurales antiquis fuisse. Secundo hoc idem, quod sextarius uino aut aqua plenus unciarum uiginti ponderalium non fuerit, sed mensuralium, ijdem iuniores probare nituntur tribus alijs Galeni locis. quorum primus est lib. 3. eodem titulo, de compositione medic. secundum gen. ubi ita inquit. Est autem apud ipsos Romanos mensura, qua oleum

metiuntur, interfecta lineis diuidētibus totum, in duodecim partes: arque mensura integra uocatur ab eis libra, duodecima eius pars uncia. Secundus est lib. 5. de eadem compositi. Heras quidem, inquit, centum & octoginta drachmas scripsit, ad pondus oleum reducens, non ad mensuram, tanquam cotylae drachmas sexaginta pendat. pendet enim eas Attica, quae nouem unciarum Italicarum existit. etenim nouem unciae Italicae, in cornibus interfectis discretas, pendunt uncias ponderales septem, & dimidiam: quae sexaginta drachmae fiunt, si uncia una octo drachmas ceperit. ac iterum & tertio lib. 6. de eadem compositi. Ego tamen olei libram Romae nuncupatam, quam interfectis cornibus metiuntur, appendi aliquando, cupiens scire quantum ponderis haberet. inueni uero duodecim uncias mensurales, decem ponderalibus aequales. Quibus Galeni traditionibus, & eo axioma, quod aqua & uinum nona parte sint oleo grauiora, probatum esse putant, sextarium uini & aquae fuisse unciarum mensuralium uiginti, ponderalium uero duodeuiginti, drachmarum quattuor, siliquarum duarum, granorum duorum, & duarum tertiarum grani, olei unciarum ponderalium sexdecim, drachmarum quinque & scripuli unius. Denique cum uiderent ipsi iuniores, praedictam eorum opinionem ex diametro cum Dioscoridis, Fannij, & aliorum sententia pugnare, arbitrantur, a Dioscoride & alijs non ita recte, aut tam accurate, aut tam puri olei, sicut a Galeno, pondera examinata fuisse: & tandem concludunt, se malle Galeno, uiro probo, quam ceteris, credere. Quibus quidem obiectis ut respondeam, in primis praesuppono, quod, si uas figurem unum, cuius aequalis sit forma, qualem me uidisse sextarium Honorij Imperatoris dixi, quod sane uas capax sit unciarum ponderalium uini uel aquae purae uiginti, & idem uas in uiginti aequales partes ductis transversis lineis siue intrinsecus siue extrinsecus diuidamus, certo certius erit, unciam ponderalem unciae mensurali eius liquoris, quo primo uas impletum fuerit, aequalem esse: licet, si liquores pondere dissimiles uariantur, non mensura sed pondus mutetur: quo sit, ut, etsi maxime concedamus, uncias mensurales antiquis fuisse, & ex uiginti ex eis sextarium uino plenum constitutum fuisse, non eo minus uerum esse dicendum sit sextarium uiginti pariter uncias aquae aut uini ponderales continuisse, si ita ab initio fuisset constitutum: cum utrumque de facili uerum esse possit, & uiri

antiqui

antiqui etiam plebiscito cautum ita fuisse testentur, nempe Galenus de mensuralibus, Dioscoridesq. ceteriq. de ponderalibus. Verum igitur erit ex Galeni sententia, sextarium fuisse unciarum mensuralium uiginti, quae uiginti ponderalibus in uino, aqua, & aceto responderent. Quod & ita factum fuisse uerisimili ratione probatur, nempe ex summa exquisitaq. diligentia, quam Romani in modulandis mensuris, & ponderibus adhibuerunt, in qua facile ceteros omnes superauerunt mortales. quod constat tum ex ijs, quae primo libro de pede ex Vitruuij sententia retulimus, quem ex digitis sexdecim propter numerorum sex & decem perfectiones, & ex uncij duodecim, ut assi responderet, formatum & diuisum esse uoluerunt, tum etiam quia liquidorum aridorumq. mensuras formare uolentes, non casu, sed ratione cubica, a pede, ut supra dictum est, quadrantal formauerunt, quod in duas urnas, ubi primus ex arithmeticis traditionibus reperitur numerus, ex rursus in modios tres, quia in numero ternario prima reperitur imparitas, diuisum esse uoluerunt. Cumq. & ipsum quadrantal ter sexdecim digitos principaliter habeat, scilicet in longitudinem, latitudinem, & profunditatem idem quadrantal in totidem modios, quot illae sunt lineae, & sic in modios tres diuiserunt, quorum singuli sextarios sexdecim caperent, prout lineae ipsae digitos sexdecim continent. Rursus idem quadrantal in congios octo partiti sunt, ut cubus etiam numeralis mensurarum, cubo mensurali amphorae responderet. bis enim duo constituunt quattuor, & bis quattuor octo, qui numerus est apud arithmeticos cubus primus. Ipsumq. congiu in sextarios sex, in quo numero tres sunt primae paritates, & reliquae eximiae qualitates, propter quas is numerus a mathematicis, ut dictum est, perfectus appellatur. Postremoq. sextarium in cyathos duodecim diuiserunt, ut assem & in his mensuris repraesentarent & uncias. Verisimile est igitur, (ut ad rem redeam) ut antiquos, postquam repperunt uini sextarium, cuius frequentior erat usus, unciarum fuisse ponderalium uiginti, si diuisionem alteram unciarum mensuralium fecerunt, (ut fecisse testatur Galenus) eam talem fuisse, quae ponderali responderet, ut una eademq. in aqua, uino, & aceto puris, uncia ponderalis, & mensuralis esset, quae & sibi iuuicem in istis responderent. Nam si sextarius ex uncij ponderalibus duodeuiginti in his frequentioribus liquoribus existisset, ut iuniores as-

ferunt, paruo negotio mensurales quoque in eum numerum diuidere potuissent. quid enim interesse potuit, an sextarius duodeuiginti, an uiginti mensuralium unciarum fuisset? Credendum est igitur, ut dixi, si in reliquis discrimen & dissonantiam uitarum, in hoc quoque non solum dissonantiam, sed scrupulosam siliquarum & granorum diuisionem uitasse, ut omnia inuicem responderent. & hoc quidem arguendi genere usus est Frontinus de aquaeductibus, sic dicens: Omnia autem, quae mensura continentur, certa & immobilia congruere sibi debent. ita enim uniuersitatis ratio constabit. & quemadmodum, uerbi gratia, sextarii ratio ad cyathos, modij uero ad sextarios, & cyathos respondent: ita & quinariorum multiplicatio in amplioribus modulis seruare sequentiae suae regulam debet. Sed & ut propius ad argumenta diluenda accedamus, dico Galenum supra primo loco relatum: etsi dixerit, Romanum sextarium in uncias mensurales uiginti transversis lineis notatis fuisse diuisum, non tamen aperit, an is, de quo loquitur, uini uel olei sextarius esset. quinimmo de olei sextario Heram sensisse, ipsius sequentia dicta demonstrant. & tamen constat mensuras olearias, diuersas a uini ceterorummq; liquorum mensuris fuisse: licet hoc iuniores negent, quod tamen facile probatur, uel auctoritate Catonis, qui de olei mensuris ut separatis ab alijs tradidit c. 12. ubi de olei instrumento tractans, amphoras olearias duas parandas praecipit: & c. 15. in instrumento cellae oleariae, amphoras olearias duas, urcei aquarium unum, urnam quinquagenariam unam, sextarium olearium unum, requirit. Et rursus c. 142. tradens, ubi quaeque optima utensilia uenderentur, ita inquit: Hamae, urnae oleariae, urcei aquarii, urnae uinariuae alia uasi ahenca Capuae. Ex quibus quidem traditionibus manifeste colligo, apud antiquos amphoras olearias, urnas olearias, sextarios olearios, ab alijs amphoris, urnis, & sextarijs distinctas, & separatas fuisse. alioqui qualitas illa olearia illis adiecta non fuisset, si unae eademq; fuissent. Ac ne quis dicat, eas patris familiae destinatione ita fuisse appellatas, & distinctas: Cato, qui eas nouas ita commercari tradidit, dubium substulit. etenim, si eae mensurae inter se non differrent, Cato, qui breuitati admodum studuit, eas diuerso nomine, uno eodemq; uerborum contextu non appellasset, nec diuersas illis qualitates adiecisset. Si igitur amphora, urna, & sextarius olearii, ergo & congius,

de quo Linaius; ubi supra. Postremo, etsi darcemus olei sextarium a uini sextario non discrepasse: cuius contrarium ex praedictis apparet: adhuc dicendum est, ex librae olei mensuralis examine, a Galeno facti, nihil ad sextarium seu sextarii pondus attinens inferri posse: cum maxime ex infradicendis constet, aliter oleum aliterq. uinum in commerciis antiquis fuisse tractatum: siquidem uinum semper mensuram, oleum uero (nisi in supra citato Lini loco de congio, & Catonis de sextario, menstroo familiae dando) numquam mensuram apud Romanos in commercijs fuisse memini me legisse: cum contra pondere, seu libra, oleum donatum, uenditum, stipulatum, & legatum frequentissime legerim. Esto igitur, quod libra olei mensuralis pependit, ut Galenus testatur, uncias ponderales decem: non ex hoc inferatur, illas duodecim uncias mensurales librae, duodecim uncias sextarii uini mensuralibus aequales fuisse: quod est probandum. Quod autem oleum antiquis non mensura scilicet amphorae, congij, aut sextarii, sed pondere, seu etiam libra sua mensurali in commercijs tractaretur, probant hi: Cato de re rust. c. 153. in lege olcae pendentis, Olea pendens in fundo Venafrano uenibit, qui olcum emerit, amplius quam quanti emerit, omnis pecuniae centesima accedet, praeconium praesens HS. L. & olcum romanici pondus ∞ D. uiridis pondus C C. olcae caducae in odios L. striditunc $\frac{1}{2}$ X. idem c. 151. in lege olcae legendae accessiones in $\frac{1}{2}$ ∞ C C. accedit, olcae salsae M. V. olei puri pondus I X. idest olcae salsae modios quinq. olei puri pondus nouem. haecq. de causa idem Cato c. 15. in cella olcaeria, trutinam unam, centum pondium incertum unum, & pondera certa requisit, de quo incerto centum pondio infra lib. 5. Plinius lib. 18. c. 3. annonae summam utilitatem recensens: M. Varro auctor est, cum L. Metellus in triumpho plurimos duxit elefantos, assibus singulis, farris modios fuisse, irem uini congios sicif. siccae pondus triginta, olei pondus decem, carnis pondus duodecim. Suetonius in Dictatore c. 38. Populo, praeter frumetu denos modios, totidemq. olei libras, uicenos quoque numinos, quos pollicitus olim erat, uiritim diuisit. Pomponius Turiscon. l. si ex toto de legatis primo, Si olei pondus quinquaginta aut in singulis libras certum aes, legatum sit. Vlpianus. l. certum de tritico legato. Cum certum pondus olci, non adiecta certa qualitate legatur. Idem l. Siquis a me de actionibus empti, siquis olcum, quod quis

emisset, adhibitis iniquis ponderibus accepisset, ut in modo falleret, uel emptor circumscriptus sit a uenditore, ponderibus minoribus. Horatius secundo sermonum, Sat. 11.

Ac nisi mutatum parit diffundere uinum, &
Cuius odorem olei nequeas perferre, licebit
Ille repotia, nataleis aliosue dietum
Festos albarus celebret, cornu ipse bilibri
Caulibus insillet, ueteris non pareus aceti:

Quod & ex supra relatis Galeni locis manifesto constat, qui de olei liberali mensura testatur. ex quibus, ut arbitror, probatum satis est, aliter in oleo, quam in uiuo, ceterisq. liquoribus antiquis commercium fuisse, separatasq. illis olei mēsuras ab aliis fuisse, oleiq. commercium non amphorae, urnae, congi, aut sextarii mensura, sed pondere, seu sua libra mensurali illis existisse. Nec me mouet, quod Plinius aliquando in suis compositionibus, & medelis sextario olei usus fuerit: quoniam id, Graeca transferendo scripta, egit: quorum mensuras & nomina se seruare uelle, dilucide professus est lib. 21. cap. ult. Quin etiam, si mihi sententiam ex mea coniectura afferre licet, credendum assero, Romanos, postquam uiderunt sextarium aquae & uini uncias pendere uiginti, ut illi in pondere oleum, quod natura nona parte leuius est, responderet, libram olei mensuralem fabricasse, quae decem ponderalibus unciis, & sic heminae aquae & uini, & bilibrem, quae sextario responderet, siquidem ex supra relatis Galeni uerbis constat olei libram mensuralem decem, & bilibrem uiginti ponderalibus unciis pares fuisse. quod quidem eo mihi persuadetur, (ne omnino sine ratione ad ita coniectandum uidear adduci) quia hodie Romae uideo, quod, licet olei uinique mensurae uno eodemq. nomine appellantur, nempe congius, congiteila, perittus, medius, & foliotta; eiusdemq. formae & materiei sint, aeris scilicet congi, & congiteillae, aliae uero ex opere figulino: attamen capacitate differunt: quia olei mensura, uini mensura maior est, & tamen in pondere, uel centum discrimine excepto, quod uix sit unciae unius, & semis, in centum conueniunt, ut sequenti libro demonstrabo: quod tamen discrimen publicanorum, qui eas custodiunt mensuras, culpae seu negligentiae facile adscribi posset. quo fit, ut id ipsum antiquis fuisse coniectem, & haec antiqui discriminis in mensura, & conuenientiae in pondere uestigia remansisse. quod for-
san

san plebisciti supra relati uerba, Sextarius aequus aequo cum librario fiet, inferebant; & in eum sensum restitui possent, ut legeretur, Sextarius aequus aequo cum libra olei fiet. Ex his igitur (ut ad rem redeam) facile dignosci licet, examen librae mensuralis olei a Galeno, uiro doctissimo, pondere factam, nihil ijs, quae a uiris non minus doctis de pondere aquae & uini sextarij, tradita sunt, obesse, aut immutari posse: praesertim cum olei commercium a uini etiam commercio in modo fuerit separatum: & olei etiam eiusdem nominis mensuras a uini eiusdem nominis mensuris separatas fuisse constet: & ex separatis inferre omnium consensu non liceat, etsi non negem iuniorum traditiones ad huius rei ueritatem indagandam mihi mirum in modum profuisse. Neque huic a me relatae, & comprobatae antiquorum opinioni refragatur, quod Fannius pondus olei, mellis, & uini unius & eiusdem sextarij, simul ponere & examinare uideatur: quoniam eo in loco Fannius non mensuras coniungere, sed liquidorum discrimina tradere uoluit: quod ex illius uerbis clare dignoscitur, dum inquit:

Illud praeterea tecum cohibere memento,

Finitum pondus uarios seruare liquores.

Ideoq. cum supra & paullo ante sextarium uini pari & aquae purae uncias uiginti appendere statuisset, adiecit, quod, si ea mensura oleo impleteretur, quia oleum uino non a parte leuius est, pondus illius mensurae erit unciarum duodeuiginti: si mellis, quia mel est aqua grauius portione sesquialtera, erit unciarum pondus triginta. sicq. non repugnat. Sicati nec repugnat, quod iuniores dicunt, Oribasium pro hac parte ad usum, uncias illas uiginti, per uerbum Capit expressisse: quod uerbum mensurae, & non ponderi seruire uidetur: quia praeter id, quod uerbum, Capit, ab Oribasio scriptum, non sextarium, sed amphoram respicit: ait enim: Amphora Italica capit sextarios octo & quadraginta, sextarius libram unam uncias octo: sicq. uerbum, Capit, ad proximam amphoram retulit: praeterea dicendum est, quod nec Galenus loco superiori relatus, ut a iunioribus uersus est, nec Oribasius de uocum proprietate his in locis certarunt. nam & Galenus supra relatus uerbo, Capere, in pondere usus est, dum dicit, si uncia una octo drachmas ceperit. quin etiam Plinius aperte de pondere loquens lib. 3. c. 3. uerbo Capere utitur, his uerbis: Talentum autem Aegyptium

primum pondus octoginta capere Varro tradidit. Postremo si iunioribus unius tantum Galeni testimonio, & ex praedictis euitabili, innixis, dicere licuit, se magis Galeno assentiri: cur & mihi, qui quinque antiquorum doctorum hominum testimonio, Dioscoridis, Fannij, Sex. Pompeij, Oribasij, ignotiq. Graeci, antiqui ponderis, conij, & quadrantalibus ex antiquo pede formati examine, & collatione, suffultus sum, idem dicere non licebit? audacter igitur concludo cum Dioscoride, & sextarium uino puro, non crasso, neque nigro, aceto similiter puro, uel aqua pura plenum, unciarum ponderalium uiginti existisse. etsi non negem, libram olei mensuralem, quam uere apud antiquos in oleo fuisse confiteor, uncias decem ponderales appendisse, ut Galenus apertissime dicit. cui quidem in hoc non solum non contradico, sed ingenue assentior.

Hemina, in qua sexta est Amphorae diuisio, pars est sextarii dimidia, ut Fannius testatur.

At cotylas, quas, si placeat, dixisse licebit,

Heminas capit geminas sextarius unus.

Quod & Gellius noctium Atricarum lib. 3. cap. 14. testatur, qui de differentia inter dimidium & dimidiatum tractans, ira inquit. Contra quoque si ex sextario hemina fusa est, non dimidiatum sextarium fusam dicendum est. Haec autem capit cyathos sex, ut idem Fannius testatur, de ea sic dicens:

At cotyle cyathos bis ternos una recepat.

Quo fit, ut amphora capiat heminas, de quibus loquimur, sex & nonaginta. Quam quidem heminam liquidorum aridorumque. (ut & sextarium) mensuram fuisse, colligi licet ex Columella lib. 12. cap. 49. qui de Oliuarum salura loquens dixit: Sat erit tot heminas salis adijcere, quot sunt modij oliuarum. Et cap. 41. de musto lixiuo: Priusquam de igne medicamentum tollatur, tres heminae roris Syriaci contriti, & cribrati, super omnia adijciuntur. Plinius lib. 14. cap. 17. Oximeli hoc uocarunt, mellis decem libris, aceti ueteris heminis quinque, salis marini libra, aquae pluuiae sextarij quinque. Quibus & multae aliae ueterum auctoritates adijci possent, quas consulto omitto. Pendet autem hemina, uino, aceto, aut aqua plena, secundum supputationem praedictam, uncias decem.

Quartarius, de quo inter iuniores soli postremi meminerunt, in quo septima

Septima est amphorae diuisio, est, ut & nomen sonat, sextarii pars quarta, teste Volusio Metiano, qui Iuriscōs fuit, & praeceptor Antonini philosophi, ut Ber. Rutilius in uitis Iuriscōsultorum ex Politiani etiam sententia testatur. is igitur Volusius haec. Quadrantal, quod nunc pleriq. amphoram uocant, habet urnas duas, modios tres, semodios sex, congios octo, sextarios octo, & quadraginta, heminas sex & nonaginta, quartarios centum nonaginta duos, cyathos quingentos septuaginta sex. Et de quartario meminit etiam Columella lib. 1. 2. cap. 5. in uappidi uini, ut acresiat. Sextarios duodequingenta, fermenti libram, sici aridae pondus quadrantem, falsi sextarium subterito, & subrita cum quartario mellis aceto diluito. Linius lib. 5. Manlius primum ob uirtutem laudatus, donatusq. non a tribunis solum militum, sed consensu etiam militari, cui uniuersi selibras farris, & quartarios uini ad aedes eius, quae in arce erant, contulerunt, rem dictā parnam, ceterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis; cum se quisque uictu suo defraudans, detractum corpori atque usibus necessarijs, ad honorem unius uiri conferret. Haec ille. Nec uero de alia mensura, quam de sextarii quarta parte, intelligi potest, si ad farris selibras, & ad oblationem, qua tunc Romani premebantur, spectemus. De eodem quartario meminit Plinius lib. 18. cap. 3. his uerbis. Dona amplissima Imperatorum ac totius ciuium, quantum quis uno die plurimum circumaransisset, itē quartarii farris, aut heminae conferente populo. quo in loco animaduertendum est, Plinium farris quartarium dixisse, & Linium uini, de utroq. forsā factō sentientes. Ceterum quod Cato cap. 102. de conuoluulo loquens, quartarii & tertarii meminit, sic dicens: Postea sumito bituminis tertiarium, & sulphuris quartarium: id Plinius non mensurae, sed portionis esse intellexit, lib. 17. cap. 28. de eodem conuoluulo & Catonis remedio loquēs, quam tertiam, & quartam, alibi intellexi respectu amurcae, iam ad mellis crassitudinem decoctae: quia Cato id spectauit, ut intritum tam crassum, quam uiscum fieret, ut ex eo uitis circum caput & sub brachijs liniri possit. nimis enim crassum fieret, & durum, si portio haec ad crudae amurcae quantitatem responderet. Haec autem quartarii mensura, seruata ratione praedicta, pondus unciarum quinque aquae, uel uini continebit.

Acetabulum post quartarium sequitur, in quo est octaua amphorae diuisio,

diuisio, ipsumq. octaua sextarii pars est, capiens sesquicyathum, pendetq. aqua uel uino plenum, iuxta supputationem praedictā, uncias duas semis. Dicitur est autem acetabulum, ex Hermolai sententia, ab accipiēdo, seu, ut uerius puto, & iuniores tradiderunt, ab aceto. nam & Graeci suum oxybaphum (cui acetabulum est simile, & loco, & portione) ab aceto dixerunt, eo quod eius quantitatis esse soleant uascula, quibus acetum & acria in mensa popi solent, ad ciborum fastidia uitanda, & appetentiam excitandam. Quod autem constet ex sesquicyatho, probat Fannius sic dicens.

At cotyle cyathos bis ternos una recepat.

Sed de abaco nobis id pondus saepe notatur.

Bis quinque hunc faciunt drachmae: si appendere tentes,

Oxybaphus fiet, si quinque addantur ad illas.

Plinius lib. 21. cap. ult. Cum acetabuli mensura dicitur, significat heminae quartam partem, id est drachmas quindecim. Quae loca, ne in pondere erret lector, intelliges non de Romano cyatho, uel acetabulo, sed de Graeco, ut & Plini attestatio loco supra relato demonstrat. ait enim: Et quoniam in mensuris quoq. & ponderibus crebro Graecis nominibus utendum est, interpretationem eorum semel hoc loco ponemus. Drachma Attica (sere enim Attica obseruatione medici utuntur) denarij argentei habet pondus, eademq. sex obolos pondere efficit, obolus 9. chalcos. cyathus pendet per se drachmas decem. Cum Acetabuli mensura dicitur, significat heminae quartam partem, id est drachmas quindecim. Mina, quam Romani minam uocant, pendet drachmas Atticas centum. Haec ille. Quod & non minus ex Galeni relatis locis, ijs, quae infra de Graecis mensuris dicturi sumus, colligi licet. Cum enim Graeca cotyle, minor Romana hemina esset, ut Galenus testatur, & utraque ex sex cyathis constet, necesse est ut ea portione, qua Graeca cotyle Romana hemina minor est, cyathus quoque, & oxybaphus Graeci, Romano cyatho, & acetabulo minores sint. sit igitur probatum ex Fannio, & Plinio acetabulum heminae quartam partem esse, pōdus autem illius, si ex Dioscoride supra relato petatur, esse unciam duarum & semis. ijs enim utrumque probat, sic dicens: Acetabulum, quarta pars heminae, habet uncias duas semis. Hac autem acetabuli mensura, & uoce, medici medicinaeq. scriptores frequentius usi sunt, quam ceteri.

ceteri. Plinius lib. 24. c. ult. de feno Graeco loquens, Diodes ait, difficile parientibus, semen eius dedit acetabuli, mensura tritum, in nouem cyathis sapae, ut cum tertias partes biberint, calida lauentur. Et paullo post. Danion feni Graeci semen, acetabuli dimidia mensura, cum sapae & aquae noue cyathis ad menses cientes dedit potu. Et haec de Graecis acetabulis propter Plinij protestationem intelligo. contra uero quod idem Plinius dixit lib. 18. c. 7. de polentae confectioe: Quocumq. autem genere praeparato, uicenis ordei libris, ternas seminis lini, coriandri selibras, salisq. acetabulo torrentes, ante omnia miscent in mola: de Romano acetabulo intelligo, tum quia Romanam polentam tractat, tum quia ante protestationem, de qua supra. Accetabula quoque appellauit Plinius uascula quaedam, quae sunt in polyporum piscium brachijs, quibus saxis aut lignis adhaerent, lib. 9. c. 29. his uerbis. Cetero per brachia, uelut Accetabulis dispersis, eo hausto, quodam modo, cui adhaeserunt, teneat supini, ut auelli non queant. Et c. 30. Praeterea negant nullum esse atrocius animal ad conficiendum hominem in aqua. luctatur enim complexu, & sorbet acetabulis. Et paullo post de illo immuni polypo loquens. Accetabulis, seu caliculis uualibus peluium modo. Quibus uerbis Plinius uasitatem illius Polypi, non solum ex capitis magnitudine, quod instar dolij amphorarum quindecim existit, sed ex istis caliculis, seu acetabulis, quae essent in peluium modum formatae, & unius urnae capacia, demonstrare uoluit. Accetabula autem hoc loco ab accipiendo dicta puto, ut uerba Plinij demonstrant, & in istis Hermolao consentio, ut per duplex e, scribi debeat, sicut in eo acetabulo, quo pro mensura utimur, contradico, cum illud ab aceto cum iunioribus dictum patem, & per simplex e, scribi debere.

Cyathus, in quo nona est amphorae diuisio (uox a Graeco sermone sumpta) a sumendo uel hauriendo uinum dictus est. ea cuius mensura apud antiquos pocula commetiebantur, relicto in sacrificijs sympulo teste Varrone de ling. Lat. lib. 4. qui sic scriptum reliquit. Quo uinum dabant, ut minutatim funderent, a guttis, guttum appellarunt: & quo sumebant minutatim a sumendo simpulum nominauere. in huiusce locum in conuinijs e Graccia successit Epichyfis & cyathus, in sacrificijs remansit guttum, & simpulum. Haec ille. A quo cyatho cyathissare, pocula miscere,

Plautus

Plautus dixit in Menachm. actu 2. scē. 2.

Non scis, qui ego sim, qui tibi saepissime

Cyathisso, apud nos quando potas. Quod Caesari exprobratum fuisse a C. Memmio, Suetonius in dictatore c. 49. testatur his uerbis: Sed & C. Memmius etiam ad cyathum & uinum Nicomedi sterisse obiecit. Quod tamen munus hodie apud principes nobilissimum Budaei testimonio existit. Constat autem cyathus ex quattuor ligulis, siue cochlearibus. & est sextarii pars duodecima, ut dictum est, quem sextarium, cyathorum assem, antiquos constituisse iam dixi, ideoq. ab eo ex cyathorum numero pocula appellasse, his nominibus, quibus assis partes appellantur, nempe sextantes, quadrantes, trientes, quincunces, semisses, septunces, besces, dodrantes, dextantes, deunces, pro calicibus seu poculis, quae duos, tres, quattuor, & sic deinceps cyathos continerent. quem quidem cyathorum numerum plerumque ex numero litterarum, quae ad exprimendum nomina suorum deorum, dominorum, & amasarum concurrebant, formasse constat, diphthongorum ratione habita, ut clarius ex infradicendis apparebit, quae pro maiori parte a Leonardo a Portis, Budaco, Alciato, ceterisque iunioribus, sicut pleraeque aliae a me supra & infra relatae auctoritates adducta sunt. Suetonius in Augusto c. 77. Vini quoque natura parcissimus erat non amplius ter bibere cum solitum super cenam in castris, apud Mutinam, Cornelius Nepos tradidit; postea quoties largissime se inuitaret, senos sextantes non excessisset, aut, si excessisset, reijciat. Haec ille. Sexies enim bibebat Augustus, quando se large inuitabat, calice qui duorum cyathorum capax esset, ita ut in tota cena sextarium assumeret. De sextante quoque meminit Martialis lib. 12. in Cinnam.

Poto ego sextantes, tu potas Cinna deunces:

Et quaeris, quod non Cinna bibamus idem.

Idem lib. 5. epigr. ad ministros.

Sextantes Callyste duos infunde Falerni:

Tu super zestius Alcine funde niues.

Idem lib. 9. ad Calatissum de quadrante, qui trium cyathorum effica.

Addere quid cessas puer immortale Falernum,

Quadrantem duplica de seniore cado.

Nunc mihi dic quis erit, cui te Calatisse deorum

Sex iubeo cyathos fundere? Cactar erit.

Quo

Quo loco illud notandum, quod duplicem appellauit quadran-
tem, poculum, qui sex cyathorum esset, quia tot litterae in Cae-
saris nomine, quem suum deum appellat, reperiuntur. Idem eo-
dem libro ad Lupercum, de triente, qui quattuor est cyathorum.

Septem post calices Opimiani,
Densò cum iaccam triente blaesus,
Affers nescio quas mihi tabellas.

Septies enim tunc Martialis biberat calice trientali, idest cyatho-
rum quattuor, ita ut sextarios duos & trientem Opimiani uini
assumpisset. quod uinum iam tunc ducentesium fere annum
attigerat, ut Plinius lib. 14. c. 4. testatur: cuius uerba (etsi extra
propositam materiam) adscribere libuit. L. Opimio consule, cum
C. Gracchus tribunus plebem seditionibus agitans, interemptus
est, ea caeli temperie sulfis, quam costuram uocant, solis opere
natai urbis DCXXXIV. durantque adhuc uina ducentis fere
annis, iam in speciem redacta mellis asperi. Haec ille. Constat au-
tem Martialem Plinij contemporaneum fuisse. Idem lib. 6. in
bibentes aquam.

Setinum, dominaeque niues, densiq. trientes,
Quando ego uos, medico non prohibente, bibam?
Propertius lib. 3. de natali amicae.

Cum fuerit multa exacta trientibus hora.
Idem Martialis lib. 2. ad librum de quincunce sic.

Te conuina leget misto quincunce, sed ante
Incipiat positus, quam tepuisse calix.

Idem lib. 11. de Caio & Proculo.

Quincunces, & sex cyathos, bessèmq. bibamus,
Caius ut fiat, Iulius, & Proculus.

Caius enim pro quincunce, quia nomen quinque litteris constat,
Iulius pro sex, & Proculus pro besse, qui cyathorū est octo. Idem
libro primo ad somnum.

Nacui sex cyathis, septem Iustina bibatur,
Quinque Lycas, Lyde quattuor, Ida tribus.

Omnis ab insulo numeretur amica Falerno:

Et quia nulla uenit, tu mihi somne ueni.

Et lib. 3. in Zoilum de septunce, idest calice septem cyathorum.
Septunce multo deinde perditus stertit.

Plautus in Stichò actu 5. sce. 5.

Quibus

Quibus diuitiae domi sunt, scaphio, cantharis, batiocis
Bibunt: nos nostro Samiolo potetio tamen uiuimus.

Et paullo post.

Vide, quot cyathos nos bibimus. Sa. Tot, quot digiti sunt tibi.
In manu. cantio est Graeca: quinque bibe, tres bibe, dimidium quattuor.

Tibi propino decuma fonte, tibi tute inde si fapis.

Quo in loco decumam fontem Plautus appellauit decem cyathorum poculum. Sed & medici in suis potionibus ex pharmacis, poculis cyathorum mensura modulatis usi sunt. Plinius lib. 23. c. 7. Siluestrium quidem prunorum baccae, uel e radice cortex, in uino austro si decoquatur, ita ut triens ex hemina super sit, aluum & tormina sistunt. satis est singulos cyathos decocti sumi. Celsus lib. 1. c. 8. Ante quam conuiescant, duos tresue cyathos per tenuem fistulam bibant. Et lib. 3. c. 9. Non alienum est, in ipsa febre dare multi tres aut quattuor cyathos. Et cap. 19. de curatione cardiaci morbi. Si ne id quidem manserit, sorbere uini cyathum. Plinius lib. 21. c. 19. de uiola lutea. Dimidio cyatho in aquae tribus, menses trahit. Cato c. 120. De eo uino cyathum sumito, & misceto aqua, & bibito ante cenam. sine periculo purgabit. Et c. 129. Ieiunus cyathum sumito. Sed & minus olei & salis mensura cyathus fuit. Columella lib. 12. c. 16. de uuis passis loquens. Deinde in lixiue sextarios decem, salis tres cyathos, & olei cyathum adijciunt. Plinius lib. 14. c. 9. Distat a multo, quod sit e multo, cum quinque congijs austeri multi, congio mellis, & salis cyatho subteruactis, haustum. Pédet autem hic cyathus aqua uel uino plenus, iuxta ea, quae supra tradita sunt, unciam unam, drachmas quinque, scrupulum unum. nam quod Fannius, & Plinius dixerunt, eum esse drachmarum decem: supra declarauit, eos de Graeco cyatho intellexisse.

Cochlear, siue ligula, decima & postrema est amphorae diuisio, & est cyathi pars quarta, ut colligi licet ex Columella lib. 12. c. 21. Praeterea fenum graecum maceratur in uino uetere per triduum, deinde eximitur, & in furno siccatur, uel in Sole: idq. cum est aridum factum, molitur: & ex eo molito post saliterā, multi cochlear emulatum, uel simile genus poculi eius, qui est quarta pars cyathi, adijcitur in binas urnas. Qui & paullo ante de ligula sic dicitur.
Et... coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, seu mensura

fara semuncia bene plenae salis cocti & triti. Neque huic sententiae refragatur, quod Fannius dicit:

At mystrum cyathi quarta est, ac tertia mystri,

Quam uocant cyanem. capit haec cochlearia bina.

Ex qua supputatione uidetur dicendum, cochlear esse cyathi partem quartam & uigesimam: quoniam Fannius non ibi de Latinis, sed de Graecis cochlearibus intellexit, ut ex infra traditis Graecis mensuris colligi licet. Miscuit enim uir ille, alioqui egregius, & doctus, Graecas mensuras cum Romanis: ut non facile quoniamque, nisi a caute legentibus, dignosci possint. Hanc autem quartam cyathi partem appellauit Dioscorides Graeca uoce Chemēn, quam pro postrema amphorae parte, & cyathi quarta collocauit: Ligulam autem cauam fuisse, ad modum linguae ad palatum retractae, iuniores putauerunt: quod colligunt ex Columella lib. 10. cap. 15. ubi de melle cōficiendo tractatis sic inquit. Deinde ubi liquatum mel in subiectam aluam defluxit, transfertur in nasa sicilia, quae paucis diebus aperta sunt, dum musteus fructus deferuescat. is saepius ligula purgandus est. Plinius lib. 21. c. 14. de cera loquens: Punica fit hoc modo. uentilatur sub dio saepius cera fulua, deinde feruet in aqua marina ex alto petita, addito nitro. inde ligulis eligunt flores, id est candidissima quaeque, transfunduntque in uas, quod exiguum habeat marinae frigidae. Haec ille. Non enim purgatio, aut transfusio rei liquidae ligula fieri posset, nisi, ut iuniores aduertunt, ligula concava fuisset, quae a multis & Lingua est appellata, & diminutiue Ligula. eos namque qui linguam appellabatur, irridet Martialis lib. 14. ijs uersibus.

Quamuis me ligulam dicant equitesque patresque.

Dicor ab indoctis lingua grammaticis.

Qui & statim de cochleare ita subiunxit.

Sum cochleis habilis, sum nec minus utilis ouis.

Num quid scis potius cur cochleare uocer?

Vnde facile intelligi licet, haec instrumenta ut similia a Martiali fuisse coniuncta. Pendet autem cochlear, aqua uel uino plenum, drachmas tres, scripulum unum.

Culleus, qui supra amphoram, seu quadrantal est, consistat ex amphoribus uiginti, ut colligi licet ex Columella lib. 3. cap. 4. qui de cultura & fructu uinae septem iugerum loquens, ita scriptum reliquit. Quippe, ut deterrimi generis sint uinae, tamē, si cultae, singulos unius culleos uini singula iugera peracquabunt; utque trecentis nōnnullis quadragenae

dragenae urnae ueneant, (quod minimum pretium est annonae) consumant tamen septem cullei sestertia duo millia & centū numeros. Quae Columellae supputatio, quadragenas urnas, id est amphoras uiginti, ut supra dictum est, culleo respondere demonstrat, quod & aperte testatur Plinius lib. 14. c. 4. de uinea Rhemnij Palaeomonis, (quem supra eum Farnium fuisse dixi, cuius sunt carminatōies citata) sic dicens: Quando & postea saepe numero septenos culleos singula iugera, hoc est amphoras centenas quadragenas musti dedere. Idem quoque testatur Fannius.

Est & bis decies, quem conficit amphora nostris.

Culleus: hac nulla est maior mensura liquoris.

Et ab his uerno, quod uiderim, discrepat. Nec huic sententiae refragatur, quod Cato c. 115. singulis culleis quadragenas singulas urnas attribuerit: quoniam, ut & supra dixi, ex omnium recta sententia, urna culleo accessionis loco & pro detrimento adiecit Cato. Culleos autē fuisse ex corio, uel ex eo apparet, quod lex praecipiebat parricidam culleo insui, & in mare proijci, ut refert Modestinus Iurisc. l. poena ad legem Pompeiam de parricidijs. Poena parricidij more maiorum haec instituta est, ut parricida uirgis sanguineis uerberetur, deinde in culleo insuatur, cum cane, & gallo gallinaceo, & uipera, & simia, deinde in mare profundum culleus iactetur. Quod ideo fieri testatur Constantini Imperatoris constitutio in Codice, de ijs, qui parentes aut liberos occiderunt, ut inter eas ferales angustias comprehensus serpentium contubernijs misceatur, & omni alimentorum usu uiuus carere incipiat, & caesū supersitit, terra mortuo auferatur. Nec aliter insui, aut in mare, ita ut non submergeretur, stare potuisset, si ex alia quam ex corij materia culleus fuisset. Forma autem cullei utriusque formae similis fuit, licet specie maior, ut Romae sculptum uidere licet in marmoreo fragmento, in aedibus nobilis Francisci Porcij, cuius, & non nullorum fragmentorum, quibus plurimum delectatus sum, exemplar in calce huius operis apponendum curauit: ex qua sculptura puto intelligi debere locum Plinij lib. 7. c. 20. dum inquit: A. Iulius Valens meruit in praetorio diui Augusti, centurio, uehicula culleis onusta, donec exinanirentur, sustinere solitus. Non enim plures, ut aliqui existimauerunt, sed singuli cullei, singulis uehiculis, singulo bouum iugo trahebantur. quod & ex Catone colligi licet c. 12. qui in instrumento olei iugerum C C X L. cui sex tribuit boues,
haec

haec requirit. Plostra maiora tria, aratra cum uomeribus sex, iuga cum ioris ornata tria, ornamenta bobus sex. Tria enim iuga, totidemq. plostra sex bobus tribuit. Et c. 13. ubi in instrumēto uineae boues duos, asinos plostrarios duos, plostra duo, aratra duo, iugum plostrarium unum, iugum uinarium unum, iugum asinarium unum esse uoluit. Duobus enim bubus iugum unum, & plostrum unum tribuit. Ex cuius uerbis, etsi extra rem propositam, illud scire licet, asinos quoq. plostrarios, & aratarios, & quadrigarios apud antiquos fuisse. quod ex Varrone de re rust. lib. 2. c. 1. & 8. qui illorum mira pretia refert, colligi licet. quod tamen Columella lib. 7. c. 1. ita intellexit, ut uehicula non nimium essent onerata, & humus profcindenda facilis. Singulis igitur plostris, seu uehiculis, singulos calleos uehi solitos, & sculptura, & rei qualitas demonstrant. nam duo boues non ultra culcum unum, si is iustae mensurae sit, cum mille & sexcentas libras appendat, in plostro duarum rotarum ducere possent: ut re ipsa hodie quoq. uidere licet. Mirum quippe est, quantum antiquitatum reliquiae, praesertim quae Romae sunt, ad scriptorum intelligentiam conferant. quod etiam ostendit Gulielmus Philan. uir sane doctus, & rerum antiquarum peritus, in Vitruuium lib. 6. c. 5. ubi, quoniam modo antiqui accumberent, ex antiquis sculpturis sumptum, palam fecit. subiecta namq. sculpta marmora, mihi bellissime aperuerunt differentias inter rotas currum, & tympana plaustrorum, de quibus Virgilius Georg. 2. de laudibus siluestrium arborum, ita inquit.

Dant alios aliae fetus, dant utile lignum

Nauigijs pinos, domibus cedrosq. cupressosq.

Hinc radios triuere rotis, hinc tympana plaustris

Agricolae, & pandas ratibus posuere carinas.

Pro tympanis enim intelligo rotas plaustrales sine radijs, quae ex asseribus inuicem transuersis & affixis, componebantur, speciem tympani habentes, etsi ibi Seruius aliter intellexerit. Radij autem in rotis sunt illi, qui instar radiorum Solis, dispartiantur, arcuatam materiam, quae terram terit, (cantham appellant) sustinentes, ut in triumphalibus curribus, carpentis, rhedis, bigis, trigis, & quadrigis etiam in numismatibus & aliis ciuilibus operibus inspiciuntur. Rufus ex eisdem marmoribus mihi se ostendit forma amphorae, uel seriae, cum quibus uinum poculis fundebant, necnon rustici portorij, & sinus lactis, & agricolarum uestium, & quo regmi-

nis genere rustici caput operirent: licet hoc sciam tempore variatum, non tamen adeo, quin adhuc in illorum speciem in rusticis sagis capitâ illa, colorum modo acuta, pendere uideamus, ex quibus etiam sculpturis, (ut mihi paullo amplius, bona uenia, uagari liceat) subtilis illa differentia inter plaustrum & uehiculum discernitur, de qua Varro de ling. Lat. lib. 4. ita differit: Vehiculum, in quo subâ aliudue quid uehitur, quoq; ut uiminibus uterentur, & quod eo uehitur breuis ueha, uehiculum est dictum, ab alijs etiâ dictum arceæ, quæ etiam in duodecim tabulis appellatur, quod ex tabulis uehiculum erat factum ut arca, arceæ dictum. Plaustrum ab eo, quod, non ut in ijs, quæ supra dixi, sed ex omni parte palam sunt, quæ in eo uehuntur, quod perlucet lapides asseres tignum. Hactenus ille. Quæ tamen nomina usu confusa fuisse, uel ex Plinio colligi licet, qui uehiculum appellat culleo opustum, quod plaustrum quia palam culleum faceret, ex Varronis releta sententia appellari debuit. Sed ut ad culleos, unde nos marmora diuiserunt, redeamus, de his inter instrumenta ad uinum transferendum meminit Vlpianus Iurisc. l. quæsitum, de fundo instrue, sic dicens: Sed & ea, quæ exportandorum fructuum causa parantur, instrumenti esse constat, ueluti uehicula, & naues, & cuppæ, & cullei. Et Scaeuola l. ult. in fi. de pignoratitia actione. Titus pecuniam mutuam a C. Scio sub pignore culleorum, accepit. Illos culleos cum Scius in horreo haberet, missus ex officio annonæ centurio, culleos ad annonam sustulit: & postea instantia C. Scij creditoris recuperati sunt, quaero inter trituram, quæ ex operis facta est, utrum Titius debitor, an Scius creditor agnoscere debebat. Iabolenus uero l. legatum, de annuis legatis, culleum pro mensura posuit, dum dixit: Vini Falerni, quod domi nasceretur quotannis, in annos singulos binos culleos heres meus Titio dato. quod & Vlpianus fecit l. si cui, de tritico legato. Vino legato utres non debebuntur, nec culleos deberi dico. Haec ille. Vtribus enim ad transferenda uina, non minus quam culleis, usi sunt antiqui, ut & hodie Neapolitani ad multa præsertim transferenda, & Hispani quoque, ut audio, non solum ad transferenda, sed ad in illis diffusum uinum conseruandum utuntur. Quibus quidem utribus etiam hodie ad oleum transferendum Romæ utimur, qui sunt ex hircorum siue caprarum integro corio. quem morem antiquorum quoque fuisse crediderim ex Virgilio Geor. 2.

Non aliam ob causam Baccho caper omnibus aris
Caedeur, & ueteres iacent profcaenia Iudi,
Praemiaq. ingentes pagos, & compita circum
Thefeidae pofuere, atque inter pocula laeti
Mollibus in pratis unctos falere per utres.

Culleusigitur (ut ad eum iterum redeam) feruata ratione praedi-
cta, uino puro, uel aqua pura plenus, pendet, ut dixi, lib. mille sex-
centas. Et de antiquis Romanorum mensuris, quatum ad liqui-
da & arida attinet, dixisse sufficiat: quarum haec sunt notae.

- Q** Quadrantal, siue amphora. **Q** Quartarius.
Q Vrna siue quadrantal siue semis. **Cy** Cyathus.
C Congius.
S Sextarius. **M** Modius. (dius.
H Hemina, siue semisextarius. **M** Modius siue semo-

Graecarum mensurarum epitome.

RAECAE liquidorum aridorumq. mensurae cum non so-
lum pro locorum uarietate discrimen receperint, sed etiam
quia apud eos non tantum Atticae, quibus frequentius
medici sunt usi, sed & georgicae quibus uteretur agri-
colae, & qui agriculturam tractauerunt, nec non Hippoiatricae, qui-
bus ueterinarii usi sunt, omnes capacitate dissimiles, licet in nomine
conueniret, magna maximis & doctissimis uiris difficultate attule-
runt. Ego uero, alieno labore fruens, non quidem eo animo ut alienam
laudem in me transferam, ut alibi dilucide testatus sum, sed ut, quod
legerim, ad studiosorum utilitatem referam, eorum sententias, in epitome
redactas tradam; ut operantibus laborem minuam. sunt autem quae sequuntur.

Mensurae Atticae, siue medicae, quibus Graecis ad liquores usi sunt.

METRETES, quem ceramisi, cadu, & amphoram Graecam,
appellauerunt, capit choas duodecim: pendet autem, oleo
plenus, habita ratione ponderis, Cotyle a Galeno tra-
diti, priore libro relati, quod est unciarum septem semis,
siue drachmarum sexaginta, pendet, inquam, metretes, oleo plenus, li-
bras nonaginta. cum autem supra traditum sit, nimum purum, aqua pura,
& acetum purum, oleo nona parte grauiora esse, pendet metretes, ui-
no aut aqua plenus, libras centum. Intelligo autem hic & in sequentibus

omnibus de libra ponderali antiquarū unciarū duo decim: quarū unciarū pōdus unū & idē Graecis, & Latinis fuisse, libro quinto demonstrabo. Hac metretes mēsurā usi sunt quoq. Latini, mutato genere, ut Cato c. 107. Oleum si in metretā nouā inditurus eris, amurea, ita uti est cruda, prius colluito, agitato q. diu, ut bene cōbibat, id si feceris, metreta oleū non bibet, & oleū melius faciet; & ipsa metreta firmior erit. De qua & Columella lib. 12. c. 51. Quibus in locis haud dubie pro uale, & non mensura capitur. Sed & pro mensura eam sumpsit idem Columella, dicto lib. 12. c. 22. sic scribens. Picis liquidae metretam adde in labrum. Et iterum eodem lib. c. 40. de loca: Quantum uini uno die feceris, eius partem decimam, quot metretas efficiat, cōsiderato, & totidem metretas aquae dulcis in uinacea addito. De hoc quoq. metrete sensit Fannius, qui cum amphorā Atticam, siue cadum appellauit, sic dicit.

Attica praeterea dicenda est amphora nobis,

Seu cadus hanc facies, nostrae si adieceris urnam.

Haec autem uerba. Nostrae si adieceris urnam, uel mi intelligas noīe tenus, i. ut Graeca amphora, siue cadus cōstet ex tot Graecis sextarijs, seu cotylis, ex quo constat Romana amphora, & urna. hi enim sunt sextarij octo & quadraginta in amphora, & quattuor & uiginti in urna, ita ut metretes, siue cadus, uel Attica amphora capiat sextarios Graecae mēsurae 72. siue cotylas 144. Cotylae autem cum sint oleo plenae pondus unciarum septem semis singulae, ut probatum est, efficiunt pondus librarum olei nonaginta, aquae purae, aut puri uini centum.

Chus, qui & choeus appellatur, & qui, ut praedixi, duodecima pars est metretes, continet in se sextarios Atticos sex, seu cotylas duodecim, pendet, oleo plenus, ex Galeni, Dioscoridis, & Cleopatrae sententia, drachmas septingentas uiginti, quae libras septem & semis constituunt. iuxta quam rationem pendet aquae purae aut uini puri libras octo & quadrantem.

Sextarius, qui cū Romanorū uox & mēsurā sit, cū Romano Imperio in Graeciā, in usu p̄sertim medicorū, trāsiiuit, imminuta tñ capacitate, choae est pars sexta, cōtinens in se cotylas duas: p̄det autē, ex relatorū sentētia, Graecus sextarius, oleo plenus, uncias quindecim, a qua aut uino uncias sexdecim, drachmas quinque, scripulsū unū. Hic autē sextarius, licet noīe sit idē cū Romano, tamen, ut dixi, capacitate differt, & pōdere: siquidē Romanus, oleo plenus, ut supra

supra ex Dioscoridis & aliorum sententia statui, pendet uncias duodeviginti, hic autem quindecim, ut Galenus tradidit.

Cotyle, quae & Tryblion dicta est, sextarii dimidia pars est, choei aut duodecima, continet in se quartarios duos, cyathos sex: pendet autem, oleo plena, uncias septem semis, siue drachmas sexaginta, uino aut aqua uncias octo, drachmas duas, scripula duo.

Quartarius, siue semicotylinum, qui est, ut uox sonat, dimidium cotylae, & sextarii pars quarta, mensura pariter est medicis potius, quam ceteris in usu, continet in se oxybapha duo, cyathos tres: pendet, oleo plenus, uncias tres, drachmas sex, uino aut aqua uncias quattuor, drachmam unam, scripulum unum.

Oxybaphum, qui & a Fannio Oxybaphus dicitur, continet in se sesquicyathum: pendet, oleo plenum, unciam unam, drachmas septem, aqua, aut uino, uncias duas, scripula duo.

Cyathus, qui duodecima pars est sextarii, cotyles sexta, & quartarii tertia, continet in se cochlearias duas, mystra quattuor, chemas quinque, cochlearia parua decem: pendet autem cyathus, oleo plenus, unciam unam, drachmas duas, uini unciam unam, drachmas tres, grana octo.

De hoc cyatho, & praecedenti oxybapho, & cotyla dixi supra, intelligendum esse Fannium, dum dixit:

At cotyle cyathos bis ternos una recepat:

Sed de abaco nobis id pondus saepe notatur.

Bis quinque hunc faciunt drachmas, si appendere tentes.

Oxybaphus fiet, si quinque addantur ad illas.

Quem locum ex praedictis de olei drachmis intelliges ex Galeni examine de Graeca cotyle tradito.

Concha, semicyathus est, continens in se mystra duo: pendet autem, oleo plena, drachmas quinque, uino aut aqua drachmas quinque, scripulum unum, grana xx. De concha inter Latinos meminit Cato c. 73. quae uidetur sumpsisse pro uase, quo capulato oleum tollit. Sed & pro mensura, & quidem parua, ea sumpsisse uidetur idem Cato c. 173. De minori & maiori concha meminit idem c. 15. inter instrumenta cellae oleariae. De concha etiam pro uase, nec eo quidem minimo ad chryfocollam lauandum, meminit Plinius lib. 33. c. 5.

Mystrum cyathi quarta pars est, pendet autem oleo plenum drachmas duas semis, aqua aut uino drachmas duas, scripula duo, grana octo.

Cheme, quinta pars est cyathi, capit cochlearia minora duo, pendet oleo plena drachmas duas, aqua aut uino drachmas duas, grana xvj.

Cochlear, cui solet adijci paruum, cyathi pars est, ex iuniorū sententia, decima: pendet oleo plenum drachmam unam, uino aut aqua drachmam unam, grana octo: de his tamen Fannius ita scripsit:

At mystrum cyathi quarta est, ac tertia mystri,
Quam uocant cyanem, capit haec cochlearia bina.

Iuxta quam supputationē paruum cochlear, pars quarta & uigesima cyathi esset. dissident enim de mensuris, quae infra chinem sunt, scribentes fere omnes, eam tamen quartam cyathi partem esse consentientes.

Atticae aridorum mensurae.

EDIMNVS capit choenicas octo & quadraginta, sextarios uero Graecos duos & septuaginta. iuxta quā supputationem choenix est cotylarum trium.

Choenix capit cotylas tres, seu sesquifextarium, cyathos uero duo deuginti.

Cotyle capit oxybapha quattuor, cyathos sex.

Oxybaphus capit sesquicyathum.

Cyathus cochlearia parua decem.

Qui haurū mensurarū modulū consequi uoluerit, cotylē formabit, quae unciarū septē semis olei capax sit, & cū ea multiplicabit, & in minores diuidet, paruoq. negotio ceteras & certam medimni & choenicis mensuram habebit. Hic notandum, quod choenix fragmenti, quae pro diurno cibo familiae assignabatur, non est haec Attica, seu medica, de qua loquimur, sed georgica, quae ex ratione statim dicēda sesquialtera est ad istā. qua ratione sit, ut cū duobus sextarijs Romanis non multo discrimine, nēpe quantū unciae duae, & unciae pars quarta, siue sicilicus olei, loci seu spatij occuparent. quo quidē spatio & capacitate duo Romani sextarij georgicum choenicem excedunt. quod autem supra in modio dixerimus, quattuor modios dementium seruorum fuisse, qui sunt sextarij quattuor & sexaginta, modico negotio intelligimus, Romanos & Graecos parē fere uictum familiae & seruis tribuisse. de choenice, quae diurni uictus esset, meminit Homerus in persona Telemachi Odyssae decimonono, sic dicentis, ut iuniores uertunt.

Haud op cris uacuum nostrum contingere quemquam

Choenica perpetiar, longis licet hospes ab oris

Venerit. De qua Suidas ab eisdem reclus sic scribit. Choenix

nix enim cibū diuinus. unde & prouerbij in morem usurpatum est, Choenici non infidendum.

De Georgicis.

GEORGICAE mensurae, quibus utebantur agricolae, & tractantes res ad agriculturā spectantes, eadem sunt nomine cum supradictis, tam liquidorū, quam aridorum: diuersae tamen sunt capacitate, & pondere: siquidem sc. squalterae ad medicas sunt, idest, dimidio ampliores, qua illae. Nam cotyle, quam in Atticis, seu medicis probauimus oleo plenā uncias septem semis pendere, in istis georgicis pendet uncias undecim, & drachmas duas, idest quantum illa, & amplius dimidium illius. qua ratione quilibet modico negotio de cuiuslibet capacitate poterit iudicare. hoc unum moneo, ut animaduertat eū, quē legit, auctorem, & rem, de qua tractat, ut discrimina georgicarum & Atticarum assequi possit, ne decipiatur.

De Hippoiatricis.

HIPPOIATRICAL mensurae, quibus ueterinarij in curādis equis, & bubus, ceterisq. animalibus usi sunt, eodem pariter sunt nomine cum Atticis, capacitate tamē ab illis ex georgicis differunt: habent enim se ad medicas, proportionē supra tertiam, idest capiunt quantum illae, & amplius illarum partem tertiam. Exemplum in cotyle, quae in Atticis, ut saepius diximus, oleo plena pendet drachmas sexaginta, quae sunt unciae septem semis, in istis pendet uncias decem, siue drachmas octoginta. iuxta quam supputationem reliquarum capacitas & pondus facile poterit inueniri. Et haec nus de antiquis mensuris dixisse sufficit: quarum notae ex ignoto Graeco, & iunioribus haec sunt.

Ⲙ. Ceramium.

Ⲙ. Choa.

Ⲙ. Sextarius.

Ⲙ. Cotyla.

Ⲙ. Tryblion.

Ⲙ. Oxybaphus.

Ⲙ. Cyathus.

Ⲙ. Mystrum.

Ⲙ. Cheme.

Ⲙ. Medimnus.

Ⲙ. Choenix.

L V C A E P A E T I I V R I S C O N S.

LIBER QVARTVS.

De liquidorum aridorumq. mensuris, quibus hodie Romae utimur, deq. earum pondere.

N VNC de ijs liquidorum aridorumq. mēsuris, quibus hodie Romae utimur, dicēdum est, & primo de ijs, quibus liquida metimur, quae & ipsae bipartitae sunt. Aliae enim olei sunt, aliae uini, aceti, ceterorumq. liquidorum, qui mensura tractantur: licet unum idemq. nomē tam olei quā uini mensuris commune sit, barbarasq. uoces barbare me proferre profiteor, ne, dū eas latinitate donare studeo, rem per se obscurā obscuriorē efficiam. Primū igitur locum in uini mensuris tribuo Bocali, seu bucali: de quibus e nostris meminit Catellianus Cottē in memorialibus uerbo Supellectili legata: quae mensura me puero Pettitus appellabatur, & ita in marmoribus, ubi haec mensura cum ceteris in Conseruatorum Capitolinis aedibus in publico est exposita, inscripta est. Hic petittus diuiditur in duos semipettitos, quos alij medios absolute, alij medios petittos, seu media bocalia appellat: atq. hic dimidius petittus rursus in duas partes, quas foliettas appellant, diuiditur: nec alia infra foliettam, seu minor foliettam mensura reperitur: licet nō semel tentauerim, eam quoque ut pauperibus cōsuleretur, diuidi oportere: quod forsitan fiet. Supra petittū est cōgius, ita in marmoribus, de quibus supra, appellatur, constans ex petittis octo: cuius semicongius, constans ex petittis quattuor, cōgitella a nostris municipalibus iuribus, quasi paruus congius, appellatur. Supra congium est Barilis, cōstans ex congijs quattuor, congicellis autē octo, petittis uero duobus & triginta. Supra Barilē, est salma, ita a nostris municipalibus iuribus appellata: quae si uini sit, taxatur congicellarum quattuor & uiginti: si multū, sex & uiginti, illis duobus addit: propter defaecationē ac arbitror,

arbitror, & id quod in deſerbuendo amittitur. quam congittelam ita, id eſt petittorum quattuor, intelligendam eſſe, alibi declaravi, cum ex diminuto congij nomine, tum etiam, quia, ſi aliter, id eſt de congio intelligeretur, ſalma illa conſtaret ex barilibus ſex, onus nõ unius, ſed duorum ualidorum equorum: & ita uſu receptum eſt. Eſt etiam ſupra Barilem Caballus ſiue Caballata, uulgo æſtimatus multi barilium quattuor; de qua auctoritarem aliam, quam uulgi opinionem, non habeo. Poſtremo eſt illa, quã appellant Bottein, conſans ex barilibus oſto. quarum menſurarum hic finis, qui culleo: de quibus ſingulatim diſſerendum cenſeo: ut exinde cum antiquis cum Graecis tum Latinis collatio fieri poſſet.

Folietta (ut a minori incipiamus) uino puro, non craſſo, non nigro, nõ coõto, aut aqua pura plena, pendet uncias ſexdecim, earũ ſcilicet, quibus hodie Romae utimur. cum autẽ ſingulae noſtri tẽporis unciæ, ſcripulo uno & granis quattuor ſingulis antiquis unciis maiores ſint, ut ſupra primo libro dictũ & deducũ eſt: efficitur, ut haec folietta, uino puro aut aqua pura plena, pendeat antiquas uncias ſexdecim, drachmas ſex, grana ſexdecim. quo fit, ut ſi folietta cum ſextario Romano cõſeratur, ab eo longe diſſerre cognoscatur, ille enim, ut iam demõſtraui, p̄det ex his antiquis unciis uiginti: ſi uero cum Atticorũ ſextario, ſeu duabus Atticis cotylis conſeratur, cum ſextarius ille Atticus, aqua aut uino plenus, citra cõtrouerſã pendeat uncias ſexdecim, drachmas quinque, & ſcripulum unum, prope eſt ut conueniãt. interſunt enim ſcripula duo, grana ſexdecim, quibus ſextarius Atticus folietta minor eſt, antiqui ponderis ratione habita. Cur autem folietta haec potius ad Atticum ſextarium, quam ad Romanũ accedat, eadem ratione factum crediderim, qua primo libro arbitratus ſum, pede relicto, ſpithamae, ſeu ſpannae, uſum in Italiã prorepiſſe, nam cũ Imperiũ in Byzantium a Cõſtantino translatum fuiſſet, Graeci q. Italia potirentur, Romaq. inſequentibus deinceps temporibus a Graecis rectoribus gubernaretur, in tanta rerum calamitate ſuas Graeci menſuras, & uoces introducere conati ſunt. quod eo facilius adducor ut credam, quod in noſtris municipalibus iuribus, quae ab hinc annis trecentis uigebant, lib. 3. c. 106. haec legantur. Omnes menſurae tam rublillarum, quam congitellarum, uini & olei, quarteronum & metretorum, ſigillo ſenatus ſignẽtur. conſtat autem ex ijs, quae dicta ſunt, metretem, Graecam menſuram fuiſſe.

etĩ

etsi de ea Columella bis aut ter meminerit .

Medius, siue dimidius petittus, constat ex foliictis duabus. pendet autem, uino puro & aqua pura plenus, secundum supputationem praedictam, uncias duas & triginta, nostri temporis, hoc est libras duas, & bessem; ex antiquis uero, uncias tres & triginta, drachmas quattuor, scripulum unum, grana octo .

Petitius, qui & hodie bocalis dicitur, constat foliictis quattuor, pendet uino puro aut pura aqua plenus, uncias quattuor & sexaginta, siue libras quinq. & tridentem; ex antiquis uero uncias septem & sexaginta, scripula duo, grana sexdecim .

Congitella, quae est semicongius, constans ex petittis quattuor, pendet uino aut aqua plena, nostri temporis libram unam & uiginti, ac tridentem librae, id est uncias ducentas quinquaginta sex, antiquarum uero libras duas & uiginti, drachmas tres, scripulum unum, grana sexdecim, hoc est uncias ducentas octuaginta quattuor, drachmas tres, scripulum unum, grana sexdecim. & huius dupli est congius: cuius mensura in Capitolio, Vini congius, est inscripta .

Barilis, quem idem Catellianus in uerbo Vinitor, Romanorum, id est nostri temporis mensuram esse asseruit, constat, ut dixi, ex congiis quattuor, congittelis uero octo, petittis autem duobus & triginta. uino puro aut aqua pura plenus, pendet nostri temporis libras centum septuaginta, & librae bessem, antiquarum uero libras centum septuaginta octo, uncias undecim, drachmas quinq., scripula duo, grana octo .

Potte, quae Doliū latine passim uertitur, & recte; licet antiquis Romanis dolia alterius materici & formae essent, nempe ex opere sigulino, ut alibi dixi, & subiectū in calce operis schema ostendit, & Plinius demonstrat lib. 14. c. 21. & lib. 35. e. 12. & Columella lib. 12. c. 18. & Iabole. Iurisc. d. olia de fundo instructo, qui etiam de pluribus meminit: constat, inquam, hoc dolium ex barilibus octo: etsi uasa ipsa maioris sint capacitatis: nam & trecentorum barilium non longe ab urbe uidi, & plurium esse audiui: haec autem nostri temporis dolia ex castanea materia fabricantur, circulisq. etiam castaneis, & columnis, seu etiam ex orno factis, quin etiam maiora ferreis quoque cinguntur. qui quidem ligneorum doliorem usus, etsi Plinij temporibus adhuc Romanis non esset, tamen in locis circa alpes existentibus in usu erant, ut Plinius ipse testatur lib. 14. c. 21. sic dicens. Magna est collectio iam uino differētia in cella. circa alpes ligneis uasis condunt, circulisq. cingunt, atque etiam hieme gelida ignibus rigorem

rigorē arcant. Haec illē. Quem uſum in Sicilia quoq. fuiſſe, colligi licet ex eodem Plinio lib. 8. c. 6. dum de elephantorum in Italiam tranſfretatione ſiſcripſit: Centum quadraginta ſuere tranſſuecti ratibus, quas doliorum confertis ordinibus impoſuerant. Quo in loco de ſicilibus dolijs intelligi non poteſt, cum illa tum propter materiei ponderoſitatem & grauitatem, tum etiā propter oris patientiam, potius ipſa auxilium ad tranſfretandum recipere, quā alteri dare ſint apta. quod de ligneis ſecus eſſe uidemus: cum illorū ope, ſi plena demergantur, & pondera alligentur, dein ſiſtulis tractorijs per os exinaniantur, etiā magna pōdera ex profundo erui & attolli poſſe cōpertum ſit. ratibus enim ad tranſportandum maiora onera, quae humidum non timerent, uſi ſunt antiqui, quas ex trabium confertis ordinibus, ut & nos hodie (qui eas Romae Trabatas dicimus, Tridentini & Veneti Zattas appellant) ſine carinis & puppibus conſtituebant, ut Lucanus lib. 4. paullo poſt recitandus declarat. quibus ratibus ad maiora onera ſuſtinenta uacuum doliorum ſeu cuparum ordines ſupponebant, ut in dictorum elephantorum tranſfretatione factum fuiſſe Plinius refert. & ita intelligendum puto Lucani carmen illud:

Namq. ratem uacuae ſuſtentant undiq. cupae.

Non, ut alij ſenſere, quos Caecellianus Cotta ſecutus eſt, putans inde colligi cupis naues ſuſtinere, cum illarum carinae aut latera reſarciuntur, cum non ſolum Lucanus id nō ſenſerit, ſed etiam uſus aliter fieri demonſtret, ſiquidem naues ad ſarciendum aut ſubducuntur, iuxta illud Virgilij primo Aen.

Vrbem quam ſtatuo, ueſtra eſt: ſubducite naues:

Aut, malo incotiguā alteram nauem aut proximum litus alligato, in latus inclinantur, ita ut latus alterum aquam cōtingat, alterum reſarciendum caelum ſpēctet, quod & in nauibus & triremibus factum fuiſſe ſaepe uidi. Lucanus igitur eo in loco proprie de rate, & non improprie ratem pro nauī, ut quandoq. ſaccre conſueuerunt poetae, intellexit, ut illius uerba aperte demonſtrant, quae etiam modum ratis fabricādae belluſime explicant. Sunt autē haec.

Vt primum aduerſae ſocios in litore terrae,

Et Baſilum uidere ducem, noua ſurta per aequor

Exquiſita fugae. neque enim de morte carinas

Extendunt, puppesq. lenant, ſed firma gerendis

Molibus in ſolido contexunt robora ductu.

Namque

Namque ratem uacuae sustentant undiq. cupae .
 Quarum porrectis series constricta carenis
 Ordinibus geminis obliquas excipit alnos:
 Nec gerit expositum telis in fronte patenti
 Remigium, sed, quod trabibus circumdedit aequor,
 Hoc ferit, & taciti praebet miracula cursus,
 Quod neq. uela ferat, neq. apertas uerberet undas.

Quas quidem rates ex scirpo pro pueris nare discensibus fieri con-
 sueuisse, testatur Plautus in Aulul. sc. 4. actu 1. his uerbis

Quasi pueris, qui nare discunt, scirpea inducitur ratis,
 Qui laborent minus, facilius ut nocent, & moucant manus.

Vfus autē ligneorum dolorū hodie apud omnes Italos pertransi-
 uit, sublatis in totum testaceis, cum sua picādi difficultate, & trans-
 portandi periculo, & quod omnium maximum uideatur, cum pe-
 ne illa incredibili molestia hauriēdi uinum per ipsorum uasorum
 ora, tam in diffundendo, id est de uno in aliud uas transportādo, ut
 docet Iurifcons. Proculus l. uinum, de tritico legato, & Columella
 lib. 12. c. 18. usq. ad 30. quam in depromendo & degustando, ut
 praedicti auctores, & Plinius lib. 14. c. 14. demonstrant: de quo &
 Terentius in Heautent.

Releui, dolia omnia, oēs serias. De qua re alibi. Ista igitur nostradolia,
 ut ad ea redeamus, ex communi usu octo barillum cum in uendi-
 tionibus, tum in stipulationibus ceterisq. commercijs esse intelli-
 guntur, nisi certū corpus, de quo intelligatur, demonstratum sit.
 Pendent autem, si, ut dixi octo barillum sint, uino puro aut aqua
 pura plena, nostri tēporis libras mille trecentas sexaginta quinq.,
 uncias quattuor, ex antiquis libras mille quadringentas triginta
 unam, uncias nouē, drachmas tres, grana xvj. Cum igitur culleus
 pēdeat ex antiquis libras mille sexcentas, apparet bariles nouem
 (cuius ferme sunt mēsurae dolia ista cōmunia, quae Neapoli praefertim
 faciuntur) cum antiquo culleo in capacitate cōcurrere.
 nouem enim bariles pendent ex antiquo pēdere libras mille sex-
 centas decem, uncias nouē, & drachmas quattuor, ita ut ad cullei
 pondus super sint librae decem, unciae nouem, & unciae semis. Si
 quis igitur ex nouem barilibus petritum unum & semis demeret,
 cullem, modicarum unciarum discrimine intercedēte, cose qua-
 ret. Supputationes huiuscemodi laboriosae potius sunt, quā in ge-
 niosae. quem laborē cum rerum antiquarum scriptores uitauerint,

in maximas nos tenebras coniecerunt. praesertim cum Graecas mensuras & monetas in Latinas & ex contrario uerterent, quia nō, quibus & quantū conuenirent, & in quo discreparent, exacte supputare curauerunt, sed ad proximā, seu similem recurrentes, duas cotylas pro sextario, tres urnas pro metreta, & similia uertētes, hisce rebus tenebras, ut dixi, effuderunt, laboremq. posteris etiā doctissimis reliquerunt, cum tamen, ut supra demonstratum est, eae mensurae inter se non parū differant, quarū quo maior numerus auctus fuit, eo maius discrimen exortum est, sic & drachmā pro denario, cum denarius in moneta consideratus non unius ponderis perpetuo fuerit, ut sequenti libro demonstrabo. Quae ideo dixisse uolui, ne studiosi circa praedicta, quae plurima sunt, diutius haesitent: ut a iunioribus quoque optime traditum & declaratum est.

De olei nostri temporis mensuris.

EQUITYA, ut de olei mensuris dicamus: quae, ut praedixi, forma & nomine. caedem sunt cū uini mensuris. utriusq. enim uini & olei est cōgius, & cōgitella: utriusque dicitur petittus, siue bocalis: utriusq. medius, & foliotta: capacitate tñ differunt, etsi in pondere conueniant, ut infra ex utriusq. collatione apparebit: quod non nihil conferre arbitror ad eam, quā supra feci, coniecturā, cum dixi olei mensurā antiquis a uini mensura capacitate fuisse diuersā, in pondere parem, Galenum & Dioscoridem ad concordiam redigendo. Sunt autē olei mensurae hae, Congius, constans ex petittis, siue bocalibus octo: cuius mensura cum sua ista, Congius olei, in inscriptione, in Capitolino palatio cum aliis conseruatur. Item Congitella, constans ex petittis quattuor, diminutione, ut arbitror, a congio, sicut a rublo rublittella appellata. Item Petittus olei, cuius pariter mensura cum inscriptione, ubi supra, seruatur. Item dimidius petittus. Item Foliotta, & foliotta dimidium, & quarta. qui medius, & petittus ex figulino opere cōstant, congius & congitella ex aere, reliquae minores stamneae, ponderis autem infradicendi.

Petittus olei, oleo puro plenus, qui olinarum sit, de quo semper intellexi, & defaecatus, pendet uncias nostri temporis quattuor, & sexaginta, drachmas septem, scripulum unū, antiquarū, de quibus supra, uncias octo & sexaginta, scripuli unum, gra. 15. $\frac{1}{2}$ Aequae purae autem nostri temporis duas & septuaginta, drachmas septē.

Ex

Ex collatione igitur ponderis petiti olei, oleo pleni, & uini uino pleni, constat, ipsas mensuras in pondere concurrere, drachmis septem, & scripulo uno intercedentibus: quod discrimen in mole unciarum quattuor & sexaginta, uix sensibile est: ut iam uel ex omni minima indiligentia publicanorum, qui hodie eas mensuras ex aere fabricatas custodiunt, quo uendentium mensuras aequent, & signent, euenire posse, facile admitti posset.

Medius, siue dimidius olei petitus, oleo plenus, pendet nostri temporis uncias duas, & triginta, drachmas tres, scripula duo, antiquarum uncias quattuor triginta, gra. 19. $\frac{1}{2}$ aqua pura aut uino, si his liquoribus impleretur, nostri temporis uncias sex & triginta, drachmas tres, scripulum unum, gra. 12.

Folietta olei, quae pars quarta est petiti, pendet oleo plena nostri temporis uncias sexdecim, drach. 1. scrip. 2. gra. 12. antiquarum uncias decem, & septem, gra. 9. $\frac{1}{2}$ aqua aut uino plena, si eo impleretur, nostri temporis uncias duodecim. Discrimen igitur ponderis mensurae uini ab oleo in folieta, est drachmae uuius, scripulosi duorum, & granorum duodecim. Pondera autem semifolietrae, & altaris minutarum mensurarum, quilibet paruo negotio suppetare poterit.

Congitella olei, quae congij est dimidia, capit oleo plena uncias nostri temporis ducentas quinquaginta nonem, drach. 5. scrip. 1. hoc est libras unam & uiginti, uncias septem, drach. 5. scrip. unum, antiquarum uncias ducentas septuaginta duas, drach. 3. scrip. unum, gra. 12. $\frac{1}{2}$ aqua pura, aut uino, si ijs impleretur, nostri temporis uncias 288. Cuius duplum est congius, constans ex petitis octo, ut praedixi. Et hic finis olei mensuris, quibus Romae utimur. nam utres, quibus oleum transfertur, incertae capacitatis sunt, licet cum congitellis decem plus minus in mensura concurrant.

De aridorum, quibus Romae utimur, mensuris.

RUBRUM nostri temporis mensurae sunt, Rubli, Rublitella, quae rubli est semis, Quarta, quae rubli est pars quarta, Scortium, Semiscortium, Quartucium, & Semi-quartucium, quae se inuicem habent, ut infra.

Rublum in mensura aridorum consideratum, est mensura potius intellecta percepta, quam quod per se appareat, propter illius magnitudinem, quae manibus a metientibus facile tractari non posset: quod tamen ex duabus apparentibus rublitellis constituitur: quarum rubli-

rublittellarum tam frumenti, & olei, aliarumq. frugum, quam etiam calcis & salis, quae inter se differunt, schemata, & mensurae, marmoribus insculptae, in palatio Capitolino, ut reliquae, conseruantur. Hoc autem rublum, frumenti scilicet & frugum, consistit ex rublittellis, ut dixi, duabus, quartis quattuor, scortis vero uiginti, aut duobus & uiginti, iuxta mensurarum qualitatem, hoc modo. Rublittella aut quarta, quarum oblonga est forma, palis leuiter frumento impletur, sere ad summum, mensuraq. ipsa ter ab utroque capite extollitur, & humi percutitur, ut frumentum calcetur, dein iterum impletur, regula ducta, quod supra mensuram est, quoad fieri potest, raditur, & super excedens excluditur. & haec mensura scortiorum est uiginti, appellaturq. Campi Florae mensura, quia in eo foro aduectum maxime ab aduenis frumentum populo uenditur, in quo ut plurimum non rublittellis, sed quartis frumentum admetiuntur, in horreis uero, ac inter mercatores & surnarios (nam surnarij in eo foro, ut pauperibus consultum sit, emere prohibentur) frumentum rublittella alio modo mensuratur. palae namq. lignae admodum parulae, frumento plene, in altum a basulis, quantum fieri potest, subleuantur, ac derepente certo etiam ictu subducuntur, ut frumentum ex alto cadens ictu in rublittellam calcetur, idque a duobus altrinsecus fit. quam mensuram Palam battutam (quasi percussam dixeris) appellant. quo more scortia crescunt, ut sint uiginti duo, aut etiam plura, prout regula radula propius ad rublittellae fauces admouetur, uel extollitur, quod pro frumenti caritate aut uilitate diligentius aut negligentius animaduertitur: siquidem in caritate auarius radula siue radius ducitur, ut minus, quam fieri potest, uenditori concedatur. Cuius autem ponderis sit frumenti rublum, uix est ut statui possit: cum ex diuersis annorum qualitatibus pondus uariet: in communi tamen mensura (quam palae battutae appellari dixi) librarum pondus sexcentarum esse statuitur. quod tamen perpetuum non est. nam, dum haec scriberet, ceteri frumentum non ultra sexuplum reddidisset, quia tamen rubiginis calamitate hoc anno caruimus, pondus sexcentarum septuaginta librarum, etiam ducta regula radula, quoad fieri posset, pro maiori parte frumenti rublum appensum exhibuit, & tamen tribus ab hinc praeteritis annis, quia rubigo insecta fuit, uix frumenti rublum inuenatum fuit, quod quingentarum uiginti librarum pondus aequaret: utliquando uerum esse appareat, quod & antea dixi, mensurae frumetri

& frugum, certum pondus statui non posse. Rublum istud, & vini barilem, putauerunt quidam nostris a mensuris, quibus intervalla metimur, id est a palmo, ut a pede quadrantal, constitutos fuisse, asserentes rubli ex quadratis palmis quinque, & uiginti constitui, quia putauerunt cannam quadratam, quae mille palmorum est, rubli quadraginta repleri: qua ratione palmi quinque, & uiginti quadrati rublum constituerent. sed ex fide dignorum relatu, qui hoc diligenter examinerunt, canna quadrata quinque, & quadraginta rublorum eius mensurae, quae Campi Florae appellatur, capax est. qua ratione rublum ex palmis duobus & uiginti, & fere quarta parte alterius palmi, constare dignoscitur: ideoque non uerisimiliter ex palmo fabricatum fuisse credi debet: cum, si ita factum esset, aliquo pari, aut saltem completo numero absque palmorum fragmentis fabricatum existisset. quod & de barili credendum est, nam constat, palmum unum, in cubicam figuram formatum, sex petitis seu bocalibus impleri: qua ratione ex palmis quadratis quinque, & palmi parte tertia, barilis constat: ideoque, non habita palmi ratione, sed congrui, cum ex petitis duobus & triginta constitutum fuisse, credendum est. aliaque, unde rublum formatum fuerit, ratio quaerenda est. Memini me supra dixisse, rublum terrae mensurae catenae, rublum unum tritici purgati & cribrati, eius scilicet mensurae, quam palam battutam appellant, in mediocri terra & prima sementi exposcere. & alibi rublum terrae ex iugeri septem, & iugeri septem, scripulis duobus, & semisse scripuli constitui. ut igitur scirem, spissius ne, an rarius hodie, quam Columellae temporibus, semen in agris iaciamus, calculum inire libuit, & exinde uostri temporis scortium cum antiquo sextario examinaui, inueni, scortium sextariis quattuor & uiginti repleri: quo fieri cognoui, (ea ratione retenta, ut rublum seminis mensurae palae batturae ex scortiiis duobus & uiginti constet) rublum tritici, quingen-
tos uiginti octo sextarios capere, & sic modios, qui ex sextariis sexdecim singuli constant, tres & triginta. Cum autem asserat Columella lib. 12. c. 9. Iugeri agri mediocri terrae, in prima autumnali sementi, modios tritici quinque, exposcere, rublumque terrae, ut praedixi, ex iugeri septem & semis & eo amplius constet, evenit ut, secundum Columellae rationem, modij septem & triginta & modij semis, & eo amplius tritici, in terrae rublo requirantur: & tamen his nostris temporibus in rublo terrae tres & triginta modij iaciuntur.

tur. Ex qua supputatione colligitur, Colu[m]ellae temporibus tritici semen spissius, quam hodie, spargi consueuisse.

Rublitella per diminutionem a rublo dicta, dimidia pars est rubli, constans ex scortijs decem uel undecim, iuxta mensurae qualitatem, de qua supra.

Quarta, ut nomen dicitur, rubli pars est quarta, constans ex scortijs quinque, aut quinque & semis, iuxta mensurarum qualitatem, de quibus in rublo.

Scortium mensura est rotunda, q̄ quoad fieri potest, cumulat, & ita cumulata mensurae rubli rublitellae & quartae, quarum superficies raduntur, respondet, licet non in omnibus re ãe. longa enim differentia cumuli est inter miliũ, quod labitur, & ordeum, aut siliginẽ, uel similia, quae non ita de facili labuntur, ita tamen & male seruatur. Diuiditur autem scortium in semiscortia duo, quartucia, i. scortij quartas 4. & semiquartucia 8. quae omnes mensurae, instar scortij, rotundam formam habent, & cumulantur. Ethic earũ finis.

L V C A E P A E T I
I V R I S C O N S.
LIBER QVINCTVS.

De ponderibus Romanis & Graecis.

TERTIA instituti laboris pars continet pondera, quibus leuitatem grauitatemq. rerum trutina modulatur, & scimus, humani commercij pars optima: nempe pondere non solum numismata ad ceteras res comparandas certa lege taxata sunt, sed etiam pondere rerum pretia metimur, & annonã certa lege, ad publicam utilitatem, non minus quam mensura, tuemur, ideoq. Reip. interest, ut pondera certa & inuiolata custodiantur. Quamobrem Diuus Hadrianus, ut refert Vlpianus, lege annonã, de extraordin. criminibus, edicto cauit, ne quis pondera uiolaret. Vlpiani uerba sunt haec. Onerant annonam etiam

E ij statuae

staterae adulterinae: de quibus Diuus Hadrianus edictū proposuit, quo edicto poenam legis Corneliae in eos statuit, perinde ac si lege testamentaria, quod testamentum falsum scripsisset, signasset, recitasset, damnatus esset. Haec ille. Quin etiam cum, qui maiora pondera commodauit ad pondus ementi, furti uenditori teneri Melascripsit: emptorem quoq. si sciuit: non enim uoluntate uenditoris accepit, cum erret in pondere, ut idem Vlpianus testatur, si quis uxori, de furtis. Hinc, ut supra tertio libro demonstrauimus, imperialibus sanctionibus in omnibus prouincijs Romano imperio subiectis, Mensurae & pondera publice custodiebantur ita, ut uiolari non possent. Cum autem diuersis gentibus, & praesertim Graecis diuersarum rerum diuersa pondera fuerint, Romanis tamen rerum omnium unum pondus exsistit, nempe libra, constans ex uncis duodecim, ut Fannius tradidit.

Vnciaq. in libra pars est, quae mensis in anno. quod & ex sequentibus latius apparebit. Hanc autem libram, assem quoq. fuisse appellatam ab aere tradit Varro de ling. Lat. lib. 4. cuius haec sunt: Multa pecuniae signatae uocabula sunt, a cris & argenti haec, as ab aere, du pondus a duobus ponderibus, quod unum pondus aspondium dicebatur, id ideo, quod as erat librae pondus, deinde ab numero reliquū dictum usq. ad centussis. Haec ille. Quod quidem assis nomen cum in agrorum dimensionibus, tum etiā in hereditatū diuisionibus transiisse, primo libro ostensum est. Sed & assem pro uno in numero Columellā accepisse constat, quod apud alium me legisse, aut ab alio animaduersum fuisse, nō memini, lib. 5. cap. 3. his uerbis. Duco quintam partem longitudinis, sunt CXL. & quintā partē latitudinis, hoc est XXI V. his utriusq. summis singulos asses adijcio, qui efficiūt extremos ordines, quos uocāt angulares. sit ergo altera summa ducentorum quadraginta unius, altera uiginti quinq. Haec ille. Qui hoc ibidē saepius repetit. quae uox assis pro uno Italis tesseralis ludentibus remanet. ij enim punctum unum in tesseralis, assem nominant, ab asse, ut arbitror, littera mutata. In pondere autem libram assem fuisse appellatam, probat etiam Plinius lib. 3. c. 3. his uerbis. Populus Romanus ne argento quidem signato ante Pyrrhum regem deuictum usus est. Libralis, unde etiam nunc libella dicitur, & dipodius appellabatur assis. Haec ille. Libram autem & pondo idem significare, & uerbum pondo pro libra capi, si nihil aliud adiectum sit,

& lecti-

& scriptores utroque uerbo ad idem demonstrandum promiscue usos fuisse, etsi legentibus manifestum sit, adhuc tamen aliquibus auctoritatibus probare libet: ut error eorum, qui aliter senserunt, ostendatur, etsi satis a iunioribus sit detectus. Cato c. 128. Adipis pondo duo, caesi libram. Columella lib. 6. c. 10. Veterem tussim sanant duae librae hyssopi macerati sextarijs aquae tribus. Plinius lib. 33. c. 4. de auro loquens: Inueniuntur ita massae, necnō in puteis, etiam denas excedentes libras. Columella lib. 12. c. 41. de musto lixiuo. Conijcies in urnam musti mellis optimi pondo decem. Sed quod unus idemque auctor, una eademque oratione, utroque uerbo usus fuerit, probatur ex Plinio lib. 18. c. 7. qui de generibus frumentorum loquens sic dixit. Quibusdam generibus per se pondus, sicut Balearico, modio tritici panis pondo 30. reddit, quibusdam in binis mistis ut Cyprico, & Alexandrino, uiginti prope libras non excedentibus. Haec ille. Nec refert, uerbum Pondo praecedat, aut subsequatur numerum. nam pondo 30. & 25. pondo Plinius eodem libro scriptum reliquit. Sed & uerbum Pondo libra coniunctum saepius legitur, pondo libram, pondo unciam: de quibus Columella lib. 12. c. 2. calani pondo libram, Plautus in Rud. actu quarto, scena secunda.

Neque piscium ullam unciam pondo hodie cepi.

Quibus multa similia curiosus lector passim offendet. Supra librā autem, & eam, ut dixi, unciarum duodecim, pondus Romanis fuisse, non legitur. nam quod apud Plautum in *Asin.* actu secundo, scena tertia scriptum legitur:

Ad pedes cum alligatus es aequum centū pondium: ex numeri librarum compositione dictū est, sicut dupōdium, & similia: quod & praecedentibus uerbis Plautus demonstraerat, illud idē pondus, disijunctis uerbis proferendo:

Nudus uinctus centum pondo es, quando pendes per pedes. Sic multiplicato librarū numero mille pondo, duo millia pondo, tredecim millia pōdo, & uicena millia pōdo, dixit Plinius lib. 33. c. 1. 3. & 4. Nam quod Cato centum pondium incertum appellauit c. 15. de cellae oleariae instrumento loquens, his uerbis: Trutinam unam centum pondium, incertum unum, pōdera certa: aliter, quam iuniores senserint, (pace eorum dictum sit) intelligendum puto: incertum enim centum pondium, intelligo ego pondus librarum centum, ex diuersis diuersorum ponderum massis,

E iij non

non autem ex una sola massa constitutum. habebant enim antiqui pondra, ex lapidibus quibusdam nigris, uenis quibusdam uiridibus obscurissimis commaculatis, quae non nisi madidis lapidibus, & diligenter intuentibus apparent, silicea duritie, expositionem ita recipientes, ut intuentium imagines redderent: ex quibus maiora duobus ferreis anulis, sine ansis, in superiori parte plumbo ferruminatis, minora uno, suspendebantur decem pondro & infra id pondus plerumque sine ansa: quorum adhuc maxima copia diuersarum magnitudinum a centum usque ad selibras, trientes, & quadrantes, Romae inspiciuntur, licet attrita, & sine ansis saltem legitimis, ita ut rarissimae sint illae, ex quibus certum pondus elici possit. etsi penes me sint aliquae, de quibus primo libro dixi: ex quarum una, quam nuper illustris Angelus Capranicus mihi dono dedit, (etsi ex ea legitimum pondus percipi non possit, cum antiquae ansae fuerint replumbatae, & auulsae, & nouae non legitime substitutae, quam tamen librarum centum fuisse coniectio) clare colligitur, curam & custodiam ponderum ad quaestores urbis ex Senatus consulto pertinuisse: quod alibi me legisse, non memini: ut illius massae inscriptio declarat, quam cum suo schemate in calce operis apponendam curauit. Igitur Cato, (ut ad eum redeamus) ne patrem familias multis ponderibus, seu ponderum massis oneraret, in ea olearia cella centum pondium unum incertum requisit, id est tot certa pondra, ut puta massam alteram librarum quinque, alteram 10. aliam 20. aliam 25. aliam 40. quae summam librarum centum constituerent, ut ex his certis ponderibus illud incertum centum pondium, constitui posset. Certum enim Iurisc. Paulus, lege certum, de rebus creditis, illud appellari testatur, cuius species, uel quantitas, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quae nominis uice fungitur, qualis quantaque sit, ostenditur: ideoque illud centum pondium appellauit incertum Cato, quia per se corpus non haberet, sed ex aliis diuisis certis ponderibus, re exigente, constitui posset. putauit enim ille hoc modo uenditori & emptori & in paruo & magno librarum numero consultum esse posse, cum amphorae & seriae, & uasa alia, quibus oleum diffusum conseruabatur, uix centum pondium excedere possent, ea praesertim ratione retenta, quae supra a nobis tradita est, iuxta quam amphora, si oleo impletur, librarum septuaginta duarum capax effect. Nec aduersus hanc sententiam, quod Romae scilicet pon-

das maius libra non fuerit, quidquam faciunt a Vitruuio tradita lib. 10. c. 21. qui de testudinibus tractans sic scripsit: Gubernabant eam homines centum, habentes pondus talentum quattuor millium. Quoniam ibi Vitruuius de Graeca machina loquitur, & ideo Graecum pondus expressit, quod tamen continuo declarauit subiungens, Quod sit quadringenta octoginta millia pondo. qua ratione talentum, de quo ipse, librarum centum uiginti existit, ut infra declarauit. Sicut nec obstant a Liuiio tradita lib. 1. Sueffamq. Pometiam ubi cepit: ubi cum diuendita praeda quadraginta talenta argenti auriq. recepisset, & quae sequuntur. quoniam non potuit Liuius argenteam aut auream monetam aliam quam Graecam, ibi exprimere: cum constet ex Plinio lib. 33. c. 3. cuius uerba paullo post referam, argentum Romae post annum ab urbe condita quingentesimum octuagesimum quintum, & aurum post argentum anno sexagesimo secundo, signatum fuisse. & tamen constat, Sueffam Pometiam circiter annum CCLX. ab urbe condita captam fuisse. quo tempore, ut praedixi, nec argentum, nec aurum Romae signatum existabat: ideoq. Liuius, facta illius temporis recensens, Graecam monetam expressit.

A libra fit Libralis, uti a pondo dipondius, & quae sequuntur. Plinius lib. 33. c. 3. Libralis unde etiam nunc libella, & dipondius appellabatur assis. Idem lib. 15. c. 11. Necnon & quaedam e piris libralia appellata, amplitudinem sibi ponderis nomine asserunt. Et lib. 19. cap. 2. de tubercibus: Excedunt saepe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere.

Fit & selibra a libra, quae librae est semis. Varro de ling. Lat. lib. 4. supra relatus: Se uas est dimidium, ut in selibra. Columella lib. 12. c. 20. de sapa & defrutro: Ad praedictum autem modum multi, adijci debent ij odores, nardi folium, iris Illyrica, nardum Gallicum, crocum, palmam, cyperum, schoenum. quorum singulorum selibrae satisfaciunt. Et paullo post, Casiae selibram. De qua etiam selibra meminit Plinius lib. 18. c. 7. & Liuius supra tertio lib. relatus, de Manlio, & farris selibra. Quin etiam pluribus selibris Graecorum more numerauit Plinius lib. 18. c. 10. de similigine loquens his uerbis: Et secundarij panis quinas selibras, totidem cibarij, & furfurum sextarij sex, quinas selibras pro libris duabus & semis scribens, quo diceudi genere usi sunt Romani Graecorum analogiam secuti, ut Prisciano in suo de ponderibus placuit unde & sestertium,

E iij idest

id est tertium semis, teste Varrone de ling. lat. lib. 4. formauerunt. Fit quoque a libra sesquilibra, pro libra & semis, Columella lib. 12. c. 20. Item refinae terebinthinae sesquilibram.

A libra quoque fit Bilibris, Trilibris, & Quadrilibris, pro eo quod duarum, trium, & quattuor librarum sit. inde Martialis quinto epigr. in Ligurium.

Nolo mihi ponas rhombum, mullum ut bilibrem.

Horatius 2. serm. sat. 2.

laudas insanè trilibrem Mullum.

Plautus in Aulul. scena ex his, quae exstant, ultima:

Quadrilibrem aulam auro onustam habeo: quis me diuitior?

Et paulo post:

quadrilibrem inquam

Aulam, auri plenam. Etsi credam eo in loco Plautum de libra mensurali, non de ponderali intellexisse, uerbum quadrilibre ad aulae capacitatem referendo, cum auro onustam, & auri plenam subiunxerit: quod a iunioribus, qui libram mensuralem ostenderunt primi, animaduersum non fuisse, mirum est; cum uiderint, & animaduertent in Plautum in Milactu. 3. sce. 2. de aequali bilibra mensurali meminisse, dum dixit.

Sed in cella paulum erat loculi lubrici.

Ibi erat bilibris aequalis hic propter cados:

Eaq. saepe decies complebatur die.

Libra autem ponderalis haec, de qua loquimur, in uncias duodecim diuiditur, diuisionumque singularum sunt propria nomina: quae etsi primo libro etiam ex Iurisconsultorum sententia retulerim, adhuc rescribere non pigebit: ut & illis, qui librum hunc sine illo legere uoluerint, consultum sit. sunt autem haec, libra constans ex uncis duodecim: a qua si unciam dempseris, reliquum Deunx appellabitur. hoc ita, quia uncia a libra sit dempta. si duas, reliquum quod est unciarum decem, appellabitur Dextans, id est dempto sextante. si tres, reliquum quod est unciarum nonem, appellabitur Dodrans, id est, quod a libra quadrans, id est pars quarta dempta sit. si dempseris trientem, reliquum quod est unciarum octo, Bes appellabitur ab eo dictus, ut Festo placuit, quod in eo bis triens sit. Triens enim ideo appellatus, quod tertia sit librae pars, constans ex uncis quattuor. uel, ut Varroni de ling. Lat. lib. 4. placuit, ab eo Bes dictus, quia ab eo triens sit demptus, cuius uerba paulo post reteram.

referam . Si uero a libra quincuncē dempseris, reliquum Septunx appellabitur . nam Septuncem, & Quincuncem in suis proprijs nominibus & numeris, litteris collisis, remansisse constat . si scilicet dempseris, quod remanet, Semis, uel Selibra, seu sex unciae appellatur . si septem dempseris, reliquum erit Quincunx: si octo, Triens: si nouem, Quadrans: si decem, Sextans: si undecim, Vncia, quae remanent, appellabuntur . De quibus Varro dicto lib. 4. sic meminit . Vncia ab uno . Sextans ab eo, quod sexta pars assis, sicut Quadrans quod quarta: & Triens, tertia pars: Semis, quod semis, id est dimidium assis, ut supra dictum est, Septunx a septem & uncia collisam . reliqua obscuriora, quod ad diminutionem, & ea, quae demuntur, ita sunt, ut extremas syllabas habeant, ut a duodecim una dempta uncia, Deunx, Dextans dempto sextante, Dodrans dempto quadrante; Bes, ut olim Des, dempto triente . Haec ille . Sed & Volusius Metianus sic de libra scriptum reliquit . Prima diuisio solidi, quod est libra, quod As uocatur, in duas partes dimidias diducitur, pars dimidia semis uocatur . sequens diuisio fit in tres tertias partes, pars tertia triens uocatur . sequitur diuisio in quattuor quartas . quarta pars Quadrans uocatur . deinde fit diuisio in sex sextas partes, sextae partis nomen est Sextans . deinde diuiditur in octo octauas, quae Sescunciae uocantur, item nouem nonas, nona pars uocatur Vncia, duae sextulae . diuiditur item As in duodecim partes duodecimas, uocantur singulae unciae . Haec uelut elementa primae de assis distributionis aequalitatem seruant: siquid quibusdam parum detrahas, uel conferas, sicut dispares . Quare si quadranti sextantem, uel trienti unciam applices, facies quincuncem, qui constat ex quinq. uncijis, hoc est quinq. duodecimis . si semissi applices duodecimam, uel quincunci sextantem, uel trienti quadrantem, efficies septuncem, id est septem duodecimas . si septunci applicueris unciam, uel semissi sextantem, uel quincunci quadrantem, uel trienti tantundem, facies bessem, id est duodecimas octo . si besii applicueris unciam, uel septunci sextantem, uel semissi quadrantem, uel quincunci trientem, dodrantem efficies, id est nouem duodecimas . si dodranti applicueris unciam, uel besii sextantem, uel septunci quadrantem, uel semissi trientem, uel quincunci tantundem, facies dextantem, hoc est decem partes duodecimas . si dextanti applicueris unciam, uel dodranti sextantem, uel besii quadrantem, uel septunci trientem, facies deuncem, hoc est undecim

decim duodecimas. Ex his apparet, in quas partes aequaliter, in quas dispares diuidatur. Haec ille, pluribus admodum, quam res exigeret. de qua diuisione Fannius sic scriptum reliquit.

Nunc dicam, solidae quae sit diuisio librae,

Siue assis. nam sic legum dixere periti.

Ex quo quod soli capimus perhibemur habere.

Dicimur aut partis domini pro partibus huius.

Vncia nam librae si deest, dixere deuncem.

At si sextantem retrahas, erit ille decuncis.

Sed nullum reliquo nomen semuncia certum

Dempta dabit. neque enim est huius semuncia triplex.

Dodrantem reliquum uocitant, quadrante retracto.

Cumq. triens delit, bessẽm dixere priores.

Ijdem septuncem, dempto quincunce, uocant.

Post haec semissis solidi pars maxima fertur.

Nam quae dimidium superat pars esse negatur,

Vt docuit tenui scribens in puluere Musa.

Cetera dicta prius. quibus est semuncia maior.

De sextante (ut ad auctoritates singulari partium ueniamus) meminit Columella lib. 7. c. 5. de medicinis ouilli pecoris sic dicens: Humanac ueteris urinae tepescitae trium heminarum instar, per sinistram narem corniculo infundere, atq. axungiac sextantẽ faucibus inferere. Et lib. 12. c. 22. de pice Allobrogica: Et tunc demũ praediãae picis sextans & semuncia, in sextarios quinque, & quinquaginta adijcitur. A quo sextante pondus sextantarum, quod duarum unciarum esset, appellauit Plinius lib. 33. c. 3. Librae autem p̄dus immutatum bello Punico primo, cum impensis republica non sufficeret, constitutumq. ut asses sextantario pondere ferirentur. De quadrante, triente, & quincunce Columella lib. 12. cap. 20. Item Myrrhae quincunx, calami pondo libram, casiae felibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripae pampinaeae libram. Et paullo post: Ego, si humida fuerat uindemia, tricentem; si sicca, quadrantem, in binas amphoras miscere solitus sum. Plinius lib. 18. c. 7. de pondere frumenti: Adijcit Sardum felibras, Alexandrinum triens, Africum dodrantes. Haec ille. Sed & quincuncem & trientem simul, relicto dodrantis nomine, coniunxit: Columella lib. 12. c. 28. de uini conditurarum generibus. Item odoramenta tria, idest irim cribatam, quae sit instar pondo quincuncem,

cuncem, & trientem, feni Graeci pondo quincuncem, & trientem, fchaeni pondo quincuncem. sed & non minus pro quadrante tres uncias dixit. Idem Columella lib. 6. c. 6. Ad bouem cruditate laborantem tribus heminis uini, tres unciae pinsiti allij admiscetur. Et lib. 12. cap. ultimo: Piperis albi, si sit, sin manus, nigri unciae tres: apij feminis unciae duae. Quod uolui dixisse, ut sciamus antiquos non ita sibi legem in his nominibus praescripisse, ut uncias numero proferre non liceret. De uncia quoque per se meminit Plinius lib. 21. cap. 19. sic dicens: Assarum iocinerum uitij salutare esse traditur, uncia sumptum in hemina mulsi musti, Columella dicto lib. 12. cap. ultimo: Ligustici unciam. Ab uncia sit Sescuncia, quae est librae pars octaua, quae est uncia & semis: de qua etiam Columella lib. 12. cap. ult. Laferis radicis, quod Graeci Silphium uocant, sescuncem: & Celsus in malagmate cutichei lib. 17. Galbani sine furculis sescuncia.

Vncia uero ipsa, quae, ut dixi, assis pars est duodecima, diuiditur primo in duas semuncias, secundo in tres duellas, seu tres binas sextulas, tertio in quattuor sicilicos, quarto in sex sextulas, quinto in denarios septem, sexta in uictoriatos quattuordecim, septimo in drachmas octo: et si drachmam a Graecis mutati sumus: octauo in scripula XXIV. nono in grana 576. de quibus omnibus singulatim tractandum.

Semunciam, dixit Varro supra relatus de ling. Lat. lib. 4. a Se & unciam appellatam, ut semis uncia sit. de ea meminit Columella lib. 12. c. 23. cuius uerba paullo ante retuli. Idem dicto lib. 12. cap. ult. Pro silphio mellis adijcies pondo semunciam.

Duella unciae est pars tertia: tres enim ex eis unciam constituunt: dicta a duabus coniunctis sextulis, constans ex scripulis octo: de qua Fannius.

Sextula cum dupla est, uetres dixerunt Duellam.

Sicilicus quarta unciae pars est, constans ex drachmis duabus, scripulis uero sex: de quo idem Fannius.

Drachmam si gemines, oderit quem dicier audis.

Sicilicus ab eo dictus, ut Festo placuit, qui cum in neutro genere protulit, quod semunciae fecerit. cum enim semuncia ex quattuor drachmis scripulisque duodecim constet, semis eiusdem semunciae sicilicus dictus est. De sicilico meminit Scribonius Largus compositione CXLV. per notas tamen, his uerbis. Croci pondo sicilici quinque,

quinque, apij pondo ficilici sex. Meminit & Plinius, licet ipse de ficilico unciarum pedalis intellexerit. quarum pedaliū unciarum, & harum ponderalium diuisio in nominibus non differt, lib. 13. c. 15. supra primo libro relatus, de cedrina mensa Tiberij principis, Mensam quattuor pedes sextante & ficilico excedentem. Meminit & Columella lib. 5. c. 1. Pars quadragesima octaua pedes sexcentos, hoc est ficilicus, in quo sunt scripula sex. Haec ille. in pondere autem alias auctoritates me uidisse non memini.

Sextula sexta est unciarum pars, ut & uox sonat, constans ex scripulis quattuor, qui sexies multiplicati unciarum consistunt, de qua Varro de ling. Lat. lib. 4. sic scripsit. Aeris minima pars sextula, quod sexta pars sit unciarum. Columella dicto lib. 5. c. 1. de agri unciarum loquens: Pars septuagesima secunda pedes CCCC. hoc est sextula, in qua sunt scripula quattuor: de qua & Fannius sic:

Drachmae scripuli si adiectio fiet,

Sextula, quae fertur: nam sex his unciarum constat.

Frontinus de aquaeductibus: Digitus rotundus habet diametri digritum unum, capit quinarum septuaginta, semunciam, sextulam.

Denarius septima est unciarum pars. septem enim ex eis unciarum consistunt. qui quidem denarii licet, quantum ad rem nummariam attinet, pondere fuerint imminuti: tamen ex septem ex eis unciarum constare, clare liquet ex Plinio lib. 33. c. 9. cuius haec sunt. Miscuit denario trium uir Antonius ferrum: Miscuit aeri falsae monetae. Alij e pondere subtrahunt, cum sit iustum octuaginta quattuor et libris signari. Ex cuius dictis duo clare eliciuntur, unum quod iustum pondus denarii septima est unciarum pars; alterum, quod iam Plinij tempore pondus argenti denarii erat imminutum. quod etiam ex eo probatur: quia cum eiusdem Plinij tempore monetae, tam aereae, quam aurae, pondere imminutae fuissent, necesse etiam fuit, argenteas imminutas esse. Primum probatur ex Plinio, lib. 33. c. 3. cuius uerba etsi prolixa sint, & paululum a proposito materia me distrahant, attamen, ut demonstrarem eos decipi, qui ex antiquis numismatibus pondera sumere & restituere posse putant, (quod & iuniores bellissime tradiderunt) describere uisum fuit. uerba Plinij sunt haec: Populus Romanus ne argento quidem signato ante Pyrrhum regem deuictum usus est. libralis, unde etiam nunc libella dicitur, & diuicius appendebatur assis: quare aeris grauis poena dicta: & adhuc expensa in rationibus dicuntur,

cuntur; item impendia, & dependere: quin & militum stipendio-
rum, hoc est stipis pōderandae pensatores, Libripendes dicuntur,
qua consuetudine in his emptionibus, quae mancipij sunt, etiam
nunc libra interponitur. Seruius rex primus signauit aes: antea
rudi usus Romae; Remus tradit. signatum est nota pecudum,
unde & Pecunia appellata. maximus census, CX. milia assium
fuit illo rege, & ideo haec prima census. Argentum signatum est
anno urbis DLXXXV. Q. Fabio consule, quinque annis ante
primum bellum Punicum, & placuit denarius pro decem libris
aeris, quinarius pro quinque, sestertius pro dipondio & semisse.
Librae autem pondus aeris imminutum bello Punico primo, cum
impensis respublicae non sufficeret, constitutumq. ut asses sextan-
tario pondere ferirentur. ita quinque partes factae lucri, dissolu-
tumque aēs alienum. Nota aeris fuit ex altera parte tan us ge mi-
nus, ex altera rostrum nauis, in triente uero & quadrante rates.
Quadrans ante triuncius uocatus, a tribus uncis. Postea Hanni-
bale urgente, Q. Fabio Max. dictatore, asses unciales facti, pla-
cuitq. denarius sexdecim assibus permutari, quinarius octonis,
sestertium quaternis. ita resp. dimidium lucrata est: in militari ta-
men stipendio semper denarius pro decem assibus datus. Nota
argenti fuere bigae, atque quadrigae, & inde bigati, quadriga-
tiq. dicti: mox lege Papiria uncentiales asses facti. L. Iulius Drusus
in tribunatu plebis octauam partem aeris argento miscuit. Qui
nunc uictoriatas appellatur, lege Clodia percussus est, ante enim
hic numus ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur. est enim
signatus uictoria, & inde nomen. Aureus namus post annum
LXII. percussus est, quam argenteus, ita ut scripulum ualeret
sestertij uicenis: quod efficit in libras ratione sestertiorum, qui
tunc erant, sestertios 5760. Post haec placuit, quadraginta signari
ex auri libris: paullatimq. principes imminere pondus. minu-
tissimus uero ad quadraginta octo. Haec ille. Quibus quidem Plinij
uerbis & Plauti, multo ante Plinij tempora, dictum in Casinae
prooemio ad stipulatur.

Nam nunc nouae, quae prodeunt Comoediae

Multo sunt nequiores, quam nummi noui.

Semper enim in deterius monetae pondus & bonitas, quod &
nostris temporibus. actum esse cognoscimus, prolapsa sunt. Se-
cundum uero, quod dixi, usque ad Plinij tempora argentei de-
narij

uarij pondus esse imminutum & drachmae pondus redactum probatur ex eodem Plinio lib. 21. c. ult. cuius haec sunt, Drachma Attica (fere enim Attica observatione medici utuntur) denarij argentei habet pondus. Cum enim Plinius argentei denarij, qui tunc in moneta esset, per uerba praesentis temporis meminerit, non quidem de denario, ut est pondus, & septima unciae pars, neque ut fuerat ab initio iusti ponderis intellexit, sed ut erat tunc sua aetate argentei denarij pondus, iam ad octauam unciae partem redactum, propter imminutionem a republica & principibus factam; ideoque hodie qui inueniuntur denarij, post M. Antonium praesertim percussi, drachmae: & qui ante eum, denarij ponderi respondent, quod & re ipsa comperi. pro inde cum drachma pro denario, uel ex contrario in nummis uertitur, aut uersum legitur, ad tempora animaduertendum censeo, quia, ut iam demonstratum est, paulatim ponderis imminutio facta est. Redco igitur ad deuarium ponderalem, quem septimam unciae partem ex Plinij sententia esse asserui, & dico eiusdem ponderis fuisse, probari quoque ex Celso lib. 5. c. 17. cuius haec sunt. Sed & antea sciri uolo, in uncia pondus deuariorum septem esse, unius deinde denarij pondus a me diuidi in sex partes, id est sex sextantes: ut idem in uncia denarij habeam, quod Graeci in eo, quod obolum appellant, id ad nostra pondera relatum, paullo plus dimidij scriptuli facit. Haec ille. Sicque in suis compositionibus post denarij notam signum quoque adiecit suae diuisionis: exempli gratia lib. 5. c. 19. primo de emplastris exedentibus: Resinae terebinthinae fuliginis, thuris, singulatum pondo * 2. id est pondo denarij sextans, sic & trientem & quadrantem post denarium posuit sic dicens, pondo * triens, & pondo * quadrans, pro tertia & quarta denarij parte. Quo scribendi genere & ponderum usu, ut & iuniores attestantur, solus ipse inter medicos usus est. Sed nec denarij pondere, praeter ipsum & Scribonium Largum, quo recte iniunores utuntur, in re medica usus est alius, nam quod Plinius lib. 19. c. 3. his uerbis scripsit: Lascerpium, quod Graeci Silphion uocant, in Cyrenaica prouincia repertum, cuius succum uocant, laler, magnificum in usu medicamentisq., & ad pondus argentei denarij pensum: potius demonstrant, laleris pondus argenti pari pondere fuisse permutatum, quam quod ad pondus denarij ponderalis uenderetur.

Victoriatum octauam unciae diuisionem facit. qui denarij semis est, dictus etiam quinarus, ut ex Plinio lib. 33. c. 3. colligi licet: qui utriusq. & nomen & etymologiam exprimit: de quo etiam Volufius sic dixit: Victoriatum nunc tantundem ualet, quantum quinarus olim. Et paullo post: Denarius primo asses decem ualebat, unde & nomen traxit, quinarus dimidium eius, idest quinq. asses, unde & ipse uocatur. Haecenus ille. Sed haec potius rem nummariam, quam pondera, respiciunt. Quinario autem pro pondere, praeter Scribonium Largum, alium usum fuisse non legi, iuniores testantur, nec ego memini legisse.

Drachma, in qua nona est unciae diuisio, quae octaua unciae pars est, quamuis Romanum pondus ab initio non fuerit, tamen saepe in translationibus Graecorum Latinorumq. auctorum eo nomine scribentes usi sunt, maximaq. exinde circa eiusdem drachmae & denarij pondus quaestio exorta est: ideoq. de ea, quae legerim, hic tradere opportunum duxi. Quod autem non fuerit Romanum pondus, nemo est qui neget, nec de ea Latini scriptores Latinas res tractantes meminerunt, nam Caro c. 134. ad dispepsiam & stranguriam, qui drachmae pondere usus est, his uerbis: Incensatum iube esse, postridie thuris drachmam unam conterito, & mel coctum drachmam unam, & uini sextarium organiti, dato ieiuno & puero pro aetate triobolum, & uini heminam. cum medicinam ab aliquo Graeco sumplisse uidetur, ideoque Graeca pondera mutare noluit, sed cum drachma obolum, & paullo supra minam bis miscuit, quae citra contouersiam Romana pondera non sunt. sic & Plinius lib. 21. c. 20. de nardo Gallico: Ergo aduersus serpentes duabus drachmis in uino succurrit quod & ibi saepius repetit: & eo lib. c. 29. de tribus & quattuor drachmis: & lib. 34. c. 12. ubi de unica drachma meminit, absque dubio de Graecis locutus, ut & ipse dicto lib. 21. cap. ultimo dilucide testatus est. Haec igitur drachma, ut dixi, unciae tam Romanae quam Graecae pars est octaua. nam unam & eandem Graecis & Romanis unciam fuisse, postquam uncia in Graecorum usum transfuit, satis constat cum ex Galeni relatis locis, tum ex Fann. o paullo post rescribendo, tum etiam ex alijs supra deductis, & infra deducendis.

Quod autem unciae sit pars octaua probat Fannius, sic dicens.

Vncia sit drachmi. bis quattuor. & paullo post:

Accipe praeterea, paruo quam nomine Graij

M nam

Mnam uocitant, nostriq. minam dixere priores.
 Centum haec sunt drachmae. quod si decerpseris illis
 Quattuor, efficies hanc nostram denique libram.

Si enim nonaginta sex in duodecim diuiseris, inuenies octo drachmas, idest bis quattuor, singulis uncis respondere. si drachma est eadem Romanis & Graecis, ergo & uncia eadem, constans ex octo ex eis. quod & ex eo etiam probatur, quia scripulum, iuxta Columellae supputationem, lib. 5. cap. 1. in libra seu asse ducenties octuagies octies inuenitur: & tamen constat ex eodem Fanonio, drachinam ex tribus scripulis fieri, dum dicit, in scripulis tribus drachma. Si igitur sex & nonaginta drachmae, ex quibus libram Romanam constare dixi, ter numerentur, erunt scripula 288. ex quibus Romanum assem Columella constituit. Et ex his probatum plane uidetur, unciam Romanam ex octo drachmis Graecis constare, non minus & drachmam Graecam, Romanae unciae octauam partem esse, unciamque eandem Romanis & Graecis fuisse: etsi uncia ab initio Romanum nomen & pondus fuerit, quae cum Romano nomine & imperio, ut dixi, ad Graecos transiit. Hoc ipsum testatur Dioscorides in libello de ponderibus his uerbis: Uncia uero drachmas habet octo, scripula XXIV. Idem & Galenus lib. 6. de compositione medicament. secundum genera, sic dicens: Idcirco quod ponderalis uncia octo drachmas pendet. Et lib. 5. eiusdem tituli relato supra tertio lib. Etenim nouem unciae Italicae in cornibus intersectis discretae, pendunt uncias ponderales septem & dimidiam, quae sexaginta drachmae fiunt si uncia una octo drachmas ceperit. Cleopatra libello de munditijs. Libra habet uncias duodecim, drachmas 96. scripu. 288. Uncia habet drach. octo, scripu. XXIV. Nec quemquam turbet Pliniana lectio: in qua, transferendis Dioscoridis locis, dum de plantis & medicinis ex eis tractat, saepe libram pro mina uertit: cum tamen, secundum praedictam supputationem, drachmae quattuor intersint: quia, ut supra tertio libro animaduertendum duxi, scriptores antiqui, uertentes Graeca pondera in Latina, & ex contrario, raro illius modici excessus uel defectus rationem habuerunt, nempe drachmas quattuor in centum. etsi non negem in portionibus, & pharmaciis, praesertim uehementioribus, id multum interesse potuisse. sic & Plinius tertiam partem minae, quae est drachmae 33. & scripuli, ad denarij pondus

pondus uertens, nouem & uiginti denariorum pondus expressit; cum tamen, ex supputatione supra in denario tradita, tertia minae pars ex denariis uiginti octo, & scripuli quattuor, siue unciae sextula constet. hoc autem ad uitandam scrupulosam diuisionem factum fuisse, credendum est, uerba Plinij sunt haec. loquitur autem de thure. Etiam nunc tamen inueniuntur guttae, quae tertiam partem minae, hoc est uiginti nouem denariorum pondus aequent.

Scripulum sequitur, in quo est penultima unciae Romanorumque ponderum diuisio, quod est, ut dixi, unciae pars *XXIV*. Contendunt autem iuniores, aut scripulum neutro genere, aut certe scriptulum, ex Varronis, & Volusij Metiani sententia, scribi oportere. Mihi autem scripulum appellare placuit, ut diuisionem scripuli, & differentiam scrupuli lapilli, a scrupo Festi auctoritate formati, uitarem, etsi non negem, scrupulum quoque a scripulo deduci posse, littera mutata, ut carnutex, lubens, pessum, & similia dicuntur. Credo enim cum Fannio, nomen istud, ad similitudinem Graeci nominis *gramma*, a Romanis formatum fuisse: de quo Fannius ipse ita scripsit.

Gramma uocant, scripulum nostri dixere priores.
& paulo post.

Vncia fit drachmis bis quattuor: unde putandum

Gramma dicta, quod haec uiginti quattuor in se

Vncia habet: tot enim formis uox Graeca notatur,

Horis quod mundus peragit noctemq; diemq;

His igitur rationibus motus, scripulum post iuniores, qui se ita etiam in antiquis libris legisse testantur, scribere uisum est: alius, ut sibi melius uidebitur, scribat. De scripulo autem meminit Columella lib. 12. cap. 23. sic scribens. Sat erit eiusdem picis sex scripula in sextarios quinque & quadraginta, tum demum miscere, cum multum deserbuerit. Et c. 28. Tum in serias singulas, quae sint amphorarum septenum, addito medicamento pondo unciam, & scripula octo gypsi. Plinius lib. 19. cap. 1. de lino byssino. Proximus byssino mulierum maxime deliciis circa Elim in Achaia genito, quaternis denarijs scripula eius permutata quondam, ut auri, reperio. Idem lib. 34. c. 8. de nobilitate ex aere. Idemq; in uncias additis auri scripulis senis, praetenui pyropi bractea ignescit. Et a scripulo scripularum differentiam dicit Plinius

F lib.

lib. 33. cap. 8. His coticulis periti, cum e uena, ut lima rapuerint experimentum, protinus dicunt quantum auri sit in ea, quantum argenti, uel aeris, scripulari differentia mirabili ratione non fallente.

Scripulum Graeci & Mauri medici longe post Galeni tempora, & paulum ante nostra; quorum opinionem secutus sum supra libro primo, in grana XXI V. partiti sunt. & haec est unciae ultima diuisio. etsi Neapolitani & Veneti medici dissentiant. quod ego ita sentio, non ut ex granis uiginti quattuor, sicut a natura producuntur, scripulum conficiatur, sed ut scripulum, ut est unciae pars 24. in grana quattuor & uiginti diuidatur, partesq. in suis bracteolis ex aere, uel orichalco, distinctis, suisq. numeris signatae habeantur, ita ut in aureorum ponderibus a negotiatoribus retineri uideamus.

Restat unum, ut reminiscamur, quod primo libro a me traditum est, unciam, qua hodie Romae utimur, antiqua uncia scripulo uno & granis quattuor grauiorem esse, quae scripulum & grana ex uncia instantis temporis formata sint, & ex consequenti libram nostri temporis, antiqua libra scripulis nostri temporis quattuordecim, grauiorem esse. Cum autem libellus Logistarum Italico sermone circumferatur, in quo discrimina & proportionales ponderum, omnium fere ciuitatum Europae, in quibus emporia sunt, continentur, si ea, quae in ipso libello continentur, uera sunt, cum a nobis traditis conferantur, quisque litterarum non ignarus, paruo negotio suae regionis pondera cum antiquis examinare, etsi maluerit restituere, facile poterit. Et haec, quantum ad Romana utriusque temporis pondera attinet, dixisse sat sit. quorum antiquae notae ex Volusio Meriano, Valerio Probo, Cornelio Celso, & Scribonio Largo, a iunioribus relatae, haec sunt.

Ponderum Romanorum notae.

L . Libra.	D . Sicilicus.
LL . Dupondium.	V . Sextula.
S . Semis.	X . Denarius.
V . Sestruncus.	II .
ss . Bes.	I . Scripulum.
ssii . Dodrans.	V . Victoriatus, siue quinarus.
ssiiii . Sextans.	Z . Sextans apud Celsum.
ssviii . Deunx.	G . Binae sextulae apud aliquos.
ssiiii . Triens.	I . Sescuncia apud Scribonium.
ssiiii . Quadrans.	I . Drachmae sex apud eundem.
ssiiii . Sextans.	B . Drachma apud medicos nostrae actatis.
ssiiii . Vncia.	
ssiiii . Sescuncia.	
ssiiii . Semuncia.	
ssiiii . Binae sextulae, siue duella.	

Graecorum ponderum epitome.

GRAECORVM pondera, antiquorum medicorum praefertim opera, ita sunt intricata, ut uix a doctissimis potissimisq. uiris extricari possint: cum etiam plurius ciuitatum sint, ut & de mensuris liquidorum & aridorum dixi. Ego uero, quae ab ijs, qui de illis doctissime disseruerunt, collegi, breuissime tradam. sunt autem tripartita, in Attica scilicet, medica, & Hippoiatrica, seu ueterinaria. Attica haec, Talentum paruum, Talentum magnum, Mina, siue Mina Attica antiqua, Mina Attica Solonis, Drachma, Obolus, Areola, siue Chalcos, Lepta, siue Minuta.

Talentum, siue Talentum paruum, constat ex minis sexaginta.

Talentum magnum constat ex minis octuaginta.

Mina Attica uetus constat ex drachmis quinque & septuaginta.

Mina Attica Solonis constat ex drachmis centum.

Drachma, quam dixi eandem esse Latinis & Graecis, constat ex obolis sex.

F ij Obolus

Obolus constat ex areolis, seu chalcis sex, eſi Plinius lib. 21. cap. ult. ex decem chalcis obolum conſtare dixerit. Vitruuius uero, de quo iuniores non meminerunt, quantum ad nummos attinet, (nam conſtat, haec omnia pondera numiſmarum etiam nomina fuiſſe) obolum in quattuor partes (quas ipſe obolorum quadrantes appellat) apud Graecas ciuitates fuiſſe diuiſum teſtatur, eoſq. quadrantes, ab alijs dichalca, ab alijs trichalca appellari, lib. 3. c. 1.

Arcolum, ſiue chalcus, conſtat ex ſeptem minutis lepta appellatis, quae non diuiduntur: ex quibus (ſi ſupputatio fiat) apparebit in ſcripulo eſſe lepta quattuor & octoginta, & granum conſtare ex leptis tribus & ſemis. & haec omnia apud Graecos tam in ponderibus quam in numiſmatibus fuiſſe leguntur.

Scripulum quoque apud Athenienſes non tamen in re nummaria fuiſſe legitur, conſtans ex obolis duobus.

Ceratium quoq. legitur, ſiue ſiliqua, quae eſt oboli pars tertia, ſcripuli ſexta, continens in ſe lepta quattuordecim.

Paucae ex multis, quae ad praedicta probandum ueterum auctoritates adducuntur, ſunt hae. Suidas, talentum, Vt ait Diodorus in libro de ponderibus, miuarum eſt ſexaginta, mina uero drachmarum centum, drachma obolorum ſex, obolus areolorum ſex, areolum minorum ſeptem. Cleopatra uero libro de mundiſiis, cuius uerba in eo qui Galeno de ponderibus inſcribitur, inſerta ſunt: Attica mina uncias habet duodecim & dimidiam, drachmas centum, ſcripula trecenta, Obolos ſexcentos. Fannius.

Accipe praeterea, quam paruo nomine Graij

Mnam uocitant, noſtriq. minam dixere priores.

Centum hae ſunt drachmae, quod ſi decerpſeris illis

Quattuor, efficies hanc noſtram denique libram:

Attica quae fiet, ſi quartum dempſeris hanc, mna.

Intelligo autem, Fannium, tam cum dixit Graiam, quam Atticam, de Attica mina intellexiſſe, aut intelligere debuiſſe. coniectio autem ex his, quae in ſequentibus dicam, (quod etiam ex coniectura dictum fuiſſe uolo) apud Athenienſes duas fuiſſe minas, unam drachmarum quinque & ſeptuaginta, & hanc ante Solonis leges, alteram centum & hanc poſt leges & tempora Solonis. Quia conſtat ex ijs etiam, quae Plutarchus in illius uita tradidit, Solonem Athenienſibus meſuras & pondera auxiſſe. Cum autem Fannius aſſerat, minarum Graccarum unam fuiſſe drachmarum LXXV. alteram

alteram centum, nec ullum aliud incrementum minime aut ponderum appareat, necessario quodammodo intelligendum est incrementum fuisse in mina, ut ipsa a drachmis quinque & septuaginta ad centum aucta fuerit: quia aliud, ut dixi, incrementum non apparet, quod sciam: Hinc ergo exorta fuisse coniectio talenta illa duo, a Servio, lib. 5. & 9. Aen. in controuersiam allata, non tamen recte explicata, ut iuniores quoque demonstrant, paruum, inquam, & magnum, ita differentiae causa appellata. nam praesuppono, ueritate non laesa talentum, quod hodie paruum seu sexaginta minarum in Attica fuisse dicitur, ab initio minarum existuisse octoginta, earum scilicet, quae ex drachmis LXXV. constabant, hucq. spectare Fannij carmen paulo ante relatum:

Attica quae fiet, si quartam dempseris hinc, mina. Cum autem mina ad drachmas centum aucta fuit, factum est alterum talentum maiorum quidem minarum, numero tamen octoginta, sicut & primum, illudque primum remansit minarum auctarum sexaginta. nam si octoginta quinquagies & septuagies numerabis, sex millia habebis. Quod autem utrumque talentum maius & minus, id est unum minarum Atticarum sexaginta, alterum octoginta apud Athenienses fuerit, constat aperte, si sententia Suidae & Diodori supra relata, & Iulij Pollucis paulo post referenda, necnon Fannij, qui restantur talentum Atticum fuisse minarum sexaginta, cum Liniij dictis conferatur. is enim referens leges & condiciones pacis a S.P.Q.R. Antiocho datas, ita inquit: Argenti probi Attica talenta XI l. millia dato intra duodecim annos pensionibus acquis talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat. ex cuius dictis aperte constat, talentum minarum quoque octoginta apud Athenienses fuisse: quod maius, ad illius, quod esse minarum sexaginta, differentiam appellatum fuisse coniectio. Ideo q. fenatum uerba illa, Ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat, opposuisse credendum est quia sciebat alterum apud Athenienses talentum diuersi & minoris ponderis esse: ne dubitari contingeret, de quo actum fuisset. De hoc autem talento octoginta minarum puto Terentium intellexisse in Phorm. actu 4. sce. 3. dum dixit: Si quis daret Talentum magnum: & Virgilium Aen. 5. Vinaq. & argenti magnum dat ferre talentum. Et rursum lib. 9. Et tripodas geminos, auri duo magna talenta. Nec me mouet, quod ex Plauto in Mostellaria colligi uideatur, talentum magnum minarum

narum fuisse sexaginta, eo quia seruus Tranio actu 3. scē. r. interrogatus a Teuropide, quanti filius aedēs emisset, respondeat: Talentis magnis totidem, quot ego & tu sumus. de quibus cum iam dixisset, sumpsisse foenori a danista, & soluisse, minas quadraginta, paulo post senex residuum pretij soluturus, &, quantum uenditori adhuc deberetur, exprimens, ita inquit, Nempe octoginta debentur huic minae. cui seruus respondens subiunxit, Aut nummo amplius, ex quo constare uidetur, illa duo magna talenta centum & uiginti minarum fuisse: quia mendax & turbulentus seruus nihil magis quaerebat, quam senem inuoluere: ut illius praecedentia uerba declarant. Quid agam hunc iam?

Nisi in uicinum hunc proximum mendacium,

Eas emisse aedes dicam huius filium.

Callidum Hercle audiui esse optimum mendacium.

Idcirco senem in diuinatione errantem noui admonuit. cum conflet errasse ex praedictis. Talentum quoque Euboicum fuisse legitur apud Lium: quod ego eius ponderis fuisse conijcio, cuius Atticum maius, nempe minarum Articarum octoginta, illarū inquam, quae ex drachmis centum constabant: quod quidem nō solum ex locorum uicinitate existimo, sed ex Lij uerbis. is enim lib. 37. condiciones pacis a consule, Antiochi regis legatis oblatas referens, inquit Europa abstinete, Asiaq. omni, quae cis Taurum montem est, decedite: pro impensis deinde in bellum factis quindecim millia talentum Euboicorum dabitis, quingenta praesentia, duo millia & quingenta cum S. P. Q. R. pacem comprobauerit, mille deinde talentum per duodecim annos. Haec autem XII. millia talentum, quae hic Lius appellat Euboica, illa eadem esse existimo, quae sequenti libro senatus, oblatas a consule pacis condiciones secutus, pensionibus aequis intra annos duodecim solui imperauit, quae Lius in eo S. P. Q. R. decreto, ut paulo ante retuli, Attica uocauit: ut facile coniectari liceat, Euboicum, & maius Atticum talentum eiusdem ponderis fuisse. Ceterum intelligo cum Prisciano Caesariensi lib. de ponderibus, inter talentum Atticum minarum octoginta & libras Romanas octoginta discrimen librarum trium & trientis librae intercessisse: quia ex ijs, quae dixi, constat, minam Atticam (intelligo postrema) semuncia, siue drachmis quattuor Romana libra maiorem fuisse. ex quo excessu in minis octoginta, unciae quadraginta, id est

id est librae tres & triens constituuntur. sed in eò, quod Priscianus subdit, senatum decreuisse, ut non plus, quam ternae librae, & quaternae unciae singulis desint talentis, in hoc non consentio, nec Linius hoc dicit, nec ex decreti uerbis colligitur. siquidem decreti uerba excludunt, ne talentum minus sit pondo octoginta, non autem includunt, ut non maius octoginta pondo talentum esset, si in talento maius pondus inesset. talenta enim Attica, ita ut erant, fuerant imperata. sed, dubitationis tollendae causa, ut praedixi, adiectum fuit, ne minus pondo octoginta talèntum esset: quia aliud minus sexaginta minarum erat. Sed &, quae ibi Priscianus de denarijs subiunxit uera non esse, ex supra relatis facile colligitur, quae a iunioribus quoque improbantur.

Aegyptium quoque Talentum fuisse, Plinius lib. 33. c. 3. his uerbis testatur. Talentum autem Aegyptium pondo octoginta capere, Varro tradidit. de pluribus quoque talentis meminit Iulius Polux lib. 9. a Budaeo iunioribusque relatus, sic dicens. Hoc utique dicere non intempestinum erit, quod Atticum talentum sex millia drachmarum ualebat Atticarum, Babylonium uero septè millia, Aeginacum decem millia, Syrium mille & quingentas, secundum Atticae drachmae rationem. Meminit & de alio talento Vitruuius supra relatus, quod esset librarum CXX. lib. 10. c. 21. de machina testudinea loquens, his uerbis: Gubernabant eam homines centum, habentem pòdus talenti quattuor millium: quod fit CCCCLXXX. pondo, id est quadringenta octoginta millia pondo. nam in emendatissimo codice, quem in opido Toletò uiddisse se mihi asseruit uir doctissimus Petrus Ceconus, littera M, supra numerum notata inspicitur, & sane aliter intelligi non potest: cum alioqui talentum illud fuisset drach. undecim & scripuli ac scripuli quincuncis. quod nemo dicet, qui machinae illius magnitudinem intelligat.

Ponderum medicorum epitome.

MINA medica habet uncias sexdecim: libra habet uncias duodecim, uncia drachmas octo, drachma scripula tria, scripulum obolos duos, obolus duos semiobolos, semiobolus siliquam unam & dimidiam, siliqua grana quattuor. Haec autem probantur ex his. Dioscorides

libello

libello de ponderibus, de quo supra: Mina secundum medicorum usum habet uncias sexdecim, id est drachmas 128. Italica autem uncias 18. hoc est libram unam semis. drachmas 144. Alexandrina mina habet uncias uiginti, drachmas 160. Cleopatra ubi supra: Mina nomen pondus, habet uncias sexdecim, drach. 128. scripula 384. Et paullo post. Ptolemaica uncias decem, & octo drach. 144. scripu. 432. quo in loco animaduertendum quod Cleopatra appellat Ptolemaicam minam, quam Dioscorides appellauit Italicam, seu eas parificat. Galenus lib. 2. de compositione medicamentorum secundum genera, in hoc medicamento Heras, manifeste uidetur uelle, minam esse sexdecim unciarum. nisi enim uoluisset hoc, sextam decimam minae partem non scripisset. Hoc in loco animaduertendum duxi, medicos unciam & scripulum, a Romanis mutatos esse, cum Graeca pondera non sint, ut supra ostendi.

*Hippoiatricorum, siue ueterinariorum
ponderum epitome.*

INA habet uncias quindecim, libra drachmas nonaginta, uncia drachmas septem & dimidiam, drachma scripula tria, denarius scripula quattuor, scripulum obolos duos. Haec ab ignoto Graeco in dicto libello de ponderibus, qui Galeno inscribitur, in quo &

Graccorum ponderum notae sunt omnes, quas hic describere libuit.

 Mna.

 Libra.

 Vncia.

 Drachma.

 Olce idem quod drachma.

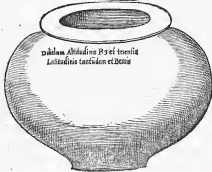
 Gramma, siue scripulum.

 Obolus.

 Diobolus.

 Ceratum, siue filiqua.

 Chalcus.

G

Fig. 1. 1875.

Fig. 2. 1875.

Fig. 3. 1875.

Fig. 4. 1875.

Fig. 5. 1875.

Fig. 6. 1875.

Fig. 7. 1875.

Fig. 8. 1875.

Fig. 9.

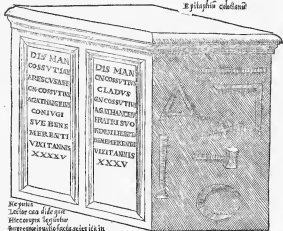
Fig. 10.

Fig. 11.

Fig. 12.

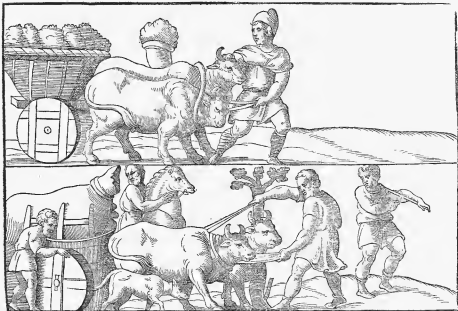

Ne pulch
 Lector casu dide que
 Hic occupis leguntur
 In pressuris uisio facta seget ita in
 marmore legi

VASA FIGILLA

Ex aedibus nob. Francisci Porcii.

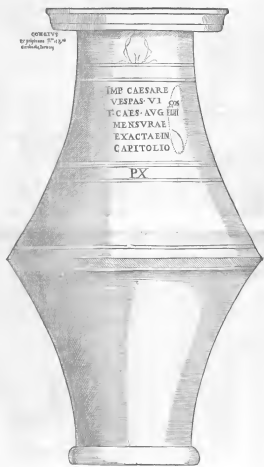

COEUVS
by p... ..
...

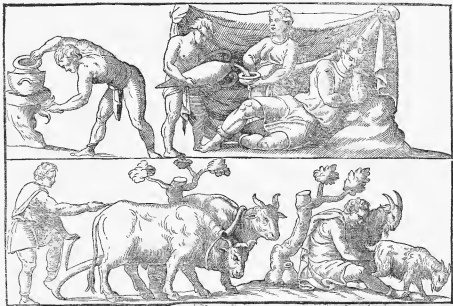

IMP CAESARE
VESPAS VI COS
T CAES AVG IIII
MENSURAE
EXACTAE IN
CAPITOLIO

PX

Ex aedibus nob. Erancisci Porcii.

L V C A E P A E T I
I V R I S C O N S.
L I B E R S E X T V S.

VARIAS LECTIONES CONTINENS.

Declarata & a Plinio defensa Virgilij carmina:

Humida solstitia, atque hiemes orate serenas
Agricolae. hiberno lactissima puluere farra.

*Ad nobilissimum, prudentissimumq. virum
Horatium Narum.*

VASSIVISVI a me, optime Nare, quid
sibi Virgilius uoluerit Georgicorum 1.
dum inquit:

Humida solstitia, atque hiemes ora-
te serenas
Agricolae. hiberno lactissima pul-
uere farra.

Ego, etsi in ea re non multum mihi tri-
buam, tamen, ut tibi, cui ob summam er-
ga me benevolentiam multum debeo,

et quem summe diligo, satisfaciam, quid sentiam, explicabo. scio
autem te, qui astronomiae studia non perfunctorie delibasti, pro-
le nosse, solstitiorum duo esse tempora, unum iuxta Hipparchi
sententiam, quam hodie sequuntur astronomi, cum sol prinam
Capricorni partem atigerit, alterum Cancri. etsi Plinius lib. nat.
hist. 18. c. 25. iuxta Endoxi & Metonis sententiam, in fastis rela-
tam, ut Columella lib. 9. c. 14. & cum eis Martianus Capell. de nu-
ptijs philoso. lib. 8. in octava eorum signorum parte confici fue-
rint arbitrati, duodecimq. dies singulo solstitio tribui, in quibus
sol ita sensim mouetur, ut progredi aut regredi non uideatur: Ex-
cludo igitur, Virgilium de actius solstitialibus diebus sensisse:

quia docet nos usus, & rerum magistra experientia, ea tempora ficcissima desiderari, ut optime nouerunt agricolae. pluuiae enim tunc perniciosissimae esse dignoscuntur, tum quia demessa frumenta uel in agris iacent, uel in area trituantur, tum quia, si pluuiae eo tempore euenerint, gramina statim subnascuntur, & herbae reuirescunt, quae uentis stipulas & agros comburi: quorum incendium agricolis prodesse, idem poeta testatur, & heri mandat his carminibus:

Saepe etiam steriles incendere profuit agros,

Atque leuem stipulam crepitantibus urere flammis.

Cum & tertio, quia statim, postquam Virgilius ipse humida solstitia optari iussit, de hieme meminit, quasi declarare uellet, de quibus solstitialibus diebus intellexerit. Ut igitur de hiemalibus solstitialibus diebus cum sensisse dicamus, ratio quaerenda est, cur ea solstitia humida hiemesq. serenas desiderandas praeceperit. Et quidem sciendum existimo, semina eadem, prima sementi fata, citius, postrema, uel etiam media, serius e terra prodire. ideoq. Columella lib. 2. c. 9. prima sementi rarius, nouissima spissius semen sargi praecepit: siquidem putauit, & recte, semen, postremo tempore latum, serius erumpere, ideoq. non paruam eius partem inter nascendum interire. unde & prouerbij in modum apud oēs usurpatum fuit, tempestiuam sementem saepe fallere, serotinam numquam quin mala sit. frigus enim & gelicidia serius fata semina facile corrumpunt, & erumpere nō sinunt, quod proprium est temporis & humiditatis. ideoq. idem Virg. eodem lib. ita praecipit.

Nudus ara, serē nudas: hiems ignaua colono. Ad demonstrandum igitur, qualis esse debet et felicissimus frugibus annus, iussit poeta agricolas orare solstitia, id est hiemales solstitiales dies humidos. nam si humidis, ex necessaria quodammodo consequentia sine glacie, Africo, Austro & Euro flantibus, qui tepidas pluias nobis adducunt: quo humore & tepore euocata; serotina etiam semina ex terra facile prodeunt. nam sicut frigoris adstringere, & includere, ita teporis aperire, & euocare propriū est. quibus etiā serotinis feminibus e terra natis, quia hiems continuo post solstitia sequitur, tunc ut serotinae & tempestiuae sementi consulatur, serenam eam hiemem optandam praecipit: ex qua serenitate, ut re ipsa comprimus, nascuntur gelicidia terram adstringentia: quibus gelicidijs, a Sole & tepore diurno liquatis, terra, quae glacie adstricta

adstricta fuerat, relaxatur, atq. ita fermentatur, ut sarrita uideatur: & tandem, iteratis uicibus, humore superficie tenus consumpto, tellus ipsa in pulnerem redditur: sicq. efficiuntur hiberno lactissima puluere sarrata: ualde messis uberrima, qualis in Gargaro mōte, sequitur. Nec me mouet aduersus hunc Virgilij locum Plinij sententia, dum lib. 17. cap. 2. inquit: Ergo, qui dixit hiemes serenas optandas, non pro arboribus uota fecit, nec per solstitia imbres uitibus conducant. hiberno quidem puluere lactiores fieri messes, luxuriantis ingenij fertilitate dictum est. alio qui nota arborum frugum communia sunt, niues diutinas sedere. Haec ille. Quibus uerbis Virgilium de tribus redarguisse uelle uidetur, primum, quod uotum ipsius arboribus non conueniat: secundum, quod optare hiemes serenas, fuerit ingenij luxuriantis, cum id fegetibus non cōueniat: tertium, quod uotum, quod commune est arboribus, & facis, Virgilius omiserit, hoc est, ex eius quidem sententia, ut hieme niues sedcant diutinae. Nam, quod ad primum attinet, certissimum esse arbitror, Virgilium eo in loco de arboribus non sensisse, de quibus sequenti libro scorsum a primo tractare uoluisse aperte indicant illius carmina in libri principio.

Haecenus aruorum cultus, & sidera caeli:

Nunc te Bacche canam, necnon siluestria tecum

Virgulta, & prolem tarde crescentis oliuae.

Vere igitur in hoc Virgilium reprehendi non oportuit: quia de arboribus non sensit: etsi uotum ipsius arboribus quoq. cōueniat, ut paullo infra demonstrabo. Secundum, scilicet quod hiems serena puluerulenta fegetibus non conueniat, cum illae niues desiderent, non minus, quam primū, iniustum esse arbitror. nam etsi uerum sit, quod in cisalpina Gallia, locisq. montanis plurimum fegetibus niues hibernae & diutinae soleant prodesse: nō tamen Virgilius illis, sed Romanis & Latium incolentibus sua praecepta tradere uoluit, ut aperte testatur Georgicorū inscriptio ad Maecenatem, uirum apud Augustum primarium, & Romae degentem.

Quid faciat lactas fegetes, quo sidere terram

Vertere Maecenas, ulmisq. adiungere uites

Conueniat, quae cura bouum, quis cultus habendo

Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis.

Quod etiam clarius lib. 2. demonstrauit, ubi aperuit de qua Italiae parte loqueretur, dum dicit.

Hic uer affiduum, atque alienis mensibus actas,
Bis grauidae pecudes, bis pomis utilis arbos.

Quae descriptio circumpadanis aut montanis regionibus non continet. Et paullo inferius, postquam ad totius Italiae laudes digressus fuerat, ad Latium rediēs, cuius agricolis praecepta dabat, ait:

Salue magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna uirum: tibi res antiquae laudis & artis
Ingredior, sanctos usus recludere fontes,
Aescraeumq; cano Romana per opida carmen.

Et non multo post.

Sin armenta magis studium, uitulosq; tueri,
Aut fetus ouium, aut urentes culta capellas,
Salus & sarri petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum.

Quibus postremis carminibus cum illis aperte loquitur, quibus Tarentina & Mantuana pascua sunt longinqua, ut Latium esse apparet quod in urinisq; agri medio consistit. Ut igitur affirmemus, quod negari sine canillatione non potest, Virgilium de colonis Latij & agri Romani sensisse, in quo niues uix semel in lustro, & tunc mora unius aut alterius diei, conspiciuntur: remanet, & in hoc secundo Virgilium recte serenas hiemes satis frugibusq; desiderasse, & praeceptum illius non luxuriantis ingenij, sed recti iudicij existisse. Ut interim omittam, quod in Latio, ubi armenta & oves hieme sub dio, & non sub tecto continentur, & non arido pabulo, ut in circumpadanis, sed uirentibus herbis pascuntur; si quis niues in eo uel per quadriduum permanentes desideraret; quadrupedum, & praecipue bouum precaretur interitum: adeo, ut nisi in frequenti anno peregrini boues compararentur, terra ineulta remaneret. Ex quibus tertium quoq; obiectū diluitur. nam si niues in Latio, ubi uer perpetuum ex recitata sententia est, diutinae federent, ut ipse Plinius peroptandum esse suadere uidetur: arbores, quibus mutatio consuetudinis non minus, quam hominibus, nocere solet, dicente eodem poeta Geor. 2. (loquitur autem de arboribus ex seminario transferendi)

Qui in etiam caeli regionem in cortice signant:
Ut quae quoq; modo steterit, qua parte calores
Australinos tulerit, quae terga obuertit axi.
Restituunt. adeo in teneris assuescere multum est.

Si diu-

Si diutinae inquam niues in Latio iacerent, ipsae quoq. arbores niue insolita afflictae interirent. His igitur confutatis, concludendum esse arbitror, nil melius nilq. aptius segetibus & arboribus optari potuisse quam quod Virgilius optauit, Pliniumq. ipsum sua ipsius sententia conuinci. is enim post locum supra citatum ita inquit: Hiemem aquiloniam esse, omnibus satis utilissimum. imbres enim tunc expectendi euidentis causa est, quoniam arbores serui exinanitas, & foliorum quoque amissione languidas, naturale est auidē esurire. cibus autem earum imber. quare tepidam esse hiemem, ut, absumpto partu, arborum sequatur protinus conceptus, id est germinatio, ac deinde alia florescendi exinanitio, experimentis creditur. quinimmo, si plures ita continuentur anni, etiam ipsae moriuntur arbores: quando nemini dubia poena est in fame laborantium. Haecenus Plinius. Qui his uerbis putat hiemem debere esse aquiloniam, & humidam, nec non frigidam, quam tamen aquiloniam supra ostendi necessario in Latio siccam esse, cum frigida & pluuiosa tempora in hieme diu in Latio simul esse non possint. & licet Plinius rationem, quare hiemem aquiloniam desideret, expresse non aperiat: tamen ex illius uerbis clare colligitur, dum dicit: quare tepidam esse hiemem, ut, absumpto partu, protinus sequatur germinatio, & deinde alia florescendi exinanitio, inutilissimum experimentis creditur. Aquiloniam igitur eam desiderat, ut frigida sit, & tepidam damnat, pluuiam autem post autumnum necessariam putat, ut arbores serui exinanitae & esurientes, potu & imbre saturentur. si igitur eius traditiones uerae sunt, ut & ueras esse arbitror: certe nihil melius, nec aptius etiam, ex eiusdem Plinij sententia, arboribus, quae in Latio sunt, optari potuit, quam ut solstitium, quae inter autumnii finem & hiemes initium sunt, ut alibi demonstrari, humida eueniant, unde arbores, fructuum partu, & foliorum amissione languidae, & exinanitae, imbre & humore saturentur. quo quidem humore saturatae, si hiems Aquilonia (quam, ut dixi, in Latio siccam, & serenam esse, usu & experientia cognoscimus) subsequatur, arbores ipsae alimentum a praecedentibus imbribus assumptum, hiemis frigore coercitae, in se egregie concoquant. eoq. concocto humore grauidae, adueniente uere, partum edunt generosum. quo alimento & partu tam modulate tamq. aequaliter imperito minime laborate, sed diu & feliciter uiuere posse cre-

dendum est. sicq. Virgilij uotum frugibus & arboribus commune esse intelligo. & iniuste a Plinio, ipsius Plinij sententia, damnatum fuisse defendo. Vale, & me, ut soles, ama.

De anni 1569. qualitate.

ANUVS a Christi, seruatoris nostri, natali sesquimillesimus sexagesimus nonus, mihi difficilior & inclementior uisus est omnibus, quos ab annis quadraginta citra praeteriuerim: siquidem ab initio Ianuarij mensis temperarus potius quam frigidus fuit, pluuiosus adeo, ut quidam occulti fontes in capite Circi maximi, iuxta molendinum illorum de Contadis existentes, qui, ut a maioribus acceperam, & obseruatione uerum esse compereram, cum apparent, annonae futuram caritatem, & penuriam designant, nempe quia aquae abundant; pluribus in locis ibi de repente scaturiuerint, nec usq. in futuram hiemem manare desierint flores amygdalarum, quas nuces plurimas Virgilium appellasse crediderim, qui se affatum ostenderunt, humido perierunt omnes, persica, pruna, cydonia spem scellerunt. frumenta, & fata omnia, quae optimam spem tota hieme, & maiori parte ueris praebuerant, adeo rubigine & calamitate infestata sunt, ut superiorum annorum frumenta, quae pondere & bonitate praecellebant, scutis octo, hornotina uero scutis septem, ordeum scutis quattuor, auena scutis tribus, rublis singulis publice & communiter inter mercatores ueudita fuerint. licet prouidentia optimi principis Pij Quinti Pontificis max. qui horrea ex collatis a ciuibus nobilem agriculturae artem exercentibus, ac etiam mari terraq. longe inuectis frumentis, constituit, & furnarijs, quantum sat esse uideretur, Iulijs quinquagintaquinque, in singula rubla admetiri iuberet, panis in plateis & furnis abundanter existerit, ut singulis bolonenis unctiae octo appenderentur, ita tamen ut extra urbem etiam operatij uinearum absq. annonae Praefecti licentia, non nisi quantum quisq. sibi bolonenis quinque pararet, extrahere possent, adhibitis etiam ea de causa custodibus, (opidanis territorij, qui uix ad duas anni partes frumentum collegerant non parum laborantibus) pyra modica, mala multa, nuces iuglandes, & castaneae multae, acetas non seruida, sicca tamen, ut ab initio mensis Martij, usq. in mensem Octobrem, pluuias,

uia, exceptis modicis & nocentibus in mense Maio, desideratae fuerint. Ficus permodicae, & uitatae, uini pluribus in Latio defuit pars tertia, reliquis dimidia, trans Tiberim non ita, sed aliqui fere ad praeteritorum annorum mensuram collegerunt. Ouorum Octobri & Nouembri mensibus ea raritas, ut quattuor singulis Iulij passim emerentur. Olei caritas, & in multis locis penuria. Pueri utriusque & mulieres Pusulis, quas uariolas appellant, cum multorum tum in urbe tum in opidis interitu (nam etiam in hospitalibus curabantur) summopere laborarunt, ut aliqui eo morbo quattuor, alij quinq. filios desiderauerint. Septembri mense Eurus, quem Syrochum appellant, uehemens, ficcus, & pertimendus. Circa decimum Octobris diem lenis pluuia, quantum ad fata herbasque uix sufficeret, deinde ita lenes, & raras, ut ad uigesimalium Decembris diem terra etiam culta adhuc infra trium nostri temporis palmorum spatium arida reperiretur. Turdi, palumbes, anates, paucissimae. Porci multi, & pingues, quales non ante per decennium. Bruma niuibus, gelicidijs, maximoque & ingenti frigore abundans exstitit. post brumam pluuiae multae. Et de hoc haecenus.

De anni 1570. qualitate, deq. erucis, & conuulsibus.

Novus hic ex diametro fere cum praecedenti pugnavit. licet enim fuerit ab initio pluuiosus, uere tamen, aestate, & autumno usque ad Nouembris Kal. siccissimus exstitit, frumenti, uini, olei, pomorumque omnium copiosus. Vnum tamen habuit inauditum, quod nec etiam memoriae proditum memini me legisse. Bestiolae quaedam, Romae uulgo Magnacotiae appellatae, ab eo, ut arbitror, quod teneros uinum oculos madducunt, (peculiaris uinum earum morbus) quas a Latinis Erucas, a Graecis Campas appellatas fuisse crediderim, quae ex rore sole concreto generantur, magnitudine fere feminis siluestris foeniculi, pilosae, subnigrae, arcuatimque mouentes, cae bestiolae in turgentibus uinum oculis se insigunt, eosque penitus erodunt, ita ut spem omnem auferant non solum uindemiae instantis anni, sed etiam legitimi insequentis anni fructuarij. sole incalescente uagantur, & erodunt, nubilo caelo & noctu in:

tra cortices uitium, & foraminula, quae ex ueteri uitium praecisione apparent, se abscondunt, & iterum sole incalescente ad pacifica redeunt. Has quidem solertes agricolae, quo tempore apparere incipiunt, diligenter perquirere, & inuentas (ne dum eas auellere conantur, uitium oculis, in quibus plerumq. infixae reperiuntur, noccant) tenuibus uirgulis, uisco illitis, colligere conueuerunt, & cum abundauerint, uitem inter nouum palmitem & uetus brachium uisco circumdare, ita illis ascensum ad turgentes gemmas per aliquot dies prohibentes. Sed harum, de quibus loquimur, Erucarum tanta hoc anno, praesertim in quibusdam Transiberinis partibus, copia fuit, ut nulla humana diligentia, nulloque remedio arceri potuerint. non enim uites tantum occupabant, sed per terram multis in locis prorepentes, formicarum more itinera terebant, ita ut multi desperato auxilio, uineas deseruerint, alij uero, qui pertinacius curam adhibere uoluerunt, maximam pecuniam impensam, diligentia frustrati, impensam & operam perdidderunt. eae namque adultae bestiolae, quod nusquam antea a uiuentibus uisum, uel auditum fuerat, arundines, quibus uites pedantur, ascenderunt, inq. superiores praecisos arundinum internodios, una supra aliam se condentes, & quasi araneis telis se inuoluentes, corticem instar tenuis membranae singulae circa se obdlexerunt, indeq. immobiles factae, post aliquot dies mutata forma, membranula praerosa, papiliones effecti, coloris partim cineracii & subnigri, partim etiam nigri euaserunt, circumque uitium crura, & proxima uirgulta euolantes, & oua, ut creditur, parientes, extincti sunt. Rursusq. ex ouis (ut bombycum exemplo coniectari licet) circa Iunium mensem aliae eruae exortae sunt, quae folia etiam grandiora uitium repullulantia consumentes, immaturas uuas, quae pertinaciter a prima generatione supererant, umbra spoliarunt: rursusq. ut primae conditae, & in papiliones uersae & extinctae, tertio circa Septembrem mensem prodierunt, quae denuo ea, quae remanserant, & renatae fuerant, folia erodentes, ita uuas complexae sunt, licet non laederent, ut etiam auidi uindemiatores ab illarum esu inuiti abstinerent: quin etiam, cum separari ab uuis, non nisi cum magno negotio possent, cum uuis calcatae, uini saporem infestauerunt. Mirum hoc, & ut dixi, inauditum omnibus uisum est, mihiq. praecipue, ideoq. perquirendi ansam accepi, numquid & istae bestiolae antiquis cognitae fuissent, & an

& an etiã in uincis, & quibus remedijs se aduersus eas tutari con-
 fuerint. Et quidem perquirendo inueni Aristotelem lib. 5. de
 animalibus c. 19. ita de eis scripsisse. Nascuntur papilioes ex eru-
 cis, crucae ex uirentibus folijs, maxime brassica. primum minus
 quid milio consistit in folio, mox uermiculi inde contrahuntur,
 & accrescunt, tum intra triduum eruculae efformantur, quae au-
 ctæ motu cessant, suaq. forma immutantur, appellanturq. tantis-
 per chrysalides, quasi aurelias dixeris. duro insectæ putamine,
 sunt ad tactum mobiles, meatibus araneosis obductæ, nõ os, non
 aliud ex membris, quod conspicuum sit, possident: longo post
 tempore putamiæ obrupto, euolant inde animalia pennigera,
 quae papilioes uocamus. itaque primum, dum crucae sunt, cibo
 aluntur, atq. excrementum emittunt: at uero, cum in aurelias di-
 ctas transferant, nihil uel gustant, uel excernunt. Et paulo post:
 Quin etiam Superae & Aciæ dictæ, quibusdã eiusmodi alijs ge-
 nerantur crucis, quae uident ingressu. parte enim innitentes prio-
 re, cõtrahunt sese, aduehentes posteriorem, arcuatimq. incedunt.
 uerum quaeq. orta, sibi colorem a sua cruce trahunt. Hactenus
 Aristoteles, unde Plinius sumpsisse uidetur, quod lib. 11. c. 32. scri-
 ptum reliquit. Multa, inquit, insecta aliter nascuntur atq. in primis
 ex rore. Infidet hic Raphani folio, primo uere, & spissatus sole in
 magnitudinem milij cogitur: inde porrigitur uermiculus paruus,
 & triduo mox cruce, quae adiectis diebus accrescit, immobilis du-
 ro cortice, ad tactum tantum mouetur aranei haec cruce, quam
 chrysalidem appellant: rupto deinde cortice, uolat Papilio. Haec
 Plinius. Ex quorum collatione locorum colligi licet, id, quod de
 uirentibus folijs, & maxime brassica dixit Aristoteles, Plinium,
 omiſsis uirentibus alijs, de raphano prodidisse. Item illud, Pli-
 nium, dum dicit, ad tactum tantum mouetur aranei, uel corruptum
 Aristotelis locum habuisse, cum id Aristoteles nõ dicat, uel aliunde
 sumpsisse. Haec generatio nostris Magnacotis, ut retuli, ad
 amissum conuenit, quam ob rem de identitate, Latinoq. nomine
 dubitandum non puto, si probabimus istas easdem uincis insectus
 fuisse: quod quidem paruo negotio demonstratur ex Palladio de
 re rust. lib. 1. c. 31. dum inquit: Campas fertur euincere, qui susti-
 culos allij sine capitibus per horti omne spatium combrens, ni-
 dorem locis plurimis excitarit. si contra easdem uicibus uolueris
 consulere, alio trito falces putatoriae feruntur unguendae. Haec
 ille.

ille. nec dubitandum puto, Erucas & campas idem esse, ex Columella lib. 11. c. ult. ad h. ait enim. Vbi uero apricis regionibus post pluuias noxia incesserunt animalia, quae a nobis appellantur erucacae, Graece autem campae nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices olerum concuti. His igitur cognitis, quibus aduersus eas remediis uterentur antiqui, non ab re putari quacere. Et quidem Columella, loquens de ijs, quae oleribus nocent, erucis, post proxime resarum locum ita subiungit: Id tamen superuacuum est facere, si ante sationem, semina, uti iam praedixi, succo herbae sedi macerata sint. nihil enim sic medicatis nocent erucacae. Cui remedio & aliud superstitiosum ex Democriti sententia subiungit, de quo & Plinius lib. 17. c. 28. Idemq. Plinius lib. 19. c. 10. de eisdem loquens ita refert. Naporum medicina est, siliquas una seri, sicut olerum cicer. arceet enim erucas: quo si omisso iam natae sint, remedium absinthij succus decocti inspersus, & sedi, quam aizoum uocant: genus hoc herbae diximus. Semen olerum si succo eius madefactum seratur, olera nulli animalium obnoxia futura tradunt, intotum uero nec erucas, si palo imponatur in hortis ossa capitis ex equino genere, seminae dumtaxat. Aduersus erucas & cancrum fluuiatilem in medio horto suspensum auxiliari narrant. Sunt qui sanguineis uirgis tangant ea, quae nolunt his obnoxia esse. Haecenus ille. Palladius uero loco supra a me citato ita ait: Contra erucas semina, quae spargenda sunt, semper uiuae succo madefiant, uel earum sanguine. Quod postremum Palladij remedium ridiculum puto. cum haec animalia sanguine careant. male enim ille locum intellexit, unde uerit, ut infra de alijs apparebit. Idem paullo post illud quod supra de fusticulis allij, & de trito allio, utibus medela, retulit, ita subiungit. Nasci quoq. prohibetur, si circa arborum uel uitium crura bitumen & sulphur incendas, uel si ablatas de horto uicino campas excoquas aqua, & per horti tui spatia uni uersa diffundas. Et paullo post Democritus asserit, neq. arboribus, neque satis quibuslibet noceri posse a quibuscumq. bestijs, si fluuiatiles cancores plurimos, quos Graeci paguros nominant, non minus quam decem, fictili uasculo in aqua missos tegas, & sub dio statuas, ut decem diebus sole uaporentur, postea, quaecumq. illacsi uolueris esse, ea aqua perfundas: & octonis diebus peractis hoc repetas, donec solide, quae optaueris, adolescant. Et non multo post: Campas nonnulli

nulli ficulneo cinere perfequuntur : si permanferint, urina bubu-
la & amurca, aequaliter mifta conferuant, & ubi refrixerint olea
omnia, hoc imbre conſperge. Haec ille : quae pro maiori parte ex
Constantino, feu eo, quiſquis fit, qui ſub Constantini quarti Im-
peratoris nomine de agricultura ſcripfit, lib. 5. c. 48. trãtuliffe eum
apparet. cum quo tamen non cõcordat in eo, quod Palladius can-
crorum conſperſionem oãtavo die repeti mandat, cum ille alter-
nis diebus fieri præcipiat. Hactenus de erucis dixiſſe ſufficiat,
quas Catonis, Columellae, & Plinij temporibus uitibus non no-
uiſſe exiſtimo, cum eo tempore arbuſtibus & iugatis uineis, quae
ſe multum a terra extollebant, uterentur, quibus nec hodie nocere
ſolent. Verum quoniam poſt illa tempora, inſtar prouincialiũ,
pedatis & humilibus uitibus uſi ſunt, ut & nos utimur, (nam Pal-
ladius inter auctores non multum antiquos connumero) no-
uiſſe credendum eſt : ideoq. omiſſa a Catone, Columella, & Plin-
nio remedia, a Palladio aduerſus eas prodita leguntur. ſic & po-
ſteriores de eis meminerunt. nam Petrus Creſcẽtius, qui de agri-
cultura Italico ſermone ſcripfit, lib. 4. cap. 18. eas manu legendas,
pedibusq. conterendas, aut igne comburendas præcepit. An-
dreas uero Matheolus in Dioſcoridem lib. 3. c. 97. in Tuſcia uiſco
illis occurri. Verum antiquis (ne ipſos moleſtia caruiſſe quis pu-
tet) harum loco inſenſi fuerunt inuoluuli, quos alij conuoluulos,
alij uolucza, Palladius uero cantharides appellauit. ea enim be-
ſtiola eſt magnitudine paullo amplior tritici ſemine, longi roſtri,
inſtar curculionis, qui frumentum prærodit : aliae uiridis, aliae
aurei, aliae caeleſtis, aliae uarij coloris, fulgentes omnes, & luci-
dae, alas habentes, ut Scarabei, conſectas nocte & matutino tem-
pore uagantur, & roſtro pubeſcentes pampinos & teneras uuas,
curculione in caulem inſixo, prærodunt. nec non foliorum caule-
les, in quibus ſolis auxilio miris modis, ad aëſtum euitandum, ſe
inuoluunt & occultant, unde nomen ſumpſiſſe uidentur ex Plau-
to in Ciſtellaria, actũ 4. ſcẽ. 2. cuius haec ſunt.

La. imitatur nequam beſtiam,

Et damnificam. Ph. ſed quidnam, amabo? La. inuoluulum,

Quae in pampini folio intorta implicat ſe, itidem haec

Intortam orationem exorditur ſibi.

Cum autem animal iſtud hodie quoq. uineis arboratis nocentiſſi-
mum fit, non ab re eſſe putauĩ, ſi, de eo quoq. quid ſcriptum inue-
nerim,

nerim, recenscam. Cato de re rust. cap. 102. Contoluulus in uinea ne fiat, amurcam condito. puram bene facito: in uas ahenum indito cõgios duos: postea igni leni coquito, rudicula agitato crebro, usq. adeo dum fiat tam crassum, quam mel. postea sumito bituminis tertiarium, & sulphuris quartarium: conterito in mortario, seorsum utriusque, postea infriato quamminutissime in amurcam caldam, & simul radicula misceto, & denuo coquito sub dio. nam si in testo coquas, cum bitumen & sulphur additum est, excan defcet. ubi erit tam crassum, quam uiscum, finito refrigecat. hoc uitem circum caput & sub brachia unguito, conuoluulus non uasctetur. Quem Catonis locum ad uerbum fere retulit Plinius dicto lib. 17. c. 28. declarans tertiarium pro tertia parte, quartarium pro quarta. Intellexi ego, eius amurcae, quae ad mellis crassitudinem coquendo fuerit redacta. Persequitur Plinius ubi supra: Quidam contenti sunt sumo huius mistura suffire uineas, secũdo flatu, continuo triduo. Plerique non minus auxilij & adiuuenti arbitrantur in urina, quam Cato in amurca, addita modo aquae pari portione, quoniam perse noceat. Pergit idem: Alij uolucem appellant animal praerodens pubescentes tuas. quod ne accidat, falces cum sint exacutae, fibrina pelle detergunt, atque ita putant, aut sanguine urfino liniri uolũt post putationem eandem. Haecenus Plinius, qui haec fere omnia ex Columella libro de arboribus, qui est omnium ultimus, c. 15. sumpsisse uidetur, ubi ille ita scriptum reliquit. Genus est animalis, Volucra appellantur, id fere praerodit teneros adhuc pampinos, & uuas. quod ne fiat, falces, quibus uineam putaueris, peracta putatione sanguine urfino linito, uel, si pellem fibri habueris, in ipsa putatione, quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atq. ita putare incipito. Et haec Columella. Qua in re animaduertendum censeo, quod Plinius uisus est addubitalse an Catonis conuoluulus idem esset cum Columellae uolucro, cum de eis separatis nominibus uno eodemq. cap. tractauerit. scripsit enim quae in utroq. legerat, non curans an eadem essent, uel diuersa. Ad Palladium redeo, qui ipsas bestiolas a coloris & formae, ut arbitror, similitudine, Cantharides appellasse uidetur. is de his relato loco sic tradidit. Ne cantharides uicibus noceant in cote, qua falces acuantur, ipsae sunt conterendae. Sed Constantinus dicto lib. 5. c. 47. unde locũ hunc Palladius sumpsisse uidetur, mandat cantharidas oleo macerari, coque

eoq. oleo cotes, quibus falces acuiuntur, perungi. De inuoluulis quoq. tractauit nostris Cassianus, satis admodum cōfusus; & corrupte antiquorum dicta referens, suo consilio super hoc edito, quod est omnium primum, ubi quaerit, an animalia uitibus & frugibus nocentia, per sacros nostros antistites & quomodo execrari debeant. Et haec de his, occasione ab anni qualitate sumpta, dixisse sat fit. Ceterum annus hic hominibus exstitit salubris. in quo anno illud quoq. annotandum, & memoriae tradendum putauit, Romanum populum, quod felix sanctumq. fit, ad eum numerum auctum fuisse, ut hoc anno a festo Paschatis Resurrectionis Dominicae usq. ad idem festum sequentis anni 1571. Romae comesta fuerint naecae & bones numero duodecies millies & nonaginta, uituli undecies millies & trecenti octuaginta quinque, uerueces quater & nigetis millies quingēti & nouem, agni his & quinquagies millies & trecenti quinquaginta quinque, haedi semel & quinquagies millies & trecenti, porci octies & decies millies centum & septem, bubalae, temporibus Plinij incognitae, nobis familiares, ducentae quinquaginta, frumenti cribrati & purgati ad molendum rubla centies decies septies millies trecenta septuaginta quattuor. ad quem numerum numquam ad hanc diem a ducentis annis citra peruentum est. & hic est numerus, qui ex professione ad publicanorum notitiam peruenit.

*De numero dierum, qui inter datae solis intercalationem
& nostra tempora intercedunt, & demendi essent.*

AD EXCELLENTEM PHILOSOPHV
ARTIVM Q. ET MEDICINAE DOCTOREM
ALEXANDRVM PETRONIVM.

M mihi per Brumam quinquatuarium fieri timenti, Alexander optime, pro tua prudentia, & tenuiorem uictum, & otium imperasses, meq. sapius amanter, ut soles, inuiferes; ac sermo inter nos de Bruma intercalariisq. diebus incidisset, memini continuo uulgaris ueterisq. astronomorum querelae, quam & apud aliquos legeram, & sapius a peritis discretibus audieram, Solem a Caesaris

faris dictatoris intercalatione citra adeo progressum, ut nisi de-
 nuo intercalatur, futurum esse, ut festu natiuitatis seruatoris no-
 stri Iesu Christi, quod hodie octauo Kal. Ian. celebratur, in uernu
 tempus differatur. Quamobrem, negotijs uacuu, cupiens rei hu-
 ius ueritatem, quantum in me esset, percipere, ad huius rei causas
 & rationes indagandas (etsi mihi id extra ollam & repagula esse
 scirem: quid enim homini ab ineunte aetate in iure & causis di-
 eendis uersato, cum astronomia commune esse potest?) studium
 contuli, & tandem, ut arbitror, inueni, tantum abesse, ut quattuor-
 decim, aut undeniginti dies, ut aliqui memoriae tradiderunt, Sol
 a dictatoris intercalatione citra progressus fuerit, ut potius retro-
 gressus, seu uerius minus sit progressus: nec illi dies, quibus Sol
 minus progressus est, qui, de medio demendi uidentur, tot esse
 numero, ut praedicant, sed longe pauciores. Huius rei argumen-
 tum sumebam ex eo, quod uno ore astronomi asserunt, cursum so-
 lis habita etiam ratione motus sphaerae stellarum fixaru, esse die-
 rum trecentorum sexaginta quinq. & horaru sex fere. Io. a sacro-
 busto tract. de sphaera c. 4. Orontius Fincus eodẽ tract. lib. 1. c. 5.
 fere enim dixerunt, quia non integrae sex horae sunt, sed paullo
 minus. cum autem Caesar dictator, ope & consilio Sosigenis, eius
 rei, ut Plinius refert lib. 15. c. 28. peritissimo, sublata pontificu in-
 tercalandi licentia, quae mirum in modum anni ordinem turba-
 uerat, ut auctor est Suetonius in Dictat. c. 4. & Aleia. l. cu bis sexto
 de uerb. & rerum sig. quarto quoq. anno unu integrum diem ad-
 didisset quasi integrae sex horae annis singulis de cursu Solis su-
 pereffent, isq. effet, ut Celsus l. cum bis sexto, de uerb. & rerum sig.
 restatur sexto Kal. Martias, & ita inta sic ab inde citra reliquum sit,
 nulla illius minus, quod est sex horarum, ratione habita: secutu est,
 ut sex plus minusue dierum spatio Sol retrogressus, siue, ut ue-
 rius dicam, minus progressus sit, unde tempora anni & sollempnia
 constituta, progressa esse uideantur. Horum autem sex dieru fere
 numerus haec certa quide apud me, & inenitabili ratione depre-
 henditur. Brumam tempore Columellae, qui paullo post tempora
 Dictatoris non multo ante tempora Plinij floruit, & ipsius quoq.
 Plinij tempore, qui sub Vespasiano Imp. militauit, & illi suu opus
 inscripsit, dupliciter, si ipsi Columellae & Plinio credimus, sum-
 ptam fuisse, ambigi non potest, cum scilicet Sol in Capricornum
 transitum faciebat, secundum Hipparchi sen. entiam, & cum Sol
 octauam

o^{ct}auam eiusdē signi partem attingebat, iuxta Eudoxi & Metonis opinionem. Verba Columellae sunt haec lib. 9. c. 14. de apibus. Ab occasu Vergiliarum ad Brumā, quae fere conficitur circa o^{ct}auum Kal. Ian. in o^{ct}aua parte Capricorni, iam recondito melle utuntur examina, eoq. usq. ad Arcturi exortum sustinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quae docet, solstitia & aequinoctia non o^{ct}auis, sed primis partibus signorū confici. Verum in hac ruris disciplina sequor nūc Eudoxi, & Metonis, antiquorumq. fastos astrologorū, qui sunt aptati publicis sacrificijs: quia & notior est ista uetus agricolis concepta opinio. Nec tamen Hipparchi subtilitas pinguioribus, ut aiunt, rusticorum litteris necessaria est. Et alibi lib. 11. c. 2. Quid quoquo mense faciendum sit. XVI. Kal. Ian. Sol in Capricornum transitum facit, Brumale solstitium, ut Hipparcho placet, itaque tempestatem saepe significat. Et paullo post: IX. Kal. Ian. Brumale solstitium, sicut Chaldaei obseruant. Cui Chaldaeorum opinioni Plinius, qui frequenter Columellae opinioni adhaeretur, adhaerens, lib. 18. c. 25. loquēs de solstitijs, sic inquit. Omnesq. eae differētiaē sunt in o^{ct}auis partibus signorum Bruma Capricorni, ab VII. Kal. Ian. fere, aequinoctium uernum Arctis, solstitium Cancrī, alterumq. aequinoctium librae: qui & ipsi dies raro non aliquos tempestatū significatus habent. Haec ipsi. Ex quorum artestationibus facile dignoscitur, quod siue Bruma fieret in prima parte Capricorni, iuxta sententiam Columellae, & Hipparchi: & ea erar XVI. Kal. Ian. qui est decimus septimus Decembris dies. Et tamen hodie inter omnes constat, Solem Capricornum ingredi post undecimum Decembris diem: & sic inter illa & nostra tempora sex tantum dies plus minus intercedunt: siue etiam attēdamus Chaldaeorum & Plinij rationem, ut scilicet Bruma in o^{ct}aua signi parte fieret: cum ipsi asseuerēt eam o^{ct}auam partem Solem attingisse, o^{ct}auo seu nono secundum Columellam, o^{ct}auo secundum Plinium Kal. Januarijs. ij. sunt XXXIII. & XXXV. Decembris dies, tunc: quia hodie, ut supputant omnes, o^{ct}aua pars signi a Sole circa decimum nonum eiusdem mensis diem occupatur. Idem discrimen dierum sex, plus minus, cui libet supputanti apparebit. qui dies si de medio tollerentur, ad Dictatoris initium reuertemur. Verum, quia putauit Columella per Brumam serro terram uerti non oportere, d. lib. 11. cap. 2. loquitur autem de Bruma secundum Hipparchi opinionem, id est cum Sol primam Capri-

Capricorni partem occupat, sic inquit: His diebus, qui religiosi rem rusticam colunt, nisi si vinearum causa pastines negant debere terram ferro commoueri: quod & sanxisse his numeris videtur Virgilius de vitium satiore loquens Geor. 2.

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,

Tellurem Borca rigidam spirante mouere.

Rura gelu tunc claudit hiems, nec, semine facto,

Concretam patitur radicem affigete terrae.

Quia, inquam, de Bruma istud praecepit Columella, nō ab re quaerendum putavi (nam agricultura, ut nosti, plurimū delector) postquam principium Brumae cognoui, finem quoq; illius indagare. Et quidem, ut arbitror, hoc nostro tempore, quo anni mille quingenti septuaginta a Christi benedicti seruatoris nostri natali computantur, Brumam V I. idus Ian. is est octauus, Ianuarij dies, expleri puto, ex Columella paulo post proxime relatum locum, ait enim. Pridie idus Ian. incertus status caeli. per hos quoq; dies abstinent terrenis operibus religiosiores agricolae, ita tamen, ut ipsis Kalendis Ian. auspiciandi causa omne genus operis instaurant, ceterum differant terrenam molitionem usq; in idus. Ex cuius uerbis facile intelligitur, Brumam, cuius initium ipse loco supra citato, cum primam Capricorni partem Sol ingrederetur, constituerat, qui erat XV I. Kal. Ian. & per quam terram ferro uerti uetauerat, idibus Ian. is est decimus tertius Ianuarij dies, finem habere: quo die licentiam uertendi solum ferro imperiebatur. a quo quidem terriodecimo Ianuarij die, si sex illi plus minusue dies, quibus solem minus progressum fuisse dixi, demantur, remanebit, quod paulo ante asserui, Brumā ex hac supputatione circiter octauam Ian. diem expleri, ual, si quis mallet Chaldaeorum sententiam sequi, ut in octaua signi parte Bruma conficiatur, (quod minus uerum puto) is finis tunc erat circiter uigesimum secundum Ian. diem, nunc autem circa sextum decimum Ian. diem absq; dubio fiet. quod & a vulgi insanis temporis opinione non abhorret. nam ea, quae a Bruma agricolis peragenda super sunt, quae post brumam inchoamus, post festum beati Antonij, quod decimo septimo Ianuarij die celebratur, uulg. & profusiuimus, & aspicimur. Haec autem tuo iudicio (nam & huius quoque rei peritissimum te noui) submitto. Vale, & me, ut soles, ama.

LVCAS PAETVS I VRISCONS.

De restitutione ductus Aquae Virginis.

PIVS Quartus Medices Pont. Max. cum plurimum aedificijs, publicisq. operibus delectaretur, inter alia, de restituendo aquaeductu fontis Virginis, opus a multis citra saeculis desideratum, cogitavit; cumq. de modo, & impensa tractaret, & quidam Architecti, calculo satis obscure inito, cum in multis subterraneis locis uestigia ductus non apparerent, & longe aliter progrediretur, quam ipsi designassent, opus xxiiij. millibus scutatis abunde perfici posse putassent, consilium tamen inuisissent petere xxx. millia, sperantes, quod supra esset, eis lucro cessurum: ipsi quidem Architecti uerentes id asserere, huic oblationi fiendae quendam Antonium Triuifium Licensem supposituerunt, hominem quippe satis temerarium, & qui Psyllorū more usus fuisset, per uicos, & plateas circuire. Qui, Principe adito, socijsq. & magistris elusis, suo nomine repromisit opus xxiiij. millibus perfecturum. Adiuuentis interim quibusdam non minus confidentibus, ne dicam temerarijs fabris murarijs, qui opere inter se, designatis, diuisisq. locis, repartito, 18. millibus se illud perfecturos repromittebant, oblatis etiam sponsoribus, quorum nomina Camerae Apostolicae, Romanoq. Populo, Triuifius secessurum assererat, si fabris suo nomine pecuniae numerarentur, demonstrauitq. ita se cum lucro, & tute opus ad finem producere posse. Res uisa est Pontifici facilis, ideoque onus pecuniae diuisit, ut scilicet Pontifex ipse tertiam, tertiam & Clerus, & reliquum Romanus Populus conferret, uoluitque & Pontifex opus hoc per Rom. Pop. animaduerti, ut recte, & secundum legem a redemptoribus perficeretur. Et exinde re in coacionem deducta, uisum est aliquibus opus expediri non posse, cum fontes, qui hodie sunt in loco nuncupato Salone, crederentur non esse illi, qui Aquam Virgiam Romae tribuissent, sed illi, qui ad salinas iuxta

K

portam

portam Trigeminam, quae inter Auentinum, & Tiberim erat, aquam ab Appio Crasso, cui Caeco cognomen fuit, ductam exhibebant, moti cum ex uocis significatione (nam putabatur Salonia a Salinis, ubi aqua terminabatur, corrupte dici) tum etiam ex dictis Iulij Frontini, qui satis aperte testatur, Appiam aquam concipi agro Lucullano, inter milliarium septimum, & octauum diuerticulo sinistrorsum passum septingentorum octuaginta, cuius etiam ductus uestigia adhuc hodie supra postam Capenam inspicuntur. Cum idem de Virgine loquens, eam concipi uia Collatia, ad milliarium octauum testetur. Quem Frontini locum, Cardinalis Truultius testimonio comprobasse uidebatur, qui eo Salonis loco pulcherrimam uillam, & fundum instruxerat, & construxerat, & aquam illarum fontium Appiam esse supra aedes inscripserat. inde mihi, nescio quare, demandata cura, ut fontes, & loca diligenter inspicerem, & in Senatu referrem. loco igitur fontium in primis diligenter inspecto, cui uerba illa Frontini de aqua Virgine conueniunt, cum de ea loquens, ita inquit: Concipitur ergo uia Collatia ad milliarium octauum, palustribus locis, signino circumiecto, continendarum scaturiginum causa: collatoq. Plinij loco lib. 31. c. 9, qui de Agrippa loquens, ita inquit: Idem & Virginem duxit ab octauo lapidis diuerticulo duorum milliium passuum Praenestina uia: iuxta est Herculaneus riuus, quem refugius Virginis nomen obtinuit: ac etiam inspecto opere arcuato, & substructionibus, quae Virgini a Frontino attribuuntur, audacter retuli, etsi subterranei specus quibusdam in locis non apparerent, Virginem esse, & reduci posse. Et exinde electi uiri nobiles Marius Frangipanius, Populi Romani Cancellarius, Rutilius Alberinus, & Horatius Narus, qui mecum onus subirent, & omnes una curaremus, ut opus recte, & sine fraude, ac quam citissime perficeretur; interimq. pecuniae collatae Triuiso illi, & fabris murariis distributae, opus, praesidente operi Illust. Gabrio Sorbellono, Pij iij. ex sorore nepote, auspiciatum est, uix tamen coeptum, tot inter Triuisum redemptorem, & fabros subredemptores discordiae, & lites exortae sunt, ut eadem uisum sit nobis concurrente etiam Reuer. & Illust. Ioan. Antonio Sorbellono Cardinali sancti Georgij, & Reuerendiss. & Illustriss. Benedicto Cardinali Lomellino, tunc Camerae Apostolicae Clerico, Pontifici referre, opus ad finem perduci non posse, nisi ab eo Triuisus arceretur. Ad Pontifex renuit,

renuit, prætextu quod æquum esset, Triuissium operis auctorem, illius debere esse perfectorem, tantum per nos animaduerti, ut opus cito proficeretur, & recte. Triuissio igitur opus intricare proficiente, mortuus est Pontifex, creatusque est Pius V. Ghislierius Pontifex optimus, qui etiam animarum salutem consulens, ad morum prolapsorum correctionem, & ad bene, beateque uiuendi institutionem, summo studio, totisque uiribus intendere, publica tamen opera non negligens, huius ductus proficere curam Reuerendis. & Illustr. Ioanni Riccio Cardinali Politiano præcipuam demandauit, qui (cū interim Triuissius ille misere admodum diem suum obiisset) reintegrato negotio, uocatis compluribus Architectis, cognito quod fere dimidium operis peragendum supererat, & quod alia decem millia perfectioni sufficere crederentur, cum illa uiginti quatuor millia, & plura a Triuissio consumpta fuissent, re ad Populum relata, alia decem ex uini uestigiali redigenda, huic operi a S. P. Q. R. applicata sunt, cum quibus opus curantibus Naro, & me Luca Paeto, adhibitis Iacobo a Porta, & Bartholomæo Gripto Architectis, qui opus iuxta legem conventionis a redemptoribus exigerent, perfectum est; correctis quibusdam, quae ab antiquis animaduersa non fuerant. Primum quia aqua fontium, qui tres sunt, cum acquisitionibus, quæ intra ductum oriuntur, uisa est facis, superque esse aquaeductui, & forma præsertim in ductu arcuato, Herculanum riuum, qui uere loco palustri, & ima in ualle ultra fontes confert, reijciendum putauimus, & adiacentibus agris, & prædiis relinquendum: & cum exinde ductus aquae substructione, per mediam uallem palustrem, longo circuitu ad montis radices, ubi subterranea forma initium capit, peruenit, a fibre uiore uia, per fesso monte, durissimi Tosi, Scabei, qui inter primam fontem, & duas alias interfert, & ubi turris affert, quo in loco forsitan Virginis aedicula fuit, de qua meminit Frontinus, recta fere uia, iam non amplius per loca palustria, sed per montis radices, fontes coniunximus, & ad specum antiqui ductus perduximus. quo factum fuit, ut, ubi antea aquae pluuiales, a montibus descendentes parietibus substructionis inhaerentes, ipsos parietes, non sine aquae detrimento corrumpebant; hodie cum iuxta radices montium riuo subterraneo perducatur, aqua pluuia ad ima supra ductum prolatur: sicq. incorruptam aquam, & illacum ductum

longo aetio putauimus conseruari posse, in ea etiam subterraea specu, nouoq. ductu conficiendis, uenae eiusdem bonitatis. cuius & fontes, acquisitae sunt, ita ut riuus Herculeus amplius a ductu, in arcuato opere capi non potuisset, construi etiam curauimus in initio montis, de quo supra, fenestram emissariam, ut si quando in ductu, (ut saepe contingit) uitium fieret, aqua paruo negotio auerti posset, & ductus emendari: quod non solum ibi, sed etiam in initio eius substructionis, quae est in loco, ubi nunc dicitur Buccaleonis: qui locus etsi Frontini tempore totus substructionis esset, ut etiam hodie uestigia demonstrant, per nos tamen etiam arcuato opere est restitutus, ut pluuiales aquae, & scaturigines quaedam, quae ibi sunt, facile subterlabi possint. sed & alterum, & tertium emissarium in initio operis arcuati, iuxta Anienem a sinistris confici fecimus: ex quibus paruo negotio, repagulis demptis, ductus omnis purgari poterit, & in continenti restitui. cumque aquae Crabrae pars, quam nunc Maranellam appellant, quae per ima agri Nobilium de Rusticis pertransit, non nihil antea aquaeductui nocuisset, nos ponte supra aquaeductum facto, eoq. stratis silicibus inunito, per eum illaefo ductu, eam aquam Crabram, & pluuiales transmittendas curauimus, alio etiam ibi supra ductum ponticulo constructo, & strato, per quem fontes quidam, qui in ea ualle consurgunt, unde Appiam aquam Romae ductam fuisse facile comprobare possem, sine ductus laesione, aut aquae uitio commode pertranscant. rursus etiã quia re ipsa compertum fuit, opus arcuatum pluries fuisse emendatum, eo quia parietes, qui aquam supra fornices, seu arcus continebant, tenuiores, quam res desiderabar, facti fuerant, nempe crassitudinis sesquipedalis, siue duorum palmorum nostri temporis: quo fiebat, ut illis, pondus aquae pandere conantis, sustinere nequeuntibus, ductus uitaretur: id eoq. illi primo parieti, & alterum eiusdem crassitudinis adiunxerant, qui cum priore non conueniens (nam in parietibus nouum cum ueteri non conuenit) maius uitium fecerat, internascentibus caprificis, edicis, terebinto, rubis, & alijs arboribus & fruticibus parietes corrumpentibus, Nos igitur destructa parte omni superiori usque ad imas fornices, parietes hinc & hinc crassitudinis palmorum quattuor, crusta intrinsecus coctis lateribus fieri curauimus: opusq. pillis cemetiis, hinc, & hinc distantes inter se palmos plus minus lx. muniri fecimus: & ut stabilis

billius esset opus, & ne parietes aquam continentés, aquae & fornicum superimpositarum pòdere panderentur, inter quasq. pilas catenas ex lapide Tiburtino annecti curauimus. insuperq. cum in repediendis puteis, unde ductus purgari posset, multum, & diu per nos laboratum fuisset, nempe quia subterraneus ductus, nullis tunc supra terram uestigijs apparentibus modo hinc, modo illinc nulla ratione se uertit, iussimus aliquot angulares puteos, supra terram altitudine palmotum decem extolli, & confornicari, paruo foramine in summitate relicto, unde aquae spiritus exalare posset, reliquos uero per palmos quattuor infra terram fornice muniri, & operiri curauimus, sicq. ductus, Deo Optimo Maximo adiuuante, restitutus est, aquaq. ad Triuij fistulas X V I I. Kal. Septembris, anno a seruatoris nostri natali sesquimillesimo septuagesimo magna omnium laetitia perducta est: tripliciq. ibi emissario (usq. dum in fontes per Urbem dispensetur) per Cloacam, inibi data opera nuper exstructam, in Tiberim, ne Ciuitati noceret transmissa est. non tamen prius perducta est, quam Optimus Princeps de eius bonitate a peritissimis medicis, per quos omne experimentum fieri iussit, certior factus fuisset. decreuerat enim Sanctissimus Pontifex potius omne impensum amitti debere, quam aquam ducere; si, ut quidam illi falso suggesserant, corporibus saluberrima non esset. Libet hoc in loco, ut error omnis ex mente titubantium excutiat, & plena huius aquaeductus, & unde nomen Virginis assumpsit, & quo itinere ad Urbem perueniat, & unde acquisitiones illi accedant, notitia habeatur loca Plinij & Frontini, de Aqua Virgine loquentium, recensere, & quae ego uidi, referre, ut ulterius haestationi locus non relinquatur. uerba Frontini sunt haec (loquitur autem de Marco Agrippa, qui anno ab urbe condita, ut ipse paulo ante dixerat, septingentesimo decimo nono, Imp. Caes. Aug. & M. Laelio Volcatio Coss. aquam Iuliam duxerat) Idem, inquit, cum iam tertium Consul fuisset, C. Sentio Sp. Lucretio Coss. post annum xiiij. quam Iuliam deduxerat, Virginem in agro quoque Lucullano collectam Romam perduxit. Dies quo primum in Urbem responderit V. iduum Iunij inuenitur, Virgo appellata, quod quaerentibus aquam militibus, puella uirguncula quasdam uenas monstrauit, quas secuti, qui foderant, ingentem aquae modum inuenerunt: aedificula fo uti apposita, hanc Virginem pictura ostendit. Concipitur ergo uia Col-

latia ad miliarium octauum, palustribus locis, signino circumiecto continendarum scaturiginum caussa, adiuuatus ex compluribus acquisitionibus. uenit per longitudinem passuum xiiiij. millium centum quinq. ex eo riuo subterraneo passuum xj. millium octingentorum sexaginta quinq. supra terram, per passus mille ducentos quadraginta, ex eo substructione riuorum locis compluribus passuum quingentorum quadraginta opere arcuato passuum septingentorum, acquisitionum ductus riuu subterranei efficiunt passus mille quadringentos quinq. Haec ille. Ex his manifeste dignoscitur, Agrippam primum huius aquae inuentorem, & ductorem fuisse. quod & testatur Plinius lib. 31. c. 3. qui ante Frontini tempora uiguit. is enim tempore Vespasiani, ille uero Neruae scripserunt. ait enim Plinius de Agrippa loquens, ut & supra reruli, idem & Virginem adduxit, ab octaui lapidis diuerticulo duum millium passuum, Praenestina Via. iuxta est Herculanus riuus, quem refugiens Virginis nomen obtinuit. Haec ille, qui & de ea iterum lib. 36. c. 15. meminit, in distantia ab Vrbe (ut uides lector candido) conueniunt. ambo enim ab octaui lapide restantur, nec in uia discrepant, quamuis Frontinus testetur de Via Collatia, Plinius de Praenestina, quia Plinius non in uia, sed diuerticulo a uia duum millium passuum, ut res ipsa etiam hodie indicat, asserit. Via autem alia, quae hodie iuxta fontes pertransit, & ad uicina praedia ducit, Collatiam appellatam fuisse crediderim, usq. dum de alia constet: sicq. & in loco conueniunt: de nominis origine, siue unde Virginis nomen assumpserit, aperte discrepant. in quo ego magis Frontino, qui de his principaliter tractauit, cura sibi ab Imperatore iniuncta, quam Plinio, qui perfunctorie, & incidenter de ea locus est, assentio; ceteri credent, quod eis magis aridet. Nunc, quae uidi, referam. Ductus subterranei, de quibus meminit Frontinus, incipiunt ad radices montis, ubi aqua primum ex loco palustri, & substructione egrediens specum ingreditur, & exinde recta fere linea, continuatis per totum aquaeductum puteis, interuallo a Vitronio lib. 8. c. 7. praefinito, nempe ut intra duos actus inuicem distet. quod spatium est palmorum nostri temporis CCXII. nec ullus eam metum egreditur, peruenit iuxta praedium, quod est in agro Nobilium de Ruslicis, ubi facto angulo discedit ad ima, quo in loco, id est in ima ualle summitas aquaeductus solo scire acqualis est. Hoc in loco inuenimus

uenimus antiquos super plumbi laminam extensam propter loci instabilitatem ductos fundamenta iecisse, & superaedificasse. Ab hoc loco subterraneo riuo continuato ad alteram uallem in agro Nobillum de Cassilibus peruenit, ubi nunc dicitur Bucca Leonis, eo quia a triginta annis citra fonticulo cuidam snibi non longe ab aquaeductu exorienti, marmoreu caput Leonis, ex cuius ore aqua proflueret, & commode hauriretur, ab agri domino appositum fuit; quod marmor nos aquaeductui inferuimus, ut inde aqua profuens in uicinorum praediorum commodum hauriri possit; quo in loco substructione, & modico opere arcuato per nos, ut dixi, facta, caput uallem pertransit; indeq. continuato subter proximum montem riuo subterraneo, ad proximam uallem agri Monachorum Sancti Pauli peruenit: unde longa substructione ad alterum proximum montem perducitur, & inde rursus subterraneo specu, a dextris progrediendo, non modico itinere uiam Tiburtinam interfecat, rursusq. a sinistris, iterumq. a dextris progrediendo, iuxta Anienem se ostendit. unde opere arcuato ad alium proximum montem, & inde per specum riuo subterraneo uia Nomentana interfecata, ad aliam proximam uallem, & inde alio arcuato opere ad proximum montem, & exinde, Salaria uia pariter interfecata, per collem hortulorum subter amoenissimum uiridarium, amplissimumq. aedificium Reuerendissimi, & Illustrissimi Cardinalis Politiani, intra Urbem perducitur. quo in uiridario iuxta puteum aquaeductus hinc, & hinc lapideis Tiburtinis, Cippi seu Testini formam habentibus, inscriptiones istae iunctae sunt.

VIRG
TI. CAESAR. AVG
PONTIF. MAXIM
COS. V. IMP. VIII

I
P CCXL

VIRG
TI. CLAUDIVS
DRVSI. F. CAESAR
AVG. GERMANICVS
PONTIFEX. MAXIMVS
TRIBVNIC. POTESTAT. IIII

COS. III. IMP. VIII. P. P
I P CCXL

Haecque, ut dixi, aquaeductus uia est longitudinis a Frontino descriptae: nempe passuum xiiij. millium. Acquisitiones quoque quibus Frontinus meminit, perquisiui. nam fere omnes huius ductus subterraneas partes, partim equester, ubi multa aqua non erat, partim pedester, ubi sicco pede ambulare licuit, partim uero

K iij nauicula,

naucula, ad id accommodata, ab hominibus tracta, ubi riuus nauigabilis fuit, diligenter inſpexi, inueniq. in initio montis, quem primum fontes ſubeunt, non longe ab ingreſſu, hinc & hinc ductus acquisitionum factos, fuiſſe, latitudine palmorum ſere decem, altitudine palmorum nouem, cuius longitudinem inueſtigare non ualui, cum limo ad altitudinem palmorum quinque repleti eſſent, ex quibus hinc, & hinc aqua in aquaeductum profluēbat, non tamen multa, & ab his non longe quattuor alij cuniculi, duo hinc, duo illinc, contra inuicē ex diametro, latitudine palmorum circiter trium ſinguli, altitudinis palmorum ſeptem ſere, ex quibus etiam aqua, licet modica, in ductum profluit, de quibus arbitror ſenſiſſe Frontinum dum ait: Acquisitionum ductus ſubterranei efficiunt paſſus mille quingentos quinq. ſed in monte, quem dixi extare inter uallem agri de Ruſticis, & agrum Buccae leonis nuncupatum, longe maiores, quam alibi, acquisitiones inueni, non quidem ductas per cuniculos, aut ſpecus, ſed in ipſius aquaeductus lateribus hinc & hinc paſſim ſcaturientes, ut ſere ex illis quinta pars totius aquae, quae ad urbem ducitur, efficiatur: & tandem in toto ductu, duobus montibus exceptis, uno uidelicet, unde aqua in maius arcuatam deducitur, & altero, a quo aqua a dicto opere arcuato exiens recipitur, & in aliud opus arcuatum traicitur, in quibus ne gutta quidem aquae ſcaturit, acquisitiones quamplurimae exoriuntur, quibus acquisitionibus fontes adiuti optimam aquae copiam in Urbem ferunt. Initio igitur, & ſtatu ipſius aquae ductus cognito, remanet, ut recenſeam, quoties inueni aquaeductum hunc corruptum fuiſſe, & reſtitutum. Et quidem opus arcuatam deſtructam fuiſſe a C. Caefare, & a Ti. Claudio reſtitutum, monumentum, quod ad radices Pincij montis, in hortis tunc Angeli Colotij in ipſo aquaeductu conſpicitur, aperte demonſtrat: cuius hanc fuiſſe inſcriptionem, Andreas Fuluius, de aqua Virgine loquens, uir ſane doctus, & rerum antiquarum peritiſſimus, teſtatur, & nos legimus.

TI. CLAVDIVS. DRVSI. P. CAESAR. AVGVSTVS. GERMANICVS
 PONTIFEX. MAXIMVS. TRIB. POTEST. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIG. III.
 ARCYS. DVCTVS. AQVAE. VIRGENIS. DISTVBATVS. PER. C. CAESAREM
 A. FVNDAMENTIS. NOVOS. FECIT. AC RESTITVIT.

Deinde

Deinde a Longobardis aquaeductum directum crediderim. nam Hadrianus primus patria Romanus, Pontifex Maximus, domitis iam afflictoisq. Longobardis, anno a Christi Seruatoris nostri Natali circiter DCCCLXXVI. ut Platina refert, Virginis aquaeductum, cum alijs urbis aquaeductibus restituit, quem non multo post dirutum, in tanta rerum, quae successit, calamitate credendum est, nec ulterius restitutum fuisse, inueni. nam quod legitur in inscriptione, quae ad publicas Triuij fistulas apposta est, Nicolaum quintum Aquaeductum Virginis restituisse, id a uia Salaria citra factum fuisse intelligo, unde acquisitiones, & scaturigines, quae ad nostra usq. tempora fluxerunt, initium sumunt. Nam si Nicolaus opus arcuatum restituisset, ductumq. purgasset, non ita, ut a nobis inuentum est (uix annorum centum spatio intercedente) nullis urbis obsidionibus intermedijs, quantuis hominum negligentia dirui, & aboleri potuisset. Haecenus de his.

Viri Illustrissimi carmina.

Virgineos olim Caesar Frontinus Agrippa
Aduexit, scripsit, restituit latices.

Haec eadem nostro miramur tempore. *Quartus*

Quas Pius ex magna parte reduxit aquas,
Perficiat & uena secundat diuite *Quintus*,
Aeternam Pactus digereit Historiam.

Quintus Rhemnius Famius Palaemon,
 cuius haec sunt carmina, quorum etiam
 finis desideratur, temporibus Claudij &
 Neronis imperatorum floruit, ex his
 quae Plinius lib. 24. cap. 4. tradidit, de
 industria Acily Stheleni e plebe liberti-
 na in uineis instruendis & colendis tractans: ubi ita in-
 quit: Sed maxima eiusdem Stheleni opera Rhemnio
 Palaemoni, alias grammatica arte celebri, in hisce
 XX. annis mercatorus DC. nummum: & quae se-
 quuntur. De quo Crinitus quoque de Poetis Illustri-
 bus in uita Lucani, quantum ad rem attinet, sic scri-
 psit: M. Annaeus Lucanus, natione Hispanus, pa-
 tria Cordubensis, C. Caesare Germanico iterum, & L.
 Caesariano consulibus natus, delatus ad urbem prima
 infantia, adolescens factus illustres habuit praeceptores
 in literis Rhemnium Palaemonem, qui principem
 locum inter omnes grammaticos tenuit.

Q. RHEMNII FANNII PALAEMONIS

De ponderibus, & mensuris carmina.

PONDERA Paconijs ueterum memorata
 libellis
 Nosse iuuat: pondus rebus natura loca-
 uit
 Corporcis. Elementa suam regit omnia
 pondus.
 Pondere terra manet. uacuis quoque
 ponderis aether
 Indefessa rapit uoluentis sidera mu-
 di.

Ordinar a minimis, post haec maiora sequentur.
 Nam minus nihil est aliud, quam multa minuta.
 Semioboli duplum est obolus, quem pondere duplo
 Gramma uocant, scripulum nostri dixere priores.
 Semina sex alij siliquis latitantia curuis
 Attribuant scripulo, lentes ueraciter octo,
 Aut totidem speltas, numerant, tristesue lupinos
 Bis duo. sed si par generatim his pondus inesset,
 Seruarent eadem diuersae pondera gentes:
 Nunc uariant. Etenim cuncta non foedere certo
 Naturae, sed lege ualent, hominumque repertis.
 In scripulis ternis drachmam quo pondere doctis
 Argenti facilis signatur pondus Athenis:
 Hocque a drachma non re, sed nomine differt.
 Drachmam si gemines, aderit, quem dicier audis.
 Sicilicus. Drachmae scripuli si adiectio fiet,
 Sextula quae fertur: nam sex his uncia constat.
 Sextula cum dupla est, ueteres dixere duellam.
 Uncia fit drachmis his quattuor: unde putandum,
 Grammata dicta: quod haec uiginti quattuor in se
 Uncia habet, tot enim formis uox Graeca notatur,
 Horis quot mundus peragit noctemque diemque.
 Unciaque, in libra pars est, quae mensis in anno.

Haec

Haec maior Latio libra est, gentiq. togatae.
 Attica nam minor est. ter quinque hanc deniq. drachmis,
 Et ter uicenis tradunt explecter unam.
 Accipe praeterea, paruo quam nomine Graij
 Minam uocitant, nostriq. Minam dixere priores.
 Centum hae sunt drachmae. quod si decerpseris illis
 Quattuor, efficies hanc nostram denique libram.
 Attica quae fiet, si quartam dempseris hinc, mina.
 Ceropium superest post haec dixisse tale nrum,
 Sexaginta minas, seu uis sex millia drachmas,
 Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis:
 Nam nihil his oboloue minus, maius e talento.
 Nunc dicam, solidae quae sit diuisio librae,
 Siue assis: nam sic legum dixere periti,
 Ex quo, quod soli capimus, perhibemur habere,
 Dicimur, aut partis domini pro partibus huius:
 Vncia nam librae si deest, dixere decuncem:
 At si sextantem retrahas, erit ille decuncis.
 Sed nullum reliquo nomen semuncia certum
 Demptra dabit. neque enim est huius semuncia triplex.
 Dodrantem reliquum uocitant quadrante retracto.
 Cumque triens desit, bessem dixere priores.
 Iidem septuncem dempto quincunce uocantur.
 Post haec semissis solidi pars maxima fertur.
 Nam quae dimidium superat, pars esse negatur,
 Ut docuit tenui scribens in puluere musa
 Cetera dicta prius, quibus est semuncia maior.

De ponderibus, siue mensuris humidorum, & frugum.

H de ponderibus superest pars altera nobis,
 Humida metiri, seu frugum semina manis.
 Cuius principio nobis pandetur origo.
 Pes longo spatio, latoque notetur in anglo
 Angulus ut par sit, quem claudit linea triplex.
 Quattuor ex quadris medium cingatur inane:
 Amphora sit cubus: quam ne uiolare liceret,
 Sacra uere Ioui Tarpeio in monte Quirites.

Huius

Huius dimidium fert urna, ut & ipsa modicum.
 Amphora, terque capit modium, sextarius istum
 Sex decies haurit, quot soluitur in digitos pes.
 At cotylas, quas, si placeat, dixisse licebit
 Heminas, recipit geminas sextarius unus,
 Qui quater assumptus fit Graio nomine choenix.
 Adde duos, chus sit uulgo, qui est congius idem,
 A quo sextarij nomen scisse priores
 Credi derim, quod eos capiat sex congius unus.
 At cotyle cyathos bis ternos una recepat.
 Sed de abaco nobis id pondus saepe notatur.
 Bis quinque hunc faciunt drachmae, si appendere tentes.
 Oxybaphus fiet, si quinque addantur ad illas.
 At mystrum cyathi quarta est, ac tertia mystri,
 Quam uocant cyanen. capit haec cochlearia bina.
 Quod si mensurae pondus componere fas est,
 Sextarij cyathus pars est quae est uncia librae,
 Nec non oxybaphi similis sescuncia fiet,
 Sicilicumque tibi mystro simulare licebit.
 Cochlear extremum est, scripuli que imitabitur instar.
 Attica praeterea dicenda est amphora nobis,
 Seu cadus. hanc facies, nostrae si adieceris urnam.
 Est & bis decies quem conficit amphora nostris
 Culleus. hac nullam maior est mensura liquoris.
 Est etiam terris, quas aduena Nilus inundat,
 Artaba: cui superat modij pars tertia post tres.
 Namque etiam modijs explebitur artaba triplex.

De ponderibus uariorum liquorum, & aquae.

Hud praeterea tecum cohibere memento,
 Finitum pondus uarios seruare liquores.
 Nam librae, ut memorant, be ssem sextarius addet,
 Seu puros pendas latices, seu dona Lyaci,
 Adduut semissem librae labentis oliui.

Selibramque serunt mellis superesse bilibri.
 Haec tamen assensu facili sunt credita nobis.
 Namque nec errantes undis labentibus amnes,

Nec

Necmersi puteis latices, aut fonte perenni
 Manantes, par pondus habent: non deniq. uina,
 Quae campi aut colles nuperue aut ante tulere,
 Quod tibi mechanica promptum est depromere iussa.
 Ducitur argenti tenuiue ex aere cylindrus,
 Quantum inter nodos fragilis producit arundo,
 Cui cono interius modico pars ima grauiatur,
 Ne torus sedeat, totusue supernatet undis.
 Lineaque a summa tenuis descendit ad ima
 Dusta superficie: tot quaeq. in frustra secatur,
 Quot scripulis grauis est, argenti aerisue cylindrus.
 Hoc cuiusq. potest pondus spectare liquoris.
 Nam si tenuis erit, maiori mergitur unda.
 Si grauior, plures modulos superesse notabis.
 Aut si tantundem laticis sumatur utrimque,
 Pondere praestabit grauior: si pondere secum
 Conueniunt, tunc maior erit, quae tenuior unda est.
 Quod si ter septem numeros texisse cylindri
 Hos uideas latices, illos cepisse ter octo,
 His drachma grauius fatearis pondus inesse.
 Sed refert acqui tant umconferre liquoris,
 Ut grauior superet drachma quantum expulit undae
 Illius aut huius teretis pars mersa cylindri.
 Haec de mensuris: quarum si signa requires,
 Ex ipsis ueterum poteris cognoscere chartis:

De inuentione argenti, auro in una massa permixti.

Vnca aliud partum ingenio trademus eodem.
 Argentum fuluo si quis permisceat auro,
 Quantum id sit, quoueid possis deprendere pacto,
 Prima Syraculij mens prodidit alta magistri.
 Regem namq. ferunt Siculum, quam uouerat olim
 Caelicolum regi, ex auro statuisse coronam:
 Compertoq. dehinc furto, nam parte retenti
 Tantundemq. argenti, opitex inmiscuit auro,
 Orasse ingenium ciuis, qui mente sagaci,
 Quis modus argenti fuluo latitaret in auro,

Repperit

Repperit illaefum, quod dijs erat ante dicatum .
 Quod te quale fiet, paucis, aduerte, docebo .
 Lancibus aequatis, quibus haec appendere mos est,
 Argenti, atque auri, quod edax purgauerit ignis,
 Impones libras, neutrum ut praeponderet: hasque
 Submittes in aquam: quas pura ut ceperit unda,
 Protinus inclinat: pars haec, quae sustinet aurum,
 Pensus hoc namque est, similari crassius unda .
 At tu siste iugum, me dijq. e cardine centri
 Interualla nota, quantum disceperit illinc,
 Quotque notis distet suspensio pondere filum .
 Fac drachmis constare tribus . Cognouimus ergo
 Argenti atque auri discrimina: denique libram
 Libra tribus drachmis superat, cum mergitur unda .
 Sume dehinc aurum, cui pars argentea mista est,
 Argenti que meri par pondus, itemque sub unda
 Lancibus impositum specta: propensior auri
 Materies . subsistit enim, furtumq. docebit .
 Nam si ter senis superabitur altera drachmis,
 Sex solas libras auri dicemus inesse,
 Argenti reliquum: quia nil in pondere differt
 Argentum argento, liquidis cum mergitur undis:
 Haec eadem puro deprendere possumus auro,
 Si par corrupto pondus pars altera gestet .
 Nam quoties ternis pars illibata grauarit
 Corruptam drachmis sub aquam, totidem esse notabis
 Argenti libras, quas fraus permiscuit auro .
 Pars etiam librae quaeuis si forte superfit,
 Haec quoque drachmarum simili tibi parte notetur .
 Necnon & sine aquis ★

1870

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...